HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA

HRVATSKA KNJIŽEVNA REVIJA

1

MARULIĆ

2012.

ISSN 0350-4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač:
Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Marijan Majstorović

Uređuje redakcijski kolegij:
Jerko Grgec, Tvrtko Klarić i Petar Grgec

© HKD sv. Jeronima, Zagreb

Likovno rješenje omota: Ante Starčević

Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopise ne vraćamo

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 4829 375; tel./fax:4922 300
E-pošta: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Internetske stranice: www.hkd-sv-jeronima.hr

Godišnja pretplata 210 kuna

Žiro-račun kod Zagrebačke banke
2360000-1101396418
Cijena ovoga broja: **35** kuna
Godišnja pretplata za inozemstvo:
100 USA dolara (500 kuna)
Europa 65 eura (420 kuna)
Uplate šaljite na devizni račun
kod Zagrebačke banke Zagreb:
2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb,
Marina Getaldića 1
tel.: (01) 2361 777 • e-pošta: denona@denona.hr
www.denona.hr

Revija otvorena svima na širokoj humanoj osnovi

Prvim ovogodišnjim brojem časopis *Marulić* ulazi u 45. godište postojanja na književnoj sceni.

Prigoda je to da se podsjetimo kako je počelo. Godina je 1968., a za povijest HKD-a sv. Jeronima, tada doduše sv. Ćirila i Metoda, ona znači i podsjećanje na čitavo stoljeće postojanja i djelovanja institucije, koju je pokrenuo i utemeljio onodobni zagrebački nadbiskup i kardinal Juraj Haulik sa svojim najbližim suradnicima, među kojima je Tomo Gajdek uložio ponajviše truda i vremena.

Obljetnica koja bi se u okolnostima drukčijima od ondašnjih obilježila pompozno i uz medijsku halabuku. A tada još živi svetojeronimski veterani: Josip Andrić, Luka Perinić i Vojmil Rabadan, da podsjetimo samo na neke od njih, desetljećima uoči i nakon Drugoga svjetskoga rata nezaobilazni kreatori svetojeronimske književne produkcije, kojima su se pridružile i nešto mlađe snage predvođene Stjepanom Krčmarom i Radovanom Grgecom, smogli su snage za odvažni iskorak – pokretanje književne revije.

Ponešto o tome doznajemo i iz pisama Stjepana Krčmara slovenskome kolegi Edvardu Kocbeku. Obrativši mu se kratkim pismom (lipnja 1967.!), u kojem javlja da "HKD sv. Ćirila i Metoda iz Zagreba pokreće (...) književni zbornik", uljudno ga moli za suradnju ("Slobodan sam – u ime redakcije – da Vas zamolim za suradnju. Bilo bi nam veoma drago da je dobijemo, i s radošću bismo je objavili"), ne propustivši prigodu proširiti poziv na suradnju: "Ujedno slobodan sam Vas zapitati da li bi – možda – netko od Vaših poznanika također htio poslati suradnju?"

Drugo Krčmarevo pismo[1] Kocbeku svjedoči da su odgovor iz Ljubljane malo duže čekali ("Primio sam Vaše pismo uvažavajući, jasno, Vaše

1 Pisma Stjepana Krčmara Edvardu Kocbeku u cijelosti su predstavljena čitateljima naše revije 2005. godine u tekstu *Paljetkujući po ostavštini Edvarda Kocbeka* (vidjeti: *Marulić*, br. 4, str. 668-672).

razloge koji su Vas omeli da se ranije javite"). U nastavku Krčmareva pisma doznajemo da je riječ o Zborniku ("Veoma mi je drago da se u načelu slažete s time da surađujete u Zborniku. Zbornik je, istina, već u tisku, ali neće izaći prije siječnja iduće godine, pa prema tome ni Vaša suradnja ne bi još zakasnila") te da će "nositi ime Marulić".

U nastavku toga pisma S. Krčmar izražava zadovoljstvo odazivom na suradnju ("Dobili smo dovoljno suradnje... Veselimo se što se je među suradnicima javio i izvjestan broj mladih koji puno obećavaju"), ne propustivši obavijestiti Kocbeka o prvoj suradnji iz Slovenije ("Uvrstit ćemo i esej B. Jakopiča iz Maribora o slovenskoj religioznoj lirici").

A u Krčmarevoj rečenici "Želja nam je da prerastemo u reviju koja bi bila otvorena svima na jednoj širokoj humanoj osnovi", usudio bih se kazati, sadržan je program revije, koja evo ulazi u svoje zrele godine. Skromni smo nastavljači te ishodišne zamisli koju je prije nas Radovan Grgec ostvarivao tijekom više od tri desetljeća, razborito odolijevajući da Društvo u cjelini pa tako i revija *Marulić* ne skliznu pod patronat ove ili one političke opcije.

O nakani da svetojeronimska književna revija doista bude "otvorena svima na jednoj širokoj humanoj osnovi" svatko može osobno prosuditi, u čemu će mu barem donekle pomoći do sada objavljivane bibliografije.[2] Držimo da bi bibliografiju svetojeronimske revije obogatila i druga ugledna imena, proširujući i tematsku raznolikost, ali je uredništvo zbog novčane nestašice prisiljeno na defenzivan pristup. Drugim riječima: nemamo obraza potezati potencijalne suradnike za rukav i pritom uvijek se ispričavati zbog nemogućnosti isplate makar i simboličnoga honorara.

Uvažavajući okolnosti koje su zahvatile sveopće gospodarstvo, prisiljeni smo moliti za razumijevanje ponajprije one koji godinama uredno plaćaju pretplatu za svetojeronimsku reviju *Marulić*. Umjesto dosadašnjih 200-220 stranica po broju, količinu teksta morat ćemo, nadamo se samo na neko kraće vrijeme, smanjiti za 5-7 tiskarskih araka, što u konačnici znači od 80 do 120 stranica manje po broju.

2 U zasebnom, sedmom svesku revije iz 1998. godine čitateljima je dostupna bibliografija *Trideset godišta časopisa Marulić*. A u prvom broju 2010. godine (vidjeti: *Marulić*, br. 1, 2010, str. 67-216) objavili smo bibliografiju za razdoblje od 1998. do 2009. godine, pridodavši također kazalo autorâ i prevoditeljâ, s pripadajućom numeričkom oznakom za svaku bibliografsku jedinicu, koji ćemo kriterij primijeniti i za svako naredno godište, za koje ćemo bibliografiju objaviti u prvom broju tekućega godišta.

Osjećamo potrebu i dužnost obratiti se i svima koji su, izražavajući svoje neslaganje s novim vizualnim rješenjima i sadržajem od drugog prošlogodišnjeg broja *Marulića*, potiho ili malo glasnije otkazali pretplatu. Ovom prigodom htjeli bismo ih zamoliti da obnove pretplatu, a zauzvrat nudimo, između ostalog, povratak prepoznatljivu vizualnom identitetu, što ga je ponudio kipar Ante Starčević prvih godina postojanja HKR *Marulić*. Znamo da to nije dovoljno. No za osiguranje što kvalitetnije autorske suradnje bit će nam potrebna i izdašnija financijska potpora. A za financijsku potporu valja pokucati i na više vrata. Dakako – i po nekoliko puta!

Tvrtko Klarić

Najnovija svetojeronimska izdanja

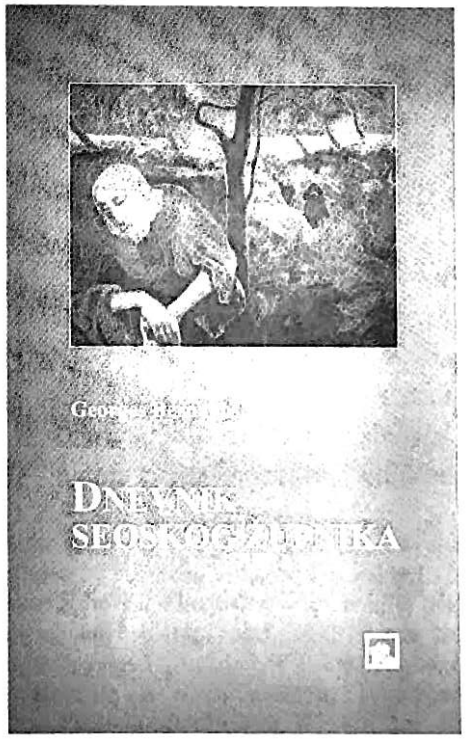

Wisława SZYMBORSKA*

Mali oglasi

AKO BILO TKO zna gdje se zametnula
sućut (mašta srca)
– neka dojavi! neka dojavi!
Na sav glas neka o tome pjeva
i pleše kao da je razum izgubio
veseleći se pod lomnom brezom
koja stalno samo što ne zaplače.

DAJEM PODUKU iz šutnje
na svim jezicima
metodom motrenja
zvjezdanog neba
čeljusti sinantropusa
skoka vilin-konjica
nokata novorođenčeta
planktona
snježne pahulje.

OBNAVLJAM ljubav.
Pozor! Prilika!
Na lanjskoj travi
na suncu sve do grla
ležite a vjetar pleše

(taj lanjski
kolovođa vaše kose).
Ponude pod: San.

* Vijest o smrti poljske pjesnikinje, prevoditeljice i književne kritičarke, dobitnice Nobelove nagrade za književnost 1996. godine, zatekla nas je u pripremi prvog ovogodišnjeg broja naše revije. Zavirivši u *Radost pisanja*, izd. Nova stvarnost, Zagreb, 1997., izbor i prijevod pokojnoga Zdravka Malića, svaki je član uredništva odabrao po jedan tekst kao preporuku za čitanje poezije koja na prvi pogled možda i nije svakom čitatelju neodoljiva i privlačna, ali se zato pri svakom novom susretu nepovratno zavlači pod kožu.

TRAŽI SE OSOBA
za oplakivanje
staraca koji u ubožnici
umiru. Izvolite se
javiti bez isprava
i pismenih ponuda.
Pisma deremo
bez potvrde o primitku.

ZA OBEĆANJE moga muža
koji vas zavodi bojama
mnogoljudnog svijeta, njegovim žagorom,
pjesmom na prozoru, psom u stanu:
da nikad nećete biti sami
u tami i u tišini i bez daha
– ne mogu odgovarati.
Noć, udovica Dana.

Recenzija nenapisane pjesme

U prvim riječima djela
autorica konstatira da je Zemlja malena,
nebo da je pretjerano veliko,
a zvijezdâ je, navodim: "u njemu više nego što treba".

U opisu neba osjeća se stanovita bespomoćnost,
autorica se gubi u strašnom prostranstvu,
šokira je mrtvilo mnogih planeta
i malo zatim u njezinu umu (dodajmo: neegzaktnom)
počinje se rađati pitanje
nismo li možda ipak sami
pod suncem, pod svima na svijetu suncima?

Usprkos računu vjerojatnoće!
I danas općem uvjerenju!

Unatoč nepobitnim dokazima, koji samo što nisu
pali u ljudske ruke! Ah, poezija.

U međuvremenu naša se poetesa vraća na Zemlju,
planetu, koja se "možda obrće bez svjedoka",
jedinu "science fiction za koju je sposoban svemir".
Očaj Blaisea Pascala (1623. – 1662., naša bilj.)
autorici se čini da nema konkurencije
ni na kakvoj Andromedi ili Kasiopeji.
Izuzetnost obvezuje i uzveličava,
postavlja se dakle pitanje kako živjeti et caetera,
jer naime "praznina to za nas neće riješiti".
"Moj Bože, uzvikuje čovjek Samome Sebi,
smiluj se nada mnom, prosvijetli me"...

Autoricu muči misao o lako trošenom životu,
kao da on ima zaliha bez dna.
O ratovima, koji – kako ona prkosno misli –
uvijek svršavaju porazom za obje strane.
O "zlostavanju" (sic!) ljudi nad ljudima.
Kroz djelo se nazire moralna namjera.
Pod manje naivnim perom možda bi bljesnula.

Nažalost, što je – tu je. Ta posve riskantna teza
(nismo li možda ipak sami
pod suncem, pod svima na svijetu suncima)
i njezino razlaganje nehajnim stilom
(mješavina uzvišenosti s prizemnim govorom)
razlog su da tko bi u to povjerovao?
Zasigurno nitko. Eto tako.

Mržnja

Pogledajte kako je još uvijek živahna,
kako se dobro drži
u našem stoljeću mržnja.

Kako lako svladava visoke prepreke.
Kako je njoj lako – skočiti, ščepati.
Nije kao drugi osjećaji.
Od njih je istodobno starija i mlađa.
Sama rađa uzroke
koji je bude u život.
Ako i zaspi, onda nikad vječnim snom.

Besanica joj ne oduzima snagu, nego dodaje.
Religija ili ne religija –
samo da klekne na startu.
Domovina ili ne domovina –
samo da jurne u trk.
Za početak nije loša ni pravednost.
Zatim već hita sama.
Mržnja. Mržnja.
Lice joj izobličuje grimasa
ljubavne ekstaze.

Ah, ti drugi osjećaji –
krzljavi i šeprtljavi.
Otkad to bratstvo
može računati na gomile?
Sućut, da li je ikad
prva stigla do mete?
Sumnja koliko voljnih sobom zanosi?
Zanosi samo ona koja svoje zna.

Sposobna, bistra, vrlo radina.
Treba li reći koliko je pjesama sastavila.
Koliko je stranica povijesti pobrojila.
Koliko je tepiha od ljudi porasprostirala
na koliko trgova, stadiona.

Ne lažimo sebi:
uspijeva tvoriti ljepotu.
Veličanstvena su njezina ozarja u crnoj noći.

Sjajni oblaci eksplozija u ružičasto praskozorje.
Teško je poreći patos ruševinama
i junačan humor
obelisku što krepko nad njima strši.

Umjetnica je kontrasta
između orljave i tišine,
između crvene krvi i bijelog snijega.
A povrh svega nikad joj ne dosadi
motiv urednog krvnika
nad gnusnom žrtvom.

Za nove zadatke u svakom trenu spremna.
Ako mora pričekati, pričekat će.

Kažu da je slijepa. Slijepa?
Ima bistro oko snajpera
i odvažno gleda u budućnost
– samo ona.

Tvrtko KLARIĆ

O stogodišnjoj nazočnosti svetojeronimske *Danice* u Usori

Na prijedlog Hadžema Hajdarevića da u okviru tradicionalne kulturne manifestacije *Sarajevska zima* kao prevoditelj predstavim meni dragog autora, odlučio sam se za tada zrelog tridesetogodišnjaka Miklavža Komelja. Velikodušni i ljubazni domaćin Ibrahim Spahić, i sam pjesnik, obradovao se mladome kolegi iz Slovenije, koji za tamošnje čitatelje također prevodi talijanske autore. Po ustaljenu organizacijskom običaju gosti se odazivaju te sudjeluju u programima što ih organizator upriličuje i izvan Sarajeva.

Tako se slovenski pisac sa svojim bh-prevoditeljem zatekao u karavani koja je putovala u Tešanj. A tamo nas je u dvorani Centra za kulturu čekao domaćin Amir Brka, koji je za tu prigodu pozvao i dvojicu kolega pisaca iz Usore: Ivicu Budulicu Strikana i Franju Bratića. Bio je ožujak, zadnji ili predzadnji dan zime. Dočekalo nas je i sunce, koje je bojažljivo i uporno razgonilo oblake iz kojih su, uz lagani vjetrić, prolijetali rojevi kratkovjekih pahulja. U Sarajevo smo se vratili iste večeri. Ako se ne varam, te iste večeri u Domu pisaca imali smo i oproštajni nastup. Nisam čitao svoje, nego tekstove Dubravka Pušeka* – nevelik ciklus posvećen stradanju Sarajeva.

Za mene koji sam rođen u Bosni, stotinjak kilometara istočno, a odrastao i živim daleko od rodne grude, taj kratkotrajni tešanjski boravak imao je dodatnu važnost i težinu: zakoračio sam u još jedan kutak čarobne rodne Bosne. Premda je proteklo dobrih deset godina otkako su prestale ratne operacije, tragovi bezumnoga razaranja vidjeli su se na sve strane.

Kao što i predmnijevate, susret s dvojicom pisaca iz Usore, već spomenutima Bratićem i Budulicom, osobito me se dojmio. Dugo me progonilo pitanje – što bih mogao učiniti za njih kao autore, a onda i za stanovnike Usore? S tada već višegodišnjim uredničkim iskustvom, a to u prvom redu znači uređivanja književne revije *Marulić* i pučkoga godišnjaka

* Dubravko Pušek i njegova prevodilačka nastojanja da djela pisaca iz rodnog zavičaja približi čitateljima s talijanskoga govornog područja, a naročito u švicarskom kantonu Ticinu, kamo se s majkom iz Zagreba preselio u dječačkoj dobi, zavređuju puno više prostora, ali na nekom drugom mjestu.

Danica, predložio sam mogućnost suradnje i piscima iz Usore. Kako je ta suradnja tekla, više ćete doznati od mladoga kolege Petra-Perice Grgeca.

Ako nemate ništa protiv, ja bih samo još par minuta zlorabio vaše strpljenje. O svojim boravcima u Usori govorit ću možda drugom prigodom i na drugom mjestu, a sada bih s osobitim zadovoljstvom bacio pogled stotinjak godina unazad. Tko zna kada bih se na tako nešto odvažio da nismo pozvani podijeliti radost prvih pet godina postojanja i rada vaše biblioteke?!

Pripremajući se za današnji susret s vama ovdje u Sivši, kolega Mirko Kratofil i ja nismo mogli zanemariti činjenicu da ne dolazimo samo u svoje osobno ime, nego i da predstavljamo institucije u kojima radimo. On u HAZU, ustanovi koju je – evo ima tome točno 150 godina – utemeljio đakovačko-bosanski i srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer. Igrom slučaja, a možda i djelovanjem nekih višnjih sila, ali eto – ustanova u kojoj ja radim jedva je za dužinu nogometnog igrališta od palače HAZU, a utemeljio ju je koju godinu kasnije Strossmayerov kolega biskup, dapače nadbiskup i kardinal Juraj Haulik. Možda se vidimo i u Zagrebu, na proslavi 150. godišnjice utemeljenja i djelovanja HKD sv. Jeronima?

Razlozi da počnete razmišljati o tom susretu za 6-7 godina i povijesno su utemeljeni. Naime, osim već spomenutih književnika Franje Bratića, Amira Brke i Ivice Budulice Strikana, koji su svoje tekstove objavljivali u svetojeronimskoj reviji *Marulić*, pismohrana jeronimskoga Društva čuva i neka imena vaših susjeda i komšija od prije sto i više godina.

Baš kao što za pristup knjigama u vašoj pa i svakoj drugoj knjižnici korisnici plaćaju članarinu, tako i članovi bilo koje udruge plaćaju manji ili veći godišnji iznos. Slučaj je to i s članstvom u Hrvatskom književnom društvu sv. Jeronima, koje na kulturnu scenu stupa 1868. godine. U našim prostorijama na Trgu kralja Tomislava u Zagrebu još uvijek se čuva dragocjena arhivska građa, s uredno vođenim popisima članstva ne samo za mjesta u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nego i za Australiju, Novi Zeland, Sjevernu i Južnu Ameriku. I to lijepo – abecednim redom od Aleksinice i Aljmaša do – Žepča. A biti članom HKD sv. Jeronima tih godina, pa sve do kraja četrdesetih godina prošloga stoljeća, značilo je imati pravo, ovisno o visini plaćene članarine, na svetojeronimske publikacije po jasno definiranom popustu.

Na popisu članova HKD sv. Jeronima upisanih u povjereništvu koje se vodilo u Pučkoj školi u Tešnju nalaze se i dva imena za koja izrijekom stoji da su iz – Sivše! Jedno je ime fra Franje Ćosića, tadašnjega župnika

u Sivši, koji je upisan u knjigu članova svetojeronimskoga Društva 23. svibnja 1915. godine. Drugo je ime Ive Bratića, upisanoga 7. svibnja 1926.

Tragajući za članovima iz ovoga kraja među onima koji su bili upisani u povjereništvu koje se vodilo u župnom uredu u Doboju, nalazimo ime trgovca Nikole Bajića, upisanoga 7. prosinca 1937. godine, te ono Marka Kulića, šefa stanice iz Usore, i Alojzija Prohaske – *magazinera* (!) – također iz Usore. Njih dvojicu je, ako je suditi po redoslijedu upisa, istoga dana, dakle 9. ožujka 1931. godine upisao Josip Barbić, šef stanice u Jelahu. Tu su još i Pejo Končić iz Ularica, upisan u knjigu članova 21. ožujka 1928. godine, te Ilija Kulišić iz Usore, upisan istoga dana kada i Končić. Uz ime Albina Pfeiffera, a u rubrici mjesto boravišta, upisano je – *Kat. Maklenovac*.

Zahvaljujući još jednom na pozivu da sudjelujemo u obilježavanju prvih pet godina postojanja i rada knjižnice u Usori, usudio bih se zaključiti da evo već dobrih sto godina knjige iz Zagreba dolaze u obitelji usorskoga kraja. Možete mi vjerovati, a ne morate, no preostaje mi kazati još i ovo: posjetivši u ožujku 2006. godine Tešanj, pojma nisam imao što ću, samo pet godina nakon toga, zateći zapisano o ovom kraju u prašnjavoj svetojeronimskoj pismohrani. Kao što nisam ni slutio da ću samo par mjeseci kasnije voziti kutije darovanih knjiga, koje će biti ugrađene u temelje nečega što se tek rađa. Zbog svega toga sam sretan i uzbuđen pa mi preostaje još samo da svima vama poželim – beskrajnu radost čitanja!!!

Petar GRGEC

Autori iz Usore u svetojeronimskim publikacijama

Pridružujem se zahvali svojega kolege na pozivu da sudjelujemo u obilježavanju ove obljetnice, i čestitam, akuzativno i lokativno, dakle: obljetnicu i na obljetnici. Taj poziv meni je omogućio ne da zakoračim u još jedan kutak Bosne, nego uopće u Bosnu, prvi put. To baš nije pohvalno za mene, ali nije ni neobično s obzirom na to da se ja malokamo mičem s mjesta, tobože zato što je sva nevolja ljudi u tome što ne mogu mirno ostati u svojoj sobi. Treba me dakle gurati, vući, ili pozivati, pa ću se katkad i odazvati, kao ovaj put.

Tvrtko je spomenuo suradnju usorskih pisaca u izdanjima HKD-a sv. Jeronima, i da ću ja o tome nešto više reći. Radi se o suradnji u dvije naše publikacije: godišnjaku *Danici* i časopisu *Marulić*. Tu moram opet izraziti našu zahvalnost: ponajprije zahvalnost usorskim "mladim literatima", kako ih nazivamo u *Danici*, koji, pod mentorstvom svojeg učitelja Ante Kovačevića, svojim tekstovima obogaćuju njezin sadržaj posljednjih sad već desetak godina i jedna su od poveznica Jeronimskoga društva s Bosnom. A Jeronimskom društvu i njegovu uredništvu, pogotovo u godišnjaku *Danici*, uvijek je bilo stalo do cjelovite hrvatske domovinske svijesti, koja, jer domovinske se granice ne podudaraju s državnima, mora, dakako, obuhvatiti i ljude, kulturu, vjeru i običaje ovoga kraja. A sve to čini tematiku napisa tih mladih literata. Nekima od njih objavili smo priloge i u jeronimskom časopisu *Marulić*, između ostalog i o usorskoj knjižnici. Od ostale, da je tako nazovem, usorske suradnje u *Maruliću*, svakako treba spomenuti i tekstove Ivice Budulice Strikana koje smo na stranicama našega časopisa objavljivali u brojevima od kraja 2006. sve do u drugu polovicu 2007. godine. A kako je svrha našega dolaska ovamo predstavljanje *Marulića*, red je da kažem nekoliko riječi i o njemu samom.

Taj književno-kulturni časopis katoličkoga usmjerenja Hrvatsko je književno društvo sv. Jeronima pokrenulo 1968. godine. *Marulić* je izlazio najprije kvartalno, kao tromjesečnik, a od 1974. izlazi dvomjesečno. Do 1975. uređivali su ga Radovan Grgec, Ante Jakšić i (kao glavni urednik) Stjepan Krčmar, od 1976. do 2007. glavni je urednik bio Radovan Grgec, a od 2008. časopis uređujemo Tvrtko Klarić, Jerko Grgec, Mladen Jurčić i ja. Potkraj 2010. za glavnog je urednika izabran Đuro Vidmarović.

Kad se obilježavala 50. godišnjica časopisa *Republika*, Ante Stamać je časopis *Marulić* s obzirom na njegovu poziciju među hrvatskom periodikom za književnost i kulturu prispodobio "desnom razbojniku", dok bi "lijevi razbojnik" bio *Gordogan*, a u sredini bila bi *Republika*. U svakom slučaju – taj "dobri razbojnik" dao je vrijednih prinosa hrvatskoj pisanoj riječi, npr. uvodnike Radovana Grgeca, koji su, pod naslovom "Uz rub", izlazili redovito u *Maruliću* tri desetljeća (do 2007.), ili, u sedamdesetim i osamdesetim godinama 20. stoljeća, kazališnokritičke i književnokritičke članke Svevlada Slamniga, eseje i komentare Vojmila Rabadana o aktualnim kulturnim događajima (poglavito teatarskima) i kazališne kritike Mirka Petravića, koji je k tome osamdesetih godina na stranicama *Marulića* objavio tridesetak razgovora s hrvatskim kazališnim glumcima, pjevačima, režiserima... – prave "medaljone" iz našega teatarskoga života, kako ih je tada u dnevnom tisku nazvao Pavao Cindrić.

I u najnovije doba *Marulić* je u bitnome ostao vjeran svojim korijenima, otvoren za različita opredjeljenja i pristupe, ali jasno profiliran – kao kulturno-književni časopis katoličkoga usmjerenja. U tom razdoblju u časopisu surađuju, među ostalima, Josip Sanko Rabar, Božidar Prosenjak, Ljerka Schiffler, Vladimir Rem, Nikica Talan, Melanija Ivezić-Talan, Tomislav Maretić, Stjepan Babić, Vladimir Lončarević, Đuro Vidmarović, Rajko Glibo, Krešimir Veselić, Stjepan Kožul, Vladimir Devidé, Domagoj Grečl, Mirko Tomasović, Mladen Jurčić, Jerko Grgec, Tvrtko Klarić, a prijevodno su čitaocima predstavljeni zanimljivi suvremeni i stariji autori kao što su Evelyn Underhill, Giovanni Papini, Torquato Tasso, Ilja Stogoff, Joseph Ratzinger, Marcello Pera, Javier Sierra, Flannery O'Connor, C. S. Lewis, Silvano Borruso, James Como, Václav Klaus, William F. Buckley ml., Rafael Gambra-Ciudad, Pablo Molina, Edith Stein, John Henry Newman, Jakob Böhme, Leonardo Castellani.*

Prvi broj *Marulića* 2011., pripremljen za tisak sredinom veljače, predsjedništvo HKD-a sv. Jeronima povuklo je iz tiska jer taj broj nije bio uredio novi glavni urednik, Đuro Vidmarović, nego dotadašnje uredništvo. Taj broj ipak je iz tiska izišao, ali tek u travnju, pa je time bio prekinut četrdesettrogodišnji kontinuitet redovitog izlaženja časopisa *Marulić*. A i s obzirom na sadržaj ovogodišnji će *Marulić***, počevši od drugoga broja, ostati obilježen diskontinuitetom... Pa ipak, ja se nadam,

* Usp. http://hr.wikipedia.org/wiki/Marulić_(revija).

** Misli se na *Marulić* 2011. godine.

i vjerujem, da će u sljedećoj godini uredništvo *Marulića* uspješno premostiti taj jaz, tj. da će uspostaviti kontinuitet koji je prekinut i da će časopis obnavljati i osuvremenjivati ne raskorjenjujući ga, ne gaseći "stijenj što tinja" i ne lomeći "trsku" ako i jest mjestimice napukla.

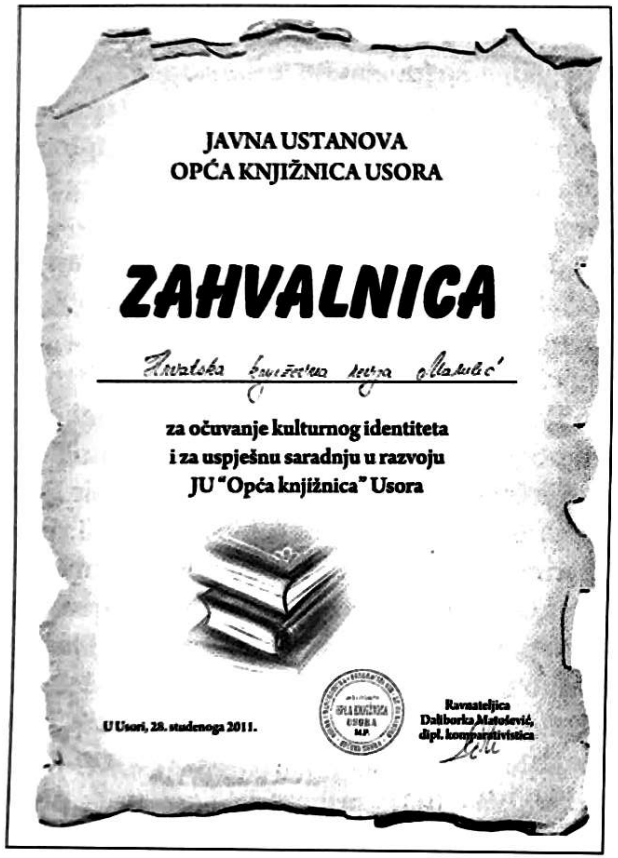
JAVNA USTANOVA
OPĆA KNJIŽNICA USORA

ZAHVALNICA

Hrvatska književna revija Marulić

za očuvanje kulturnog identiteta
i za uspješnu saradnju u razvoju
JU "Opća knjižnica" Usora

U Usori, 28. studenoga 2011.

Ravnateljica
Daliborka Matošević,
dipl. komparativistica

U dvorani župnoga dvora u Sivši (Usora, BiH) 28. XI. 2011. svečano je obilježena peta obljetnica rada usorske javne knjižnice, kojoj je ravnateljica *Daliborka Matošević*. Prisustvovali su i premijer Zeničko-dobojske županije *Fikret Plevljak* s ministricom obrazovanja, kulture i sporta *Bernadetom Galijašević* i ministrom prostornog uređenja, prometa i komunikacija *Rifatom Seferovićem* te zastupnik u Parlamentu Federacije BiH *Senad Subašić* iz Jelaha, a kao gosti sudjelovali su i *Mirko Kratofil*, u ime HAZU-ove knjižnice, te, u ime HKD-a sv. Jeronima, *Tvrtko Klarić* i *Petar Grgec*, koji su nazočne upoznali s poviješću časopisa "Marulić" te sa suradnjom nekih usorskih pisaca u njemu, kao i sa suradnjom usorskih mladih literata u jeronimskome godišnjaku "Danica".

Lynette ARDEN[1] & Tomislav MARETIĆ[2]

Savršen dan
(yotsumono[3])

vrbe u sutonu –
pupajuće macice
jedva vidljive (T)

dječak gacajući po toku
širi valiće kroz trsku (LY)

konačno gledam
zalazak... upravo
savršen dan (T)

nožica kristalne čaše
odražava ruž vina (LY)

Jutarnja utiha

jutarnja utiha –
leptirova krila lebde
ponad pučine (T)

tuitamce zapaljena trava
sporo šara brežuljke (LY)

miris duhana
u gomili netko
puši lulu (T)

zamičući za ugao
zavodi ga pogledom (LY)

1 (LY; Australia)
2 (T; Hrvatska)
3 *yotsumono* – kolaborativno pjesništvo za dva glasa, oblik kratke renge.

Pretraživanje žala

pretraživanje žala
detektor za kovine
otkriva njen prsten (LY)

proljetno sunce suši
školjke na stolu (T)

zviždi u vjetar
s kosoga krova
hrabri dječak (LY)

papirni zrakoplov lansiran
iz mansarde (T)

Krajolik

ptice resičarke
na uličnom stablu
prolazi promet (LY)

vijuga putem kroz
proljetne livadne boje (T)

poslije cjenkanja
kelpie[4] *u kamionetu*
laje iz navike (LY)

s jednim mahom bata
slikar vješa krajolik (T)

4 *kelpie* – vrsta australskog psa ovčara

Tomislav MACAN[1]

Susret s o. Anđelom Marijom Miškovom na stranicama njegova zapisanoga

Proširenje Drugoga svjetskog rata na Hrvatsku zateklo me kao kotarskoga školskog nadzornika u Korčuli. Talijanska vojska zapremila je Korčulu u travnju 1941. Odmah se počela osjećati nestašica prehrambenih namirnica, što je uzbunilo puk. Nova je uprava obećavala da će hrana stići, ali nije. Najposlije je neki jedrenjak dovezao iz Dubrovnika manju količinu brašna.

U takvim prilikama talijanska vojska nije dirala hrvatske zastave do polovice svibnja, samo je svuda gdje se dalo isticala talijanske. Tad je poskidala hrvatske zastave s ureda, ponegdje i uz vojničke počasti, i izvjesila svoje. Najprije joj je bilo spustiti hrvatsku zastavu s gradskih vrata, što se tu vijala kao obilježje grada. Sad će se tu uz vojničke počasti svaki dan dizati i spuštati talijanska zastava kako bi posvjedočila o nečemu što nije bila značajka grada, osim nekolicine onih koji su svoja prezimena pisali s "ich". Skidanje hrvatske zastave silno je potištilo puk.

Svaki će se korak, svaki sastanak promatrati. Sve će biti sumnjivo. Stoga se nastojalo izbjegavati susret sa znancem, razgovor s prijateljem. Tražilo se da se talijanski govori. Koraci karabinjera čuli su se, osobito noću, po gradskim pločnicima, sumnjivo zaustavljali i opet, nakon osluškivanja i razgledanja, nastavljali. Nekolicina domaćih, ponajviše mladih, bila je bučna i izazivala. Neumorno je po gradskim zidinama i utvrdama ispisivala krilatice i slikala promidžbene slike.

Potištenost grada pojačavale su talijanske brodopratnje. Prevozile su vojsku "gore" put Boke i Albanije te od tamo "dolje" vraćale ranjenike. Iz Boke su brodovi prevozili ratno tvorivo i staro željezo. Pratile su ih stare dotrajale torpiljarke. One što su još u Prvom svjetskom ratu pod austro-ugarskom zastavom stražarile po Jadranskom moru ili pratile brodove i poslije dotjerivane vijale zastavu Kraljevine Jugoslavije. Sad su plovile morem na kojem je državna granica Kraljevine Italije grubo zarezala u vjekovno hrvatsko područje, a pred Korčulom zaparala sredinom Pelješkoga kanala, onako kako je nekad tekla osvajačka međa Mletačke Republike prema Dubrovačkoj Republici.

1 [Članak sam priredio prema rukopisima pokojnoga oca o Miškovu. Dijelovi u uglatim zagradama su moji. Trpimir Macan]

Grad Korčula ostao je osamljen, bez sveze s krajem i okolnim otočjem. Ostao je bez pouzdanih vijesti. Novine dolazile i ne dolazile. Pošta, pregledavana, gubila se. Glasovi kružili. Narastali. Prerastali. Često bili potpuno izmišljeni. Svaki pogled na zbivanja bio zamagljen. Mašta i na najmanje događaje bolesno odgovarala. Tjeskoba rasla, pogotovo prigodom dolazaka putničkih parobroda iz Dubrovnika i Splita. Plovili su parobrodi "Dubrovnik" i "Šibenik" Dubrovačke plovidbe. U podne bi se susreli u gradskoj luci. Na njima jedva poneki putnik. Puni bijahu tek kad su prevozili vojsku. Tomu se pridruživala "igra" s krmenom brodskom zastavom. Neko doba brodovi su iz Dubrovnika plovili pod hrvatskom zastavom, ali bi je u Splitu morali skinuti i izvjesiti talijansku. Nekad bi plovili i tamo i od tamo bez ikakve zastave, što ju je primorski svijet bio vičan gledati kao bitno svakoga broda. Sad se po tome nagađalo, bolje: maštalo, a šaptom i znakovima s posadom i rijetkim putnicima doznavalo za vijesti te živjelo od dolazaka tih brodova. Te je godine ljeto obilovalo zaobzorskim grmljavinama, sad s mora preko Lastova, Korčuli vremenski opasna kuta i talijanskoga vojničkog uporišta, sad s kopna preko Neretve i Pelješca. Mašta je u njima čula topovsku grmljavinu i možda polagala stanovitu nadu u nešto što će promijeniti stanje na otoku.

Neizvjesnost i mrskost odjeknuše i u obavljanju poslova. Ljudi su ih napuštali, davši se ponajviše na športsko ribarenje kako bi zaboravili zbivanja. Državni i općinski uredi bili su poluprazni, jer se bilo počelo otpuštati sve službenike što nisu bili s područja novih državnih granica, pogotovo one što izjaviše da ne će službovati pod talijanskom zapremom.

U takvim prilikama čekao sam kad će mi karabinjer donijeti otpusnicu iz službe, popraćenu prijetnjom izgona ako kroz 24 ure na napustim Korčulu. Nastojao sam vrijeme i njegovo breme olakšati nečim kulturnim. To pak nije bilo lako u takvim prilikama. Donekle mi je pomogla malena knjižara, pribijena uz vanjsku jugozapadnu stranu gradskih zidina sasvim blizu staroga vrsnog brodogradilišta, pa knjižnica dominikanskoga samostana svetoga Nikole. U knjižari je bilo još nešto neuklonjenih, ali od oka ipak skrivenih hrvatskih knjiga, a u samostanu prilična knjižnica. U knjižari je poslovao boležljivi dragi čovjek, Tonći Šteka, a samostansku bi mi knjižnicu otvarao poglavito redovnik Bernard Maroević.[2]

Ugodni su susreti s istinski zaslužnim i znamenitim ljudima. U njima osjetimo žar uvijek im mlada srca i zanese nas polet velike im duše. Bijah

2 Bernard Maroević, dominikanac (Stari Grad na Hvaru, 20. XII. 1884. – Stari Grad na Hvaru, 9. I. 1963.). Starješina samostana u Korčuli 1927.-1934. i 1939.-1945.

sretan što i sam doživjeh nekoliko takvih susreta. Tako susretoh velikoga čovjeka, pokojnika, kao živa. Evo kako!

Zakasnila jesenska ravnodnevnička oluja. Prema dobrom starom vjerovanju hrvatskoga primorca, imala se izbjesnjeti na prvi dan jeseni, ali negdje zaostala. Zato se, da stigne što izgubi, mahnito zaleti, podigne vjetrove, uzburka more, tresne gromom, pa netragom nestane. Zakasnila. Razmahnitala se na dan onoga dragog starog sveca, za kojega stare knjige pišu da je bio nagle ćudi. Planula, ali već sutradan dan osvanu vedar i bistar, baš nekako onako kako bi planula pa se onda razgalila i smirila nemirnica ćud svetoga velikana Dalmatinca, kad bi ju, kako neki hoće, svetački ukrotio udarajući se kamenom i muževno se kajući: "Oprosti mi, Gospodine, jer sam Dalmatinac!"

Slobodno vrijeme toga jesenskog dana iskoristih tako da trknuh do svojega dobrog i uvijek veselog prijatelja o. Bernarda, skromne dominikanske duše, topla hrvatskoga srca.

Uđosmo u samostansku knjižnicu, malenu dvoranu punu stroge jednostavnosti i daha prošlosti. Gleda na divan korčulanski prodor, dijelove Korčule, otoka blagih prirodnih oblika i meke hrvatske težačke duše, i Râta, poluotoka planinskih vidika, snažno obilježena životom u međama Dubrovačke Republike. Odmah ispod njezinih prozora igra se more. U njem se od zore do mraka ogleda samostan. U modrini mora crvenilo njegovih krovova i kamena bjelina zidina slijeva se u čarobnu sliku. Bljesak sunca s morske površine odražava se u njezinoj ponutrici. Slike krajolika, što se gledaju kroz prozore, omekšavaju njezino staro. Tad je osobita slast dohvatiti neku knjigu s priprostih joj polica i listati je za prostranim stolom.

Onoga 1. listopada nasumce posegnuh za nekom knjigom. Na prvi pogled to bila neka starija knjiga. Izvukoh je. Bože moj, kolika me nježnost zaokupi! Čitava prožme. A kako i ne bi! U ruci mi je bila *Danica*, časni hrvatski koledar, i to baš godišnjak iz 1879. Bila je prema ondašnjem ukusu pomnjivo tvrdo uvezana: ljubičaste korice s crnim ukrasima a zlatnim natpisom bijahu joj vanjski ogrtač vrijedne nutrine, dok pozlatom premazani rub govoraše o smislu za lijepo prošlih hrvatskih pokoljenja. Kolika pažnja prema tome koledaru! Ali to je *Danica*, prvak koledar na polju hrvatske pučke knjige. Onda takvu pažnju zaslužuje prije druge knjige. Meni, što iz očinskoga doma ponijeh mnogo ljubavi prema knjigama Hrvatskoga književnog društva svetoga Jeronima, godila je ta pažnja.

U tom raspoloženju počeh obrtati list po list. Kadli divote! Već na prvoj stranici pročitah lijepi, kićeni, a čitljivi potpis: Ot. Angjel M. Miškov,

Povjerenik.[3] Uzigrah! To bijaše izvorni potpis oca Anđela Miškova. Kakav divan susret! Moj susret s tim velikim hrvatskim dominikancem. Susret u dominikanskom samostanu u Korčuli pod čijim je on krovom smišljao svoje nacrte i dosljedno ih izvodio na slavu i čast Bogu, Redu i Narodu, baš onako kako je ono i u kamen dao uklesati na pročelje kuće kongregacije dominikanskih trećoretkinja anđela čuvara, od njega utemeljene u tom gradu nedaleko od svojega samostana.

List-dva, koliko li, naprijed naiđoh na njegov *Dnevnik* iz 1879. Dnevnik! Dnevnici, kad ih piše razumna glava, dragocjeni su spomenici minulih dana. Piše li ih uz to ruka zaslužna i velika čovjeka, redci su im od žežena zlata. Preda mnom je dnevnik o. Anđela Miškova. Eto sreće, dnevnik više negoli obična čovjeka. On snije snom pravednika u dominikanskoj grobnici na groblju svetoga Luke među bornim brežuljcima iza drevnoga grada Korčule, a meni će njegovi zapisci biti i mili i dragi.

Kratak je taj *Dnevnik*. Jedva dvadeset zapisaka. Pisao ih je u bilješkama što ih *Danica* odvajkada ima uza svaki mjesec. To su obični zapisci redovnika zaokupljena radom za slavu Božju, spas duša, ljepotu Gospodinova Doma i procvat svojega reda. Tek tu i tamo poneka bilješka prekida takve zapiske. Ali, tu je čar prošlosti. Tu je plemenita znatiželja doznati što više iz života čuvena čovjeka. Stoga ga s nasladom pročitah. Onda ga prepisah kako ga je on pisao. Jezik mu je onakav kao i u onom mu *Rukovodniku Braće i Sestara Prijsvetoga Ružarija bl. Div. Marije. Su tri Dodatka*, što ga je "priredio o. Angjel-Marija Miškov, Apostolski Poslanstvenik Pripovidničkog Reda Dalmatinske Redo-Države" i izdao u Splitu 1884.

Evo *Dnevnika*!

Na stranici za bilješke uz mjesec siječanj zapisao je:

6. Obukao sam u redovničke haljine četiri djaka: Br[ata] Markolina Časara iz Šibenika, Br. Egjidija Karelovića iz Bola, Br. Rejnalda Radića iz Bola i Br. Angjela Bebana, mog stričevića iz Malog Lošinja.

7. Počela se radnja Crkve za novo popločenje, zauzeo je kamenar Pasini.

3 Anđeo Marija Miškov, dominikanac (Zlarin, 28. XI. 1848. – Korčula, 5. VIII. 1922.). Pučki misionar i propovjednik, provincijal 1902.-1906. Pokretač mjesečnika *Gospina krunica* (1895.), promicatelj Gospina štovanja, utemeljitelj više kruničarskih bratovština i Pobožne zadruge Vječnoga ružarija (1888.), za koju je sastavio pravilnik i objavio ga u posebnoj *Spomenici* (1902.), reformator dominikanskih trećoredica u Dalmaciji i utemeljitelj Kongregacije sestara dominikanki sv. anđela čuvara 1905. Pisac nekoliko molitvenih knjižica. U toj *Danici* Miškov je zabilježen i kao novi član Društva.

13. Bio sam praznikovat u Zlarin s djacim.

18. Odpratio sam do Murtera Strinu i Rodicu.

U bilješkama za veljaču zabilježio je:

21. U jutro vlakom od 6'40 odputovah do Spljeta a

22. sutradan vlakom od 7'33 s Baldićem[4] odputovah do Kaštel-Staroga. Objedovah u Štafiliću, iza pol dana vjenčah Antu Mlikotina iz Lu[k]šića, a u 6½ satih povezah se kočijom u Trogir kamo prispih okolo osmog sata. Petrinčića[5] ne nadjoh, hode u 5 satih pop[odne] paroplovom u Spljet.

Na toj je stranici bilješka što bi pripadala uz ožujak:

15. Ožujka. Dobih poziv za korizmeno propovjedanje za do godine (1880.) u Spljetu.

Ta je bilješka zapisana na toj stranici jer je stranica za bilješke u ožujku ispunjena rasporedom korizmenih propovijedi u Trogiru.

Korizmene propovjedi u Trogiru.

26/2. –	*Smrt, na čistu Sriedu ili pepelnicu*
2/3. –	*<u>Ne odgadjaj pokore</u> na čistu Nedjelju*
4.---	*Molitva u utorak*
7.---	*Svetkovine u petak*
9.---	*<u>Psost</u> na pačistu Nedjelju*
11.---	*Misničtvo u utorak*
14.---	*Roditelji u petak*
16.---	*<u>Sinovi</u> na bezimenu Nedjelju*
18 ---	*praznik*
19 ---	*Pohvala S. Josipa, na dan njegov*
21 ---	*Sablazan u petak.*
23.---	*<u>Čistilište</u> na sredoposnu Nedjelju.*
25 ---	*Blagovjest na njezin dan.*
28 ---	*Ispovjed I u petak*

4 Franjo Baldić, dominikanac (Kaštel-Stari, 24. I. 1830. – Split, 24. XII. 1900.). Propovjednik, provincijal 1882.-1886.

5 Alfons Petrinčić, dominikanac (Bol na Braču, 6. VII. 1845. – Bol na Braču, 18. I. 1912.). Propovjednik, pučki misionar, provincijal 1894.-1898.

30 — *Ispovjed II na gluhu Nedjelju.*
1/4 — *Pričest u uturak*
4 — *Nepriateljstvo u petak*
10 — *Muka Gosp[odinova] na Vel[iki] Četvrtak*
14 — *Pričest na uskrsni Ponedjelak*
20 — *Blagoslov na bielu Nedjelju*[6]

Miškov

Uz travanj je zabilježeno:

11. Veliki Petak. Bio sam u Spljetu [sa] svećenikom Starčevićem i vratili smo se u popodne. U večer Sv. Prohod izašao je iz Crkve, ali ga kiša zateče.
13. Uskrs. Jutro kišno.
20. Zaključak korizmenih propovijedi, u popodne odlazih kočijom put Kaštilih popraćen najvećim oduševljenjem Trogirskog pučanstva i s glasbom, i svim Sveštenikom.
21. Dodjoh u Šibenik.

Za svibanj su dvije bilješke:

12. Svečani otvor Šibenskog vodovoda
21. Na prolazu je put Zadra Državnik Matijača.[7]

U lipnju je zapisano:

2. Zatvorih našu Šibensku Crkvu pošto sutra počinje priplođenje.
3. Dodjoše kamenja iz Brača, i bi izkrcano popodne i sutrašnjim jutrom. Danas hodoh u Zlarin do Delfina bolujućega, a sutradan na večer dodjoh s njim u Šibenik.
4. Prispje paroplovom navoimenovani Biskup Kotorski Forlani,[8] *s naznačenim Nadbiskupom Barskim Bezićem, i Makarskim Biskupom Kraljevićem, sutradan na 5 popratih ih ja do Spljeta, i vratih se na 7 s O. Franetovićem.*[9]

6 Prekrižio je naslove propovijedi *Svetkovina* uz 4., *Nepriateljstvo* uz 21. i *Sablazan* uz drugi 4. Mjesto njih napisao *Molitva, Sablazan* i *Neprijateljstvo*. Naslov propovijedi pisao je crnom tintom, ostalo ljubičastom.
7 Alojzije Marija Matijaca, dominikanac (Kaštel-Lukšić, 23. I. 1832. – Split 6. IX. 1890.). Provincijal 1866.-1870. i 1878.-1882.
8 Kažimir Forlani, kotorski biskup (Drniš, 2. III. 1834. – Lastva, Boka kotorska, 3. VIII. 1887.). Biskup od 1879.
9 Dalmacije Franetović, dominikanac (Stari Grad na Hvaru, 3. VIII. 1849. – Stari Grad na Hvaru, 22. I. 1929.). Propovjednik i pučki misionar.

U srpnju je zabilježeno:

20. Bi svetčanim obredom posvećena naša Crkva u Šibeniku, sad priplođena i temeljito popravljena; posveti je šibenski biskup Fosco.[10]

U kolovozu nema bilježaka, a u rujnu je vrijedna bilješka kako su se dogovarali hrvatski stožernik Josip Mihalović[11] i pisac *Dnevnika* o utemeljenju dominikanskoga samostana u Zagrebu:

19. Hodoh za Zagreb preko Rieke-Karlovca, a stigoh na 22 o[voga] u 6 pop[odne]. Odsjedoh u Biskupski Grad[12] *kod N[jegove] Uz[oritosti] Stož[ernika] Mihalovića, da s njim uz nalog Državnika Matijače, uputim dogovore za utanačenje jednog samostana u Zagrebu, a to je osnova i želja i volja samog Mihalovića. Boravih 6 danah, i vratih prevaliv isti put, u Šibenik na 1 dojdućega. Predloge Stožernika podastroh Državniku na razmatranje.*[13]

U listopadu je kratka bilješka:

19. Bijahu prenesene kosti p[atra] Visiana.

Tu se završavaju dnevničke bilješke o. Miškova.
Potražih po drugim *Danicama* ima li sličnih zapisaka, ali ih ne nađoh.[14] Jedino u koledaru 1919. pronađoh dvije Miškove bilješke na stranici bilježaka za listopad:

2. Oblačenje S. Ruže Loje.[15]
26. Ustoličenje Dn Maša Bodulića,[16] *novog opata u Korčuli.*

10 Antun Inocent Josip Fosco, šibenski biskup (Šibenik, 19. III. 1826. – Šibenik, 25. III. 1894.). Biskup od 1876.
11 Josip Mihalović, kardinal (Torda, 16. I. 1814. – Zagreb, 19. II. 1891.).
12 Kaptol.
13 Otvoren nakon Miškovljeve smrti.
14 U knjižnici nema ni svih starijih *Danica*. Miškov je u *Danici* za 1919. napisao da su nestali koledari za 1881., 1882., 1883., 1892., 1896., 1897.,1898., 1899., 1901. i 1902.
15 Ruža Loje, dominikanka (Blato na Korčuli, 24. X. 1900. – Korčula, 1. V. 1982.).
16 Maksimilijan (Mašo) Bodulić, korčulanski mitronosni opat (Korčula, 24. V. 1866. – Dubrovnik, 23. VII. 1935.). Pisac *Ručne knjige za župnike*, 1-3. (Dubrovnik 1906.-1910.) i knjižice *Korčula* (Dubrovnik 1922.).

Zanimalo me kako je on, čuveni korizmeni propovjednik, propovijedao po hrvatskom primorju, kojega su se ljudi tada budili iz narodnoga sna. Sam je – u *Zapisniku svetih apoštolskih poslovanja dalmatinskih dominikanaca. Prva knjiga, koja sadrži apoštolska poslovanja od 29. svibnja 1880. do...*, što se nalazi u korčulanskom samostanu[17] – pišući na kojim je jezicima propovijedao, zapisao da je od 1876. do 1899. održao korizmene propovijedi u dvadesetak mjesta od Kotora do Cresa. Svuda je govorio hrvatski, a negdje i hrvatski i talijanski. Dvojezično je propovijedao u Kotoru, Korčuli, Makarskoj, Trogiru, Rabu, Cresu i Lošinju, a samo hrvatski u Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Senju, Bakru i po otocima.[18]

U Bolu je jednom protumačio svrhu misija i između ostaloga istaknuo da on propovijeda hrvatskim jezikom isključivo radi "duhovne koristi i spasenja duša", a ne iz ikakve zle namjere. Rekao je:

Medju tolikim narodim što ih ima na svitu, S[veti] su Otci Pape dopustili da samo 4 naroda mogu se služiti svojim jezikom u crkovnom Bogoslužju, medju kojim je naš Slavljanski narod, i to je takva povlastica, takav dar, kojim bismo se mi morali dičiti i ponositi, i kao dragocijeno nam blago u srdcu držati i njegovati. Oh da bi drugi narodi mogli takovu povlasticu što mi imamo imati, pô bi svoga kraljevstva prigorili. Što ne bi dale Francija, Talija, Engleška, Njemačka da bi one mogle po Crkvah služiti se svojim jezikom? Bogu hvale pivati, a ipak mi to imamo i možemo, jer nam je S[veta]) M[ajka] Crkva Rimska taj dar poklonila, tu riedku povlasticu udilila. Pače bio sam lani u Rimu, i ja sam svojim ušim čuo sadašnjega Namistnika Isukrstova S[vetog] O[tca] Papu, kad nam je priporučivao, da po Crkvah zajedno s pukom Bogu hvale pivamo našim jezikom, jer da će puk tad srdčenije Boga slaviti i moliti, kad bude razumiti što piva, što moli i što govori. [...] Osim svega toga puk latinski jezik niti poznaje, niti ga razumi, pa ne samo da u Crkvi piva i moli bez znati, što govori, nego još i tako krivo i naopako latinske riječi izgovara, da se mora čovjek, koji čuje i nasmijati i narugati.

Dočim kad piva i moli što razumi, bogoljubnije piva i srdčenije Boga moli. Eto vam dakle velike duhovne koristi, koju nam pruža ista S. M. Crkva, kad nam dade tu lipu povlasticu i pokloni nam taj lipi dar.

Lani smo u sred Rima, pred Papinim očima na našemu jeziku Bogu hvale u Crkvi pivali, a S. Otac Papa srdčeno nam se poradova.

17 [Pisac je *Zapisnik* prepisao. Prijepis, koji je bio u njegovoj ostavštini u Dubrovniku, predao sam g. Ivanu Armandi, istraživaču dominikanske tematike, kojemu zahvaljujem za životopisne podatke u bilješkama.]

18 *Zapisnik*, poseban list.

Molimo dakle, moja braćo, kad možemo, molimo i slavimo Boga našim lipim jezikom, pa će nas Bog prije uslišati, jer će nam naša molitva iz bogoljubnih srdaca izaći, jer kako sam rekao, kad razumimo što molimo, bogoljubnije molimo.[19]

To je bio moj susret s o. Miškovom. Susret živ i ugodan. Nikad ga ne ću zaboraviti.

Od njegovih zapisaka prepisao sam još s posjetnice (18x6,5 cm) streloviti zaziv (*Blaženi Dalmaciju, ispovjedniče, moli za one, koji ogovaraju.*) i molitvu (*Molim i preporučujem ti, svemogući Bože, da tješiš i izbaviš iz groznih čistilištnih muka sve pokojne mrtve, napose moga pokojnog otca i moju pokojnu mater, braću i sestre moga reda, moje redodržave i kongregacije, sve moje i njihove dobrotvore, svu moju bližnju i daljnju svojtu i rodbinu, sve moje prijatelje i znance, te i sve pokojne mrtve, a navlastito one, kojim sam ja uzrokom ili povodom bio njihovih muka, te i one, koje ti svaki dan u svetoj misi spominjem.).*

Godine 1916. u 12. broju časopisa *Naša Gospa Lurdska* opisana je proslava blagoslova lurdske spilje u samostanu dominikanskih trećoretkinja u gradu Korčuli.

Kad sam ono u početku jeseni 1941. prevrtao po knjižnici i pismohrani dominikanskoga samostana u Korčuli, namjerih se na dva pisma što ih je Miškovu iz Beča pisao don Niko Batistić, baš o toj spilji. Tad se sjetih onoga nepotpisanoga članka iz 1916. Članak je očevidno o. Miškova. Spominje proslavu desete obljetnice opstanka Zavoda anđela čuvara u Korčuli 2. listopada te godine kad je u zavodskom vrtu otvorena umjetna lurdska spilja.[20]

Osobit moj susret s o. Miškovom bio je u stanu don Silva Miloslavića u Dubrovniku. On je neobično štovao djelovanje o. Miškova. Pamtio je njegove snažne propovijedi u dubrovačkoj stolnoj crkvi. Iz jedne je zapamtio kazivanje o Šurmanovim kostima, što ga Mljet kazivao. O. Miškov

19 *Zapisnik*, str. 11-13.

20 Niko Batistić, vjerski pisac i klasični filolog (Žrnovo, 1. V. 1846. – Žrnovo, 28. VIII. 1929.). U tvornici Lunerdi naručio je kip Gospe Lurdske visine 1,50 m, jer željeni od 1,80 m nije mogao dobiti, za 240 kruna (uračunani troškovi pakiranja i prijevoza). Moškovu je poslao snimak kipa kako bi na to pristale dominikanke i kako bi ga on onda mogao naručiti. Napisao mu je da za 1. svibnja ne će kip moći biti dostavljen u Korčulu, jer trebaju tri tjedna da se zgotovi i jer su zasad "željeznice zatvorene za prijenos privatne robe, jer od 15. ovoga su zapremljene radi vojništva", a kad će opet prevoziti "visi o Soči i Rusiji". Kad je kip bio gotov, on ga je pošao vidjeti, bio zadovoljan izradbom i napisao da će biti, ako ga željeznica primi, odmah poslan. Pisma su nadnevljena u Beču 16. ožujka (na Sveučilištu) i 1. svibnja 1916. Na prvo mu je pismo Miškov odgovorio 27. ožujka. [Prijepis Batistićevih pisama u piščevoj je ostavštini u Dubrovniku.]

ga je čuo od Antuna Paljetka, učitelja u Babinu Polju, i upleo preko propovijedi to kazivanje o prokletom sinu Mljećaninu, a i pozvao se na Paljetka govoreći da je u crkvi onaj što o tome zna bolje negoli on.

To zapamtih, pa kad pisah za zagrebački *Kalendar Gospine Krunice* sjetih se u neretvanskom Kominu toga kazivanja, što sam ga i ja na Mljetu slušao, pa o tom napisah pripovijetku i u uvodu spomenuh kako me na to potaknu kazivanje don Silva.[21]

Neke od susreta s o. Miškovom bijah i perom uhvatio. Uokvirih u svoje onaj mu *Dnevnik* i poslah uredniku *Kalendara Gospine Krunice.* Ne dočekah ga vidjeti tiskana. Rat omete izdanje. Tuđa bomba, navedena rukom hrvatskih neprijatelja, sruši dominikanski samostan u Zagrebu. Pod ruševinama poginu moj dragi prijatelj o. Jordan Viculin, urednik koledara. Moj članak propade u onom uništenju.

Znade se da je o. Miškov bio trijezni veseljak. Onda je pravo i neku takvu mu iznijeti. Sam je u dnevniku misija zapisao evo ovo:

Kelnerica: Hoćete li the ili kave?
Redovnik: Ego vellem te, sed regula docet: cave![22]

Onda ta, takva, neka je tu završna.

21 Tomislav Macan, Sa staroga Mljeta. Zagreb 2002, 95-103.
22 *Zapisnik*, str. 9.

U smiraj dana s poludjelim violinama i restlovima od vremena

U smiraj dana posutog cimetastim
Zalaskom sunca
S poludjelim violinama virtuoza
Cvrčaka
S onim malim restlom od vremena
S kojim ne znam što bih
U interludiju dvaju akorda
Prevelik je da bih ga ostavila
Samo tako
Premalen da bih ga uporabila
Za odmor
Ili ga uplela u zvučnu kulisu
Raspamećenih jablanovih grana
Raščlanjivati ga
To je tako nesvrsishodno i dosadno
Tih je restlova ionako s godinama
Sve manje
Procjenjivati pak
Vrijednost dana na izmaku
Po vlastitim dosezima i pregnućima
Sasvim je neobjektivno
Pa se postavlja opravdano pitanje
Postoji li doista
U ovaj cimetasti smiraj
S poludjelim violinama cvrčaka
Kantautora
Postoji li doista taj komadić vremena
Koji je ostao neiskorišten
I koji bi se možda u tom slučaju

Mogao spremiti za sutra?
I na taj način produžiti sutrašnji dan
I vlastiti život
Malo po malo svakoga dana
Ili je to samo tlapnja i prvi znak
Senilnosti
A restlova vremena nema
Niti ih je ikada bilo

U praznoj sobi kuca sat

(*samotnima*)

U praznoj sobi kuca sat
I sive čarape kraj peći se suše
Miruje kvaka, koraka nema
Pred snagom vremena nade se ruše

U praznoj sobi tek je krevet
I stara sjedaća garnitura
Kroz blijede zastore povjetarac
Na plavom zidu kuca ura

U praznoj sobi mirisi jutra
Na prozorskom staklu hlape kapi
U kutu pauk plete mrežu
I život polako, no sigurno hlapi

U praznoj sobi ura kuca
U hodniku starica napinje umorne oči
Ne škripe stepenice, nigdje ni glasa
Samo lipa šumi, nitko neće doći

Oblaci od paperja i sjete

U predvečerje jedno sjetno
Kad duši je meko kao na oblacima
I kad titraju zrake sunca na lišću
Kao osmijesi na licima

Kad je od toplog daha
Blago zamućeno staklo
A na nebu nerođeno
Zviježđe
Blago se pomaklo

U predvečerje jedno ljubičasto
Bogato, bujno, zaneseno, sjetno
Koje nije još jesensko
Ali nije više ni ljetno

U srcu mi buja sjeta
I vedre se misli s tužnima bore
I još su u zakutcima pramenovi ljeta
A negdje su stepenice bijele
Koje vode oblačcima, gore

I netko mi tiho i nježno šapnu
Ne boj se, to je samo staklo
Ne boj se, to su samo grane
Što od neznanaca i od vjetra
Štite te i brane

I predvečerje sjetno postade zlatno
Nestaše misli opore i grube
Na pozadini tonućeg sunca
U granama vidjeh ljupke kerubine
Kako u zlatne trublje trube

Jerko GRGEC

Zašto je poludio gospodin Normalni?

U najdubljem smislu, filmovi su nepismena događanja. Možda zato danas ponajmaštovitiju prozu i pišu filmski kritičari, revno se osvrćući na filmove koji ne zaslužuju gotovo nimalo pažnje... Koliko god nesvjesno, kritičar brani verbalnu kulturu, podvrgavajući predliterarno ili postliterarno iskustvo gledanja filmova protegama sintaktičke misli.

E. L. Doctorow: "City of God"

Kinematografski rukopis Barjavelova arhitekta

Španjolski pisac Antonio Espina objavio je 1928. godine esej "Kinematografija u suvremenom romanu", u kojemu je prilično precizno i plastično toj književnoj vrsti prilijepio značajke nove, dijametralno suprotne umjetničke forme: filma. Autorova argumentacija polazi od premise da moderni romanopisac od filmskoga medija uči, između ostaloga, kako da literarne brzine naracije zamijeni optičkim brzinama projekcije, a od tehnike sedme umjetnosti posuđuje i mogućnost odvažna kombiniranja, u literarnoj vizualnoj igri, udaljenosti i kadriranja, planova i volumena. Danas međutim, sa zamjetne vremenske distance, možemo slobodno zaključiti da Espinine ideje nemaju baš prevelika odjeka u suvremenome književnom stvaralaštvu. Pa ipak, izazov koji Espina na kraju svoga eseja upućuje tradicionalistički nastrojenim piscima dobio je neočekivan, potvrdan odgovor u posljednjih šezdesetak godina profinjena, autorskoga filmskog diskursa.

Espina naime serioznim i prostodušnim romanopiscima koji tvrde da tipove ljudi i njihovu psihu nije opravdano prikazivati drukčije nego takvima kakvi oni zaista jesu "na ulici", odgovara: "Ali zašto? Zašto samo tako? Ne može li se neki predložak, neka životna situacija obraditi neizravno? Nije li moguće postaviti neki lik među niz povezanih iskrivljenih zrcala koja će ga pretvoriti u osebujno biće određeno jasnim i neočekivanim sjenama i osvjetljenjima?"[1] Bacimo li pogled na vrlo plodno i bogato razdoblje novije igranofilmske povijesti (otprilike od kraja pedesetih godina prošloga stoljeća sve do danas), uvidjet ćemo da su mnogi vrijedni i, po općem sudu, značajni kinematografski uradci načinjeni kao (ne)svjesno bezbrižne varijacije Espinine ideje o iskrivljenim zrcalima.

1 Antonio Espina: "Ensayos sobre literatura", *La cinegrafia en la novela moderna*, str. 101. – 104, Pre-textos, 1994. Valencia.

Nadalje valja primijetiti kako se takva iskrivljujuća perspektiva odnosi (ne samo u mnogim djelima iz prošlosti nego nerijetko i u današnjima) u prvome redu na klasične literarne postupke u karakterizaciji likova i pripovijedanju, tako da je naposljetku vrlo teško imalo se poistovjetiti s protagonistima, kao i s cjelinom koja bi svakomu čovjeku trebala priskrbiti univerzalnu patinu autentična umjetničkoga iskustva. Još preciznije: današnjem čovjeku teško je katkad uopće razumjeti likove iz klasičnih djela priznatih umjetnika kao što su npr. Rainer Werner Fassbinder, Jean Luc Godard, Claude Chabrol, Marco Ferreri, Marco Bellocchio, Pier Paolo Pasolini, Michael Haneke i Ulrich Seidl, a još je teže ne opaziti da se njihovi protagonisti često ponašaju kao da slijede zamišljenu brehtijansku liniju stilizacije, tipizacije i depersonalizacije likova, iako nije baš bjelodano da su i sami autori toga dokraja svjesni.

U ovome tekstu analizirat ćemo tri filma koja se toliko uklapaju u opisani pojednostavnjujući shematizam da nam autori odgovorni za takve igrarije počinju opasno nalikovati na čudnu artističku bratiju koja, vođena mutnim mizantropskim stavom, specifičnim ukusom i dekorativnim hirovima, izgrađuje nekoga posve nova čovjeka. Pri tome ćemo zadržati za sebe ipak pravo da filmsku profesiju promatramo isključivo u svjetlu njezina najplemenitijega određenja, kakvo, primjerice, nalazimo kod francuskoga znanstvenofantastičnog pisca Renéa Barjavela, koji tvrdi da filmski redatelj, po svojemu umjetničkom liku, mora sličiti poglavito arhitektu.[2]

Namjera je naše analize dvojaka. S jedne strane pokušat ćemo, na temelju jednostavne raščlambe triju paradigmatično tendencioznih filmskih djela (Rainer Werner Fassbinder: "Warum läuft Herr R. Amok?", 1970.; Marco Ferreri: "Dillinger è morto", 1969.; Michael Haneke: "Der

2 U svome tekstu iz 1944. godine "Cinéma total, essai sur les formes futures du cinéma" Barjavel piše: "Često se postavljalo pitanje tko je pravi autor filma. Scenarist? Pisac dijaloga? Montažer? Redatelj? Bilo bi lako potkrijepiti primjerima potvrdan odgovor na bilo koje od tih pitanja. No upitamo li se: Tko *treba* biti autor filma?, ostaje nam samo jedan mogući odgovor: Redatelj. Kuću ne stvara ni zidar, ni drvodjelja, ni vodoinstalater, nego arhitekt. Poput njega, redatelj stvara plan cjeline posla i zapovijeda različitim profesijama koje surađuju na gradnji." U istome tonu mudruju u knjizi "Hitchcock" Eric Rohmer i Claude Chabrol: "On je" (misli se na film *Konopac*) "nemalo pridonio oslobađanju sineasta od opsjednutosti slikom kako bi ga vratio onomu što je bio u doba Griffitha i ostalih pionira: *arhitekt*."

siebente Kontinent", 1989.), pokazati da je takav stil standard i pravilo u nepregledno jednolikoj ponudi visokoparno zamišljenih i estetski dojmljivih autorskih uradaka. Uz napomenu da se tako zacrtanim djelima najteže može oprostiti upravo monomanijakalno inzistiranje na temeljnoj promašenosti ljudske egzistencije, kao i besramno fingiranje inteligencije, svrhovitosti i univerzalnog značenja u prikazanom materijalu. Što se budemo više udubljivali u meandre našega manjkava filmskog svijeta, autorski postupci postajat će sve apstraktniji, a sve više će i sigurnije praktičnu primjenu nalaziti Doctorowljeva ideja s početka teksta. Nužno je ipak naglasiti da ne iznenađuje činjenica što kritičari brane verbalnu kulturu hvaleći i djela o kojima ćemo na sljedećim stranicama reći nekoliko riječi. Zapanjuje, naprotiv, to što se ti filmski uradci, iz filozofske i, općenito govoreći, svjetonazorne perspektive, u konačnici svode na jedan neopoziv iskaz: da je suvremeni život najobičnije smeće. Valja, istina, priznati da će se iz naših oglednih primjera jasno vidjeti da su Fassbinder, Ferreri i Haneke stvorili uistinu originalne likove, ali problem je u tome što su svi oni (više ili manje, razumije se) izravni proizvodi loše literature. A ako su naša tri barjavelovska arhitekta izgradila svoje kuće na takvim nestabilnim temeljima, logično je upitati se kakva točno kultura stoji iza njihova apstraktna diskursa. I još važnije: komu je namijenjena.

U polaganu i opreznu traganju za rješenjem te prozaične zagonetke oslonit ćemo se najprije na umjetnu, ali vrlo proračunatu inscenaciju privatnoga građanskog pakla iz Fassbinderova filma snimljenoga 1970. godine. Retoričko pitanje postavljeno je tu vrlo prostodušno i izravno: "Zašto je poludio gospodin R.?"

R. W. Fassbinder: "Warum läuft Herr R. Amok?" (1970.)

U filmovima njemačkoga redatelja Rainera Wernera Fassbindera uvijek defiliraju likovi bitno određeni onime što im nedostaje. Njihove rane vazda su čiste i lako prepoznatljive, a tragičan kraj vrlo je često neizbježiva posljedica sudbinske nesposobnosti u rješavanju vlastitih problema, dvojbi i trauma. Pomalo nalik na Pynchonova *schlemila*, i oni pri sudaru s ovostranim (ne)materijalnim preprekama u pravilu izvlače deblji kraj. Unatoč eksplozivnosti i neospornoj redateljskoj umješnosti, mnogi Fassbinderovi filmovi djeluju prilično hladno i rezervirano, a takvim se u cijelosti može okvalificirati i jedan od najcrnjih, najdepresivnijih, ali i najzabavnijih filmova njemačkoga redatelja: drama "Warum läuft Herr R. Amok?", koju je snimio kad mu je bilo tek 25 godina.

U središtu je zbivanja dakle gospodin R. Na početku filma vidimo ga kako u društvu nekoliko kolega napušta zgradu u kojoj provodi svoje radno vrijeme. Gledatelju se, dok sluša jalove pokušaje okupljenih ljudi da se opuste, smjesta signalizira da je gosp. Kurt Raab čudna zvijerka. Radeći kao tehnički crtač u jednome arhitektonskom uredu, naš junak može se pohvaliti time da je nepovratno uključen u pakleni mehanizam tržišnoga privređivanja, ali s objektivnoga motrišta on je zapravo sitna činovnička duša. Njegova nesposobnost uspostavljanja normalne komunikacije s okolnim svijetom osjeća se u svakome trenutku filma. Najveći je problem što u Fassbinderovu djelu nema praktički ni jednoga lika koji bi se izdvojio iz sveprožimljućega građanskog sivila poslijeratne Njemačke, i koji bi označio dobrodošli kontrapunkt nepreglednoj, razdražujućoj bujici teških gluparija i banalnosti koje nas napadaju s ekrana.

Primjera je doista bezbroj. Gospodin Kurt Raab i njegova supruga prikazani su kao dva tinejdžera uhvaćena u smrtonosnu klopku građanskih rituala, obveza i dužnosti. Iako dobro znaju što se od njih očekuje, ne snalaze se još uvijek kako treba u svojim ulogama. Gledateljima se, s druge strane, jasno sugerira što će se s mladim bračnim parom dogoditi uspiju li se prilagoditi dehumanizirajućim pravilima igre. A kao podsjetnik na tu mogućnost samoispunjenja proročanstva redatelju je poslužio iritantan lik Raabove majke, koja je prikazana kao zloćudan humanoid doveden do razine čiste i besprijekorne funkcionalnosti. Ni situacija u firmi nije nimalo bolja. Šef Kurtu napominje da tehnička perfekcija nije dovoljna, nego da u obavljanju svojih zadaća mora ići i dalje od toga. Što u prijevodu znači da naš mladi kadar svoj posao odrađuje preko automatskoga pilota.

Istina je da većina ljudi slično funkcionira na svome radnom mjestu. Drugim riječima, od 9 sati ujutro do 5 poslije podne (ili u kojemu god drugome službovnom vremenu) oni se možda i pretvaraju u strojeve, često tako provode i svoje praznične dane..., ali uvijek, ponavljam – uvijek u njihovim životima postoji blagotvoran trenutak autorefleksije, sabranosti i osvrtanja na sve ono dobro i loše s čime su prisiljeni svakodnevno se boriti. Gospodinu R.-u to, na žalost, ne polazi za rukom. Ni jedna misao, ni jedan trenutak prisnosti ili konfrontacije ne probijaju njegovu tvrdu površinsku supstanciju. Ustvari, do svoje jedine približno ljudske reakcije on dospijeva posredno, tražeći u prodavaonici ploča singlicu koju su on i njegova žena čuli na radijskoj hit-paradi.

Američki country-pjevač Lyle Lovett objavio je prije više od dvadeset godina prekrasnu pjesmu o birtijaškim fajruntima i o tegobnu napuštanju tih privremenih skloništa, strateški postavljenih u sigurnu potpalublju života. "Fajrunt, isključi ljude... i pošalji ih kućama, fajrunt je"[3], evokativne su riječi čiju je istinitost osjetio na svojoj koži svatko tko se u sitnim jutarnjim satima ikada vraćao omamljen kući. Fassbinderov junak ponaša se također kao da je, u najmanju ruku, drogiran. Ništa ga međutim ne može izbaviti iz pogubna stiska vrhunaravno zatupljujuće rutine. Ni njegov osmogodišnji sin, ni supruga (o poslovnim obvezama da i ne govorimo). Punih jedan sat promatrajući s velikim zanimanjem Kurtove dogodovštine uprizorene djelotvornim, sporim dokumentarističkim stilom, dugim kadrovima i statičnom kamerom, gledatelj ne može a da ne razmišlja (baš kao i u Lovettovoj pjesmi) o točnoj lokaciji prekidača... No prekidač je u glavi Fassbinderova čudovišta, kojemu je njemački filmski demijurg priredio spektakularan kraj.

Tijekom cijeloga filma na snazi je jednostavno pravilo, barem što se komunikacije tiče. Kad god su u kadru tri osobe, dvije monopoliziraju razgovor dok se treća smrtno dosađuje. U ključnoj sceni pratimo tako naklapanje Kurtove supruge i njezine prijateljice, susjede, o planovima za godišnji odmor. Gosp. R. stalno se vrpolji, pokušava gledati televiziju, pušiti, raditi bilo što da ubije vrijeme. No ovaj put ženino laprdanje nepremostiva mu je prepreka. Nakon četiri minute nepodnošljiva gubičnoga proljeva, Kurt uzima u ruke veliki, starinski svijećnjak i sređuje situaciju. Prvo opali ženu svom snagom po glavi, zatim i susjedu, a potom odlazi sinu u sobu te i njega kirurški precizno dokrajčuje. S obzirom na to da se radi o čovjeku koji funkcionira kao snimka na magnetofonskoj vrpci, nije čudno što on sutradan ujutro normalno ustaje iz kreveta i odlazi na posao. Kolege ne primjećuju na njemu baš ništa što bi odudaralo od uobičajenoga. No kada u njihovu radnu sredinu stigne policija, svi zajedno pronalaze ga obješena u nužniku.

Rainer Werner Fassbinder bio je zanimljiva i vrlo složena osoba koja je na pitanje o svojim stavovima i umjetničkoj angažiranosti odgovarala da jednostavno opaža stvari koje ne funkcioniraju kako treba. Ni manje ni više od toga. Nema nikakve sumnje da je otuđenost srednje klase činjenica i tadašnjega i sadašnjega zapadnog svijeta. Pa ipak, filmu "Zašto

3 Ili u izvorniku: "Closing time, unplug them people... and send them home, it`s closing time." Riječ je o pjesmi "Closing time" koju je američki kantautor objavio na svom diskografskom prvijencu "Lyle Lovett" 1986.

je poludio gospodin R.?" konkretno nedostaje štošta eda bismo ga uopće mogli uzeti u obzir kao kritiku ili pak opomenu našoj građanskoj samodovoljnosti. Jednostavno, tomu djelu šteti navlas isto ono što je američki publicist i rock-kritičar Greil Marcus predbacivao književniku Nathanielu Westu: pristranost i nedovoljna razgovijetnost u tobože sveobuhvatnu psihološkome portretiranju srednje klase.

Podsjetimo, Marcus je u svome najpoznatijem djelu, knjizi "Mystery train" (Tajanstveni vlak), izrekao, osvrćući se na Westov roman "Day of the locust", ovu optužbu: "Malčice je prelako baciti pogled na zbivanja u mjestu i nazvati ih histeričnima, prelako je citirati Thoreaua da 'većina ljudi život provodi u tihu očaju' i misliti da si iznio cijelu istinu. Stavite Beach Boys iz ranih šezdesetih nasuprot Westu, i *on* će zvučati histerično; nema ni naznake njihove topline i prijaznosti u njegovoj 'definitivnoj' knjizi, a ne može mi nitko reći da je 'Fun, Fun, Fun' laž."[4]

Gospodin R. sasvim sigurno je najobičnija karikatura, ali tragovi njegove besprizorne, pretjerane i pomalo uvredljive kalvarije vidljivi su danas u načinu na koji podosta autora pristupa sličnim temama: od Hanekeova djela "Skriveno" ili pak "Pingponga" Matthiasa Lutharda, sve do katatonično imbecilna redateljskoga postupka Stevena Soderbergha u filmu "Bubble". Isto tako – u "Filmskome leksikonu" Leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža" može se pročitati da je "Zašto je poludio gospodin R.?" vrlo sugestivan prikaz razorne apsurdnosti građanske egzistencije[5], dok će laik prije doći do zaključka da se tu radi o klasičnu primjeru jalove uporabe umjetničkoga jezika koji, na žalost, ne dopire nikako do onih kojima je upućen.

Nužno je, zbog svih tih razloga, pokušati pronaći filmsko djelo u kojemu glavni lik nije tako napadno "dvodimenzionalan", i koje ponešto djelotvornije problematizira opustošeni krajolik jalovih građanskih težnji, oslikavajući istovremeno mnogo jasnijim bojama slijepu ulicu u kojoj se sve one naposljetku kobno prekidaju neizbježnim, mesarskim, rezovima. Film Marca Ferrerija "Dillinger je mrtav", snimljen 1969., udovoljava svim tim prohtjevima, iako nas jednako brzo i efikasno otprema u bajkovitu zemlju apstraktna filmskoga metajezika, u kojoj se osnovni nerazmjer između laičkoga i stručnoga opažanja povećava do neslućenih dimenzija.

4 Greil Marcus: "Mystery train", str. 113. Faber and Faber 2005., London.

5 Damir Radić u: "Filmski leksikon", str 172., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2008.

Nerazmjer je to zbog kojega se svaki normalan čovjek koji drži do sebe osjeća kao jedan poznati Dylanov nesretnik. Onaj kojemu jednooki patuljak govori da je krava, opominjući ga neka već jednom pljune malo mlijeka ili neka se izgubi u nepoznatu pravcu. A sve što mu pritom sveznajući autor može podariti ironično je i okrutno uživanje u njegovu neobjašnjivu kaosu. Kaže mu dakle, jedva suspregnuti smijeh: "Jer nešto se tu događa, ali Vi ne znate što, zar ne, gospodine Jones?"[6]

Marco Ferreri: "Dillinger è morto" (1969.)

Talijanska spisateljica Luce d'Eramo uspjela se, u svome romanu "L'ultima luna", domisliti genijalno intuitivnu i doista sveobuhvatnu određenju književnosti. Osvrćući se na činjenicu da je samo 10% našega univerzuma vidljivo (ostalo otpada na tzv. tamnu materiju), ona kaže da se tomu može prispodobiti svaki ljudski razgovor, u kojemu se samo malen dio naših misli pretvara u riječi. Književnost bi prema tome bila stvaranje iluzije vidljivosti onih neuhvatljivih, preostalih 90%. Iako filmskoj umjetnosti neki pripisuju alkemijsku sposobnost nadilaženja književnoga diskursa, pri čemu nema baš velike razlike između fraza o tisuću riječi i slici i rapsodičnih izljeva o tome kako trenutak Hitchcockova filma sadrži stranice i stranice najsažetijega književnog opisa,[7] činjenica jest da filmski medij nosi u sebi konkretna ograničenja, i da upečatljivost karakterizacije likova na filmskome platnu ovisi ponajprije o tome kako filmski autori izlaze nakraj s tom unutarnjom ograničenošću izabranoga medija.

Film Marca Ferrerija "Dilinger je mrtav" (1969.) vizualno je vrlo dojmljivo djelo, s time da svaka afektirana gesta, svaka pretjeranost glavnoga lika priče (glumi ga nenadmašni Michel Piccoli) proizlazi iz njegove traljave scenarističke profiliranosti. Premisa je jednostavna, a sastoji se u zamisli o zatvaranju visokoobrazovana sredovječnoga muškarca unutar četiri zida njegove raskošne kuće i neprestanu osluškivanju što će taj

6 Bob Dylan: "Ballad of a Thin Man", 1965.

7 U knjizi "Hitchcock", Éditions Universitaires, 1957., str 103., Eric Rohmer & Claude Chabrol analizirajući film "U znaku kozoroga" (Under Capricorn) kažu da nam "vrlo krupni plan koji pokazuje Henrriettu kako pritvara vjeđe iskazuje, u jednom jedinom trenutku, takvu raskoš raznorodnih osjećaja (strah, vladanje sobom, iskrenost i kalkuliranje, bijes i rezignaciju) da bi najkonciznije pero potrošilo veći broj stranica da opiše to stanje. Ustvari, ne mislimo da je tih nekoliko sekundi manje fascinantno od onog pasusa Dostojevskog gdje se junak 'Krotke' otvarajući makinalno oči dok mu supruga na sljepoočicu pritišće revolver pita zna li ona da ju je vidio ili, jednostavno, pripisuje micanje njegovih vjeđa uobičajenoj gestikulaciji spavača."

"uznik jednoga prostora i jedne civilizacije objekata i potrošnje" učiniti. Kad na početku filma vidimo našega bezimena inženjera (u nastavku teksta zvat ćemo ga "gospodin P.") u radnoj sredini, shvatimo odmah da je pred nama čovjek kojemu njegov posao ne donosi ništa osim frustracija i teško izdržljive ojađenosti. Razočarani, tronuti Piccoli vraća se polako kući i svi očekujemo da će se Ferrerijev "Dillinger" neopozivo razviti u smjeru artikulirana, odmjerena i profinjena Kammerspiela. Ipak, ono što dobivamo neprestano je, infantilno cirkusiranje čovjeka potonula u izobilju blagodati konzumerističkoga društva.

Gospodinu P. svašta će tijekom noći pasti na pamet, osim radikalne ideje da se smjesti u krevet i da zaspi. Čim s posla stigne kući, on opaža da mu supruga nije baš raspoložena za komunikaciju. Umorna i rastresena žena samo traži nekoliko tableta za spavanje, i uskoro otplovljuje u zemlju snova. Sljedeći jedan sat Piccolijev lik sprema si sočnu večeru, gleda televiziju i svoje obiteljske filmske uspomene, pronalazi antikni pištolj zamotan u stare novine na kojima možemo jasno pročitati vijest o Dillingerovoj smrti, ljubuje s kućnom pomoćnicom. Naposljetku odlazi do spavaće sobe, približava se usnuloj supruzi, stavlja joj jastuk na glavu, na jastuk prislanja pištolj i puca. U vrlo mirnu, upokojenu građanskome ritmu dočekuje jutro, odvozi se automobilom u nepoznatu smjeru, do obale. Potom skače u more i penje se na usidren brod u blizini, na kojemu ga upošljavaju kao kuhara, a ubrzo nakon toga diže se sidro i svi zajedno zapućuju se nekamo daleko...

Prekrasnom slikom plovidbe jedrenjaka prema južnim morima, uokvirenom jarkim, crvenim suncem završava Ferrerijev film o događovštinama gospodina P. O tome "remek-djelu" talijanskoga redatelja, treba odmah reći, napisano je jako puno budalaština, počevši od ocjene da je posrijedi savršen opis otuđenja uhvaćena u samome srcu svakodnevice sve do spekulacija o pravom značenju ironična, metafilmskoga bijega u nepoznatu smjeru na završetku filma. I sve bi s takvim ocjenama bilo u redu da gospodin P. ne odašilje gledateljima sasvim drukčije signale tijekom svoga 90-minutnoga celoluidnog života. Laik bi naime rekao da Piccolijev lik uživa u svemu što čini. I da se, prema tome, otuđenju modernoga, tehnološkoga čovjeka prilično uspješno može doskočiti, imate li na raspolaganju bogat arsenal stvarčica koje čine život lakšim i ugodnijim. U razigranu, maestralnu interpretaciju francuskoga glumca ne uklapa se jedino posljednjih dvadesetak minuta filma. I tu se doista moramo upitati: što ne valja s takvom slikom? Da gospodin P. nije na kraju odlučio

ubiti ženu i pobjeći bestraga, bio bi tek infantilna, nezrela i posve neodgovorna monada suvremenoga društva. A njegovo neobuzdano, divlje veselje zamijenila bi u završnici identična, neobuzdana, divlja tuga. Ovako, on nije više od slučajno oživljena komada mesa ili pak od obična kretena kojega na životu održava spasilački pojas nespretnih filmskih i metafilmskih zahvata.

Dolazimo, eto, konačno i do, poslovičnoga, modernističkog namigivanja. Ono je uvijek upućeno tankoćutnim pojedincima, stručnjacima..., intelektualcima dakle. Ljudi koji pozitivno ocjenjuju "Dillingera" sigurno spadaju u Doctorowljevu kategoriju branitelja verbalne kulture. Pa ipak, nijedan tekst o Marcu Ferreriju ne bi bio ni izdaleka potpun ne spomene li se njegovo "Veliko žderanje" (1973.), koje bi u igranofilmskoj povijesti zaista trebalo biti zapamćeno kao neugodan spomenik produhovljenu, suučesničkomu treptanju okicama. Taj film prati sudbinu četvorice dobrostojećih prijatelja koji odlučuju svoje građanske dane dokončati u orgiji jela i seksa. S jedne strane, predsjednica žirija na festivalu u Cannesu, glumica Ingrid Bergman, navodno je povratila gledajući taj neprocjenjivi dragulj sedme umjetnosti, a poslije je izjavila da se radi o najprljavijem, najvulgarnijem filmu koji je ikada imala priliku vidjeti. Dovoljno je prisjetiti se, primjerice, scene u kojoj jedan od likova (glumi ga Michel Piccoli) prebire po klaviru istovremeno puštajući vjetrove, zatim mu prdež prelazi u sraćku, a on na jedvite jade posrće puževim korakom, uz, razumije se, stalnu zvučnu pratnju, prema balkonskoj ogradi, gdje onda i umire, pa da slavnu glumicu podržimo u njezinoj, očito, instinktivnoj, zdravorazumskoj reakciji. No tu je i druga strana medalje, odnosno svi oni vrijedni ljudi koji su se pokazali neobično prijemčivima za film talijanskoga redatelja. Tako npr. Luis Buñuel u svojoj knjizi "Moj posljednji uzdah" naziva "Veliko žderanje" hedonističkim spomenikom, velikom tragedijom čulnosti[8], Viktor Žmegač svrstava isti film na popis onih djela bez kojih ne može zamisliti vrhunsko stvaralaštvo[9], a u Mereghettijevu "Rječniku filmova 2008." jednostavno stoji kako je "La Grande Bouffe" alegorija o društvu blagostanja osuđenome na samouništenje (ili u prijevodu: ocjena od četiri zvjezdice, remek-djelo).[10]

Podsjetimo, sve su to reakcije učenih i(li) kulturno osviještenih ljudi, odnosno svih onih koji jamačno misle da jedan sat intelektualnoga rada

8 Luis Buñuel: "Moj poslednji uzdah", str. 186., Institut za film, Beograd, 1983.
9 Viktor Žmegač: "Filozof igra nogomet", str. 83. – 84., Profil, 2011.
10 "Il Mereghetti Dizionario dei film 2008", str. 1311., Baldini Castoldi Dalai Editore, 2008.

vrijedi više od sedam sati manualne tlake. Uz malo natezanja mogli bismo takve tipove, *en bloc*, svrstati u pravu radničku klasu[11] prema duhovitu Gombrowiczevu određenju, ali takva literarna domišljanja ovdje nam uopće ne trebaju. Postoji naime u samome "Velikom žderanju" lik koji ih, sve skupa, majčinski brižno nosi u sebi. Riječ je o mlađahnoj učiteljici Andrei (glumi je Andréa Ferréol) koja sasvim slučajno zaluta u vilu suicidalnih veseljaka. A kad je unajmljene prostitutke mole da s njima napusti društvo grotesknih i degutantnih imbecila, učiteljica odgovara niječno, uz lagan, superioran smiješak. Zna ona dobro, baš kao i naš čuveni germanist, što su prave ideje i usuđuje se ponovno otkriti samu sebe, slijedeći trnoviti put kamo god je on odveo.

Vratimo li se sada "Dillingeru", uvidjet ćemo da nam taj film (djelomično i zbog svoje neosporne idejne komplementarnosti s velikim žderanjem) ostavlja prilično gorak okus u ustima. Čini nam se ne toliko da smo progutali nezdrav, niskokaloričan obrok, nego da je talijanski redatelj pohlepno gurnuo u usta naše jelo, propisno ga prožvakao i ispljunuo natrag na tanjur. I mi bismo, je li, trebali to sada progutati.

Iako smo, poput Dylanova gospodina Jonesa, već pomalo dezorijentirani, onečišćenje naše duhovne hrane dovršit ćemo poslasticom iz kuhinje austrijskoga filmskog redatelja Michaela Hanekea. Riječ je o njegovu prvijencu "Sedmi kontinent" (1989.), filmu koji bi nam trebao omogućiti da sve što smo namjeravali reći o pogibli papirnato-intelektualna filmskoga diskursa poslažemo, nadamo se, u skladnu i razumljivu cjelinu. A nakon toga ne preostaje nam drugo nego skicirati plan kulturne asanacije, uz suvislo objašnjenje svojega svjesno selektivna pristupa filmskoj povijesti.

Michael Haneke: "Der siebente Kontinent"(1989.)

U prethodnim poglavljima pozabavili smo se filmovima koji tematiziraju nesnalaženje pojedinca u suvremenome svijetu, i trude se dočarati trenutak u kojemu se on sudbinski strovaljuje niza strminu lažnih nada, ambicija, iščekivanja... S obzirom na to da je tu poglavito riječ o sivim nijansama preoskudna portreta, osjećamo da je cijelu priču nužno završiti fokusiranjem grupne slike, ma kako šlampava i tendenciozna ona bila.

11 U knjizi "Tečaj filozofije u šest i četvrt satova" Witold Gombrowicz čudi se kako naziv "radnik" ne priliči liječniku koji crnči po cijeli dan, dok istu oznaku zaslužuje, primjerice, smetlar koji radi pet minuta, a onda bulji u zid.

Traži se dakle plastičan filmski prikaz obiteljskoga ludila, a takvih kandidata u sedmoj umjetnosti ne nedostaje.

Tu je npr. slavom ovjenčani prvijenac Marca Bellocchija "I pugni in tasca" (Šake u džepu) iz 1965., koji se često opisuje kao nož zaboden ravno u srce buržujske obitelji i katoličkoga morala. S druge strane i Pasolinijev "Teorem" (1968.), o kojemu se i dan-danas pišu smrtno ozbiljne analize[12], jedno je od mogućih, zavodljivih, rješenja. No bacimo li pozorniji pogled na ta dva uratka, shvatit ćemo vrlo brzo da je riječ o konceptualno nedokučivim stilskim vježbama[13], i da se iza svake njihove minute polagano, ali sigurno pomalja silueta nenadmašnoga Grahama Chapmana koji će, predmnijevamo, banuti na scenu i poručiti nam bez oklijevanja: "Zaustavite to, previše je budalasto."[14]

Film Michaela Hanekea "Der siebente Kontinent" nije nimalo budalast. Štoviše, njegova stilska zaokruženost i dosljednost te iznenađujuća, faktografski provjerljiva istinitost sižeja[15] dovoljne su da zavrijedi našu pažnju. U središtu je zbivanja troočlana obitelj, otac Felix, majka Anna i sedmogodišnja kći Eva. Na početku vidimo ih smještene u zatvorenu automobilu koji prolazi kroz autopraonicu. Ta će se scena ponoviti nekoliko puta u filmu, i nema nikakve dvojbe da je riječ o banalnoj metafori kozmetičkoga uljepšavanja, koje, na žalost, ne prodire, niti može prodirati, u dubinu. Sljedeći kadar prikazuje rutinu protagonistâ. Ustaju iz kreveta, doručkuju, spremaju se na posao i u školu (Felix je inženjer, a Anna oftalmologinja), dakle pred očima nam je sasvim normalna svakodnevica brižne obitelji. No tu je i "kvaka", jer gotovo deset minuta gledamo ih doslovce obezglavljene. Kao što se, primjerice, u bankarskim promidžbenim emisijama pojavljuju voditelji(ce) kojima se *nikada* ne spominje ime, tako i austrijski redatelj napadno gura svoje likove u anonimnost, sugerirajući nam pritom ubitačnu repetitivnost njihovih radnji.

Najzanimljivije je to što Haneke od početka do kraja ispunjava svoje djelo proizvoljnim rezovima, koji ustvari ne škode filmu sve dok se obitelj

12 Vidi: Anna Maria Gruenfelder u: "Svjetlo riječi" 12/2011.

13 U prvome filmu ludi epileptičar odlučno se rješava čitave svoje disfunkcionalne obitelji, dok u drugome anđeoski lik upada u imućnu talijansku obitelj te ih odreda odvlači u krevet, nakon čega baš svakog člana obitelji obuzme neka vrst akutnoga zenbudističkog šoka.

14 Ili u izvorniku, u epizodi "Monty Phyton's Flying Circus": "Stop this, it's too sily!"

15 Haneke se u svome filmu okoristio stvarnim samoubojstvom dobrostojeće austrijske obitelji, s time da se nije uopće potrudio objasniti gledateljima razloge strašnoga suicida. Što ga, naravno, nije spriječilo da svoj "Sedmi kontinent" publici i kritičarima predstavi kao presliku "emocionalnoga zaleđenja" koje je, navodno, zahvatilo njegovu domovinu.

ponaša normalno. Istina, čak ni kada vidimo Felixa kako piše svojim roditeljima da je dao otkaz, i da se cijela obitelj namjerava odseliti u Australiju jer ih ovdje više ništa ne zadržava, ne naslućujemo uopće što je posrijedi. Počinje sustavna priprema, kupovanje alata..., ali još ne znamo što su to Felix i Anna zamislili. Sumnja se uvlači sa scenom u kojoj supružnici podižu u banci svu ušteđevinu, 478 000 šilinga, i u sjećanju nam odmah iskrsava sudbina naslovnoga lika iz romana Patricije Highsmith "Edithin dnevnik". Edith naime dugo nije sigurna gubi li uistinu razum, a ni čitateljima se ta dijagnoza ne podastire na pladnju, tako da svjedočimo tragičnu egzistencijalnomu vrtlogu, ispunjenu snažnim, proturječnim osjećajima koji će ženu naposljetku otjerati u grob. Sve bi to vrijedilo i za film Michaela Hanekea da njegovi likovi pokazuju imalo emocija. No iz njihove odluke ne mogu se razabrati nikakvi simptomi neprirodno oslabljena instinkta samoodržanja, kao ni razlog koji ih je natjerao na strašan čin. Samoubojstvo nam se, drugim riječima, predstavlja kao potpuno racionalna strategija u poludjelu svijetu, a Felix opet piše: "Potpuno smo sigurni da činimo pravu stvar, ali ne i za Evu. No ona se predomislila. Lijepo je i tužno vidjeti njezinu odlučnost... Pri pogledu na dosadašnji život, vrlo nam je lako odlučiti se za svršetak u bilo kojem obliku..." I onda počinje nezapamćena destrukcija. Ukućani najprije razbijaju namještaj, zatim paraju odjeću i knjige, a potom prelaze na uništavanje gramofonskih ploča. Sve je to priprema za najšokantniju scenu filma, koja gledatelja udara svom snagom ravno u želudac. Felix prilazi zahodskoj školjci s krupnim svežnjevima papirnatoga novca, baca unutra krupne novčanice i povlači vodu.

Američki filmaš John Carpenter snimio je samo godinu ranije, u znanstvenofantastičnome filmu "They live" ("Oni žive", 1988.), sličnu sugestivnu scenu koja uvelike nadilazi razinu duhovite žanrovske dosjetke. Podsjetimo, glavni lik Carpenterova djela pronalazi sunčane naočale koje mu omogućavaju da vidi kako su se izvanzemaljci infiltrirali među ljude radi porobljavanja našega planeta. Iznenađenja ga čekaju na svakome koraku, a u moru sudaranja s odvratnim izvanzemaljskim fizionomijama najfascinantnija je ipak scena u kojoj Nada (glumi ga kečer Roddy Piper) baci konačno pogled na papirnatu novčanicu. Na kojoj je ispisano: "Ovo je tvoj bog." Budući da otac obitelji u "Sedmome kontinentu" nemilosrdno u WC-školjku ispušta na desetke tih malenih božanstava, nije ni čudo da smo pogođeni. Haneke je u jednome televizijskom intervjuu izjavio da je novac

apsolutni tabu današnjega društva, i da se znalo dogoditi da pogledavši tu scenu neki gledatelji demonstrativno napuste kinodvoranu...

Posljednjih petnaestak minuta filma zacijelo spada u fizički najodbojnije scene ikada prenesene na platno. U kadru je krevet u razrušenoj spavaćoj sobi na kojemu sjedi cijela obitelj. Zaleđenih pogleda promatraju nezainteresirano na televiziji pjevačicu Jennifer Rush kako izvodi uživo svoj najveći hit, "The Power of Love". Potom rez, i u sljedećoj sceni malena Eva već leži beživotno na krevetu. Tik do nje nalazi se načeta šprica s otrovom. Dolazi zatim red i na roditelje. Najprije Anna u kupaonici smiješa svoj smrtonosni koktel, i nakon nekoliko neuspjelih pokušaja pogađa u sredinu mete. Felix ostaje sjediti sam pred televizorom i u svojim posljednjim trenutcima pilji u smetnje na ekranu, dok mu glavom promiče cijeli njegov promašen život. Skokom kamere u utrobu uključena televizijskoga aparata završava Hanekeov "Sedmi kontinent".

Djelo austrijskoga sineasta mnogostrukim je i čvrstim vezama utkano u same temelje naše improvizirane filmske građevine. Baš kao u Fassbinderovu "Gospodinu R." te u Ferrerijevu "Dillingeru, i Hanekeov se svijet opsesivno vrti oko unaprijed zadana poučka, koji kaže da je život u našoj zapadnoj civilizaciji teško ostvariv pothvat. Sve završava u pravilu ubojstvom i(li) samoubojstvom, ljudi traže sreću i ispunjenje u materijalnome (kao što kaže Marcuse, duša takva čovjeka nalazi se u njegovu automobilu, stereoopremi, kuhinjskim potrepštinama i dvokatnu stanu), a njihovim životima upravlja se izvana, potpirivanjem opsesivno-kompulzivnoga poremećaja u svakodnevnome ponašanju, koje se potom sudbinski usmjerava prema duhovno zakržljalu fundusu popularne kulture[16].

Gledamo li ih kroz prizmu celuloidne šok-terapije, doći ćemo prije ili kasnije do zaključka da ni na razini provokacije spomenuti filmovi ne nalaze svoje mjesto pod suncem. Njihovi protagonisti naime nisu osobe

16 Nužno je ovdje još jednom podsjetiti na citat iz Marcusova "Tajanstvenoga vlaka" (poglavito na onaj dio koji govori o grupi Beach Boys), ali valja isto tako upozoriti i na mogućnost malčice obuhvatnijega pristupa popularnoj kulturi, kakav primjerice nalazimo u knjizi Gilla Dorflesa "Kič. Antologija lošega ukusa". Talijanski filozof naime tu ističe kako širenje pseudoumjetničkih područja ima, osim mnoštva neospornih negativnih posljedica, i svoju pozitivnu stranu u činjenici da se umjetnički jezik (pa makar i izopačen) masmedijima širi čitavim planetom, a ne ostaje zatvoren u okvirima vrlo male i aseptične elite. (Gillo Dorfles: "Kič. Antologija lošeg ukusa", str 14., Golden Marketing, Zagreb, 1997.) Istina se nalazi negdje na pola puta između Dorflesova pokroviteljskoga stava i Marcusove populističke otvorenosti, ali u "Gospodinu R.", "Dillingeru" i u "Sedmome kontinentu" nema ni naznaka takvu kompromisnu rješenju. Drugim riječima, sve pop-pjesme, televizijski sadržaji itd. koje protagonisti tih djela gledaju i slušaju nisu više od bezazlena duhovnoga škarta za jednokratnu uporabu.

u kojima bismo mogli prepoznati svoju ljudskost; a što se konceptualnih provokacija tiče, svjesni smo da je u povijesti sedme umjetnosti ionako bilo zanimljivijih, smjelijih i subverzivnijih djela takve vrste.[17] Građevina koju je projektirao naš barjavelovski arhitekt temelji se dakle na lošoj literaturi, preciznije rečeno – na sustavno iščezavajućim tragovima pismenosti. Što pak sve Doctorowljeve branitelje verbalne kulture stavlja u položaj čovjeka koji je potpuno svjestan da besciljno luta po bogatoj filmskoj flori i fauni, ali koji, unatoč tome, marljivo i brižno obilježava jasnim znakovima svoju lelujavu skitnju.

Treba ipak priznati da se umjesto tročlanoga slijeda iz našega teksta lako mogao upotrijebiti i neki drugi, kvalitetniji niz, s autorskim djelima filmaša kao što su npr. Eric Rohmer, John Cassavetes, Ermanno Olmi, Robert Bresson i Krzystof Zanussi. No bio bi to i pogrešan odabir, jer čini se da su u današnjemu igranofilmskom imaginariju "Gospodin R.", "Dillinger" i "Sedmi kontinent" mnogo utjecajniji i važniji od, recimo, "Moje noći kod Maude", "Žene pod utjecajem" ili "Iluminacije".

Neugodna slika idejnoga kaosa što manjkav umjetnički diskurs odijeva u ruho beskompromisnih, neumoljivih kritika modernoga društva dobila je godine 1999. i neku vrst službenoga, institucionalnoga blagoslova, kada je jedan od najstereotipnijih scenarističkih predložaka u živom sjećanju, onaj za film "Vrtlog života" (American Beauty), nagrađen Oscarom. Apstraktno promišljanje konkretnih problema današnje civilizacije tako je postalo uobičajenom praksom.

Iz svega tog nadaje se zaključak da scenaristi, kritičari i filmaši koji se u svome radu koriste apstraktnim diskursom to čine iz dva bitna razloga: da bi zauzeli primjerenu distancu prema publici i da bi što bolje i učinkovitije obilježili svoj umjetnički teren. A njihova umjetnička domena podrazumijeva, naravno, i specifično poimanje kulture...

17 Primjerice treći film kanadskoga redatelja Davida Cronenberga, "Shivers", snimljen 1975. godine. U njemu ludi znanstvenik Hobbes, smatrajući čovjeka životinjom koja previše razmišlja, preracionalnom zvijeri koja je izgubila vezu sa svojim tijelom i nagonima, stvara parazita koji funkcionira kao kombinacija afrodizijaka i venerične bolesti i trebao bi pretvoriti cijeli svijet u neku vrst bezumne orgije. Redatelj Martin Scorsese bio je posebno šokiran završetkom filma, ističući da mu scena u kojoj nosioci virusa, udobno smješteni u svojim luksuznim automobilima, odlaze u bijeli svijet da bi širili seksualnu demenciju ne izlazi iz glave, da je subverzivna i nadrealna, i da vjerojatno predstavlja ono što svi mi zaslužujemo... S obzirom na vrlo uspjelu scenu iz "Sedmoga kontinenta" u kojoj Felix utapa jadne, bespomoćne novčiće, valja priznati da se u rangu "Trnaca" nalazi i jedno Hanekeovo djelo: film "Funny Games", snimljen 1997. godine.

Kultni brazilski redatelj José Mojica Marins snimio je, 1970. godine, film "O despertar da besta" (Buđenje zvijeri), u čiju se pseudodokumentarističku strukturu uvukla i vrlo poučna scena u kojoj sam José Marins svijetu objašnjava blagodati svoje filmske poetike. Riječ je o stvarnoj snimci televizijskoga sučeljavanja u kojemu taj tvorac osebujnih, niskobudžetnih filmova strave i užasa smireno mudruje o apsolutnome besmislu ljudskih života. Na što mu već vidno razljućen novinar predbacuje: "Nemam nikakve namjere svađati se s vama, ali zahtijevam da nam pošaljete jasnu poruku. Ako ste spremni, u samo nekoliko sekundi, proglasiti život trulim, morate i objasniti zašto tako mislite." Marins uzvraća razoružavajuće iskrenim priznanjem: "Gledajte, nemam kulture da vam odgovorim na to pitanje."

Taj iskaz uputno je, bez ikakva krzmanja, primijeniti na svaki od tri analizirana filma iz prethodnih poglavlja. I gurnuti ga (i silom ako treba) u usta redom Fassbinderu, Ferreriju i Hanekeu, kao što bismo, uostalom, jednako žustro zabili posljednji čavao u lijes njihovih promašenih ideja i suludih zamisli. Kultura nas, napominjem, ovdje ne zanima u strogo antropološkome smislu te riječi, nego više kao zalog dosljednosti našega privatnog, građanskog življenja. Parafrazirajući prekrasnu misao nadbiskupa Williama Templea, mogli bismo dakle ustvrditi da je naša kultura ono što činimo sa svojom samoćom.[18] A samovanje današnjih ljudi praktički je nemoguće zamisliti bez uzimanja u obzir činjenice da živimo u doba prevlasti medijske intelektualne moći, tj. da se danas "intelektualci moraju nametnuti u civilizaciji koja je s pisane riječi prešla na sliku".[19]

U skladu s time razvidno je da imaju pravo oni koji tvrde da elitističko poimanje kulture više nema smisla, osim, jasno, ako se kultura promatra posve selektivno i ograničuje na onu (manje važnu i gotovo nevidljivu) koju, eto, pobornici takvih ideja cijene i prihvaćaju. Što se pak sedme umjetnosti tiče, prešli smo, na žalost, dalek put od literarne usredotočenosti Rohmerovih djela sve do raznih "vrtloga života", koji u najboljem slučaju funkcioniraju tek kao slučajne primisli, kao pojednostavnjene dosjetke ukotvljene u dubokim vodama banalnih predrasuda i čudnovatih narativnih rješenja. Razgradnja kojom se filmski jezik fatalno stanjuje i simplificira traje već dosta dugo, a žrtve toga procesa mogu se pronaći ne samo u manjkavoj karakterizaciji inače vrlo složenih osobnosti nego i u plasiranju pogrešnih predodžbi o pojmovima ponešto širega obuhvata, kao što su npr. kulturni identitet i civilizacijsko određenje čitavih naroda.[20]

U vrlo zabavnoj i promućurnoj knjizi Guya Bechtela i Jean-Claudea Carrièrea "Dictionnaire de la bêtise et des erreurs de jugement" (Rječnik gluposti i pogrešnih prosudbi), objavljenoj 1962., autori pišu da se njihov pothvat sastojao u tome da se "nanovo i naopako oblikuje sva naša naobrazba, i uspostavi neke vrste antikultura. Službene fasade skrivale su glupost kao sramotu..."[21] Prikrivanje gluposti ne provodi se više tako uspješno, ali bilo bi ipak pretjerano sveukupnost naših običaja, vrednota i zajedničkih vjerovanja svesti na pojam antikulture. Imamo međutim kulturu koja ni za pojedinca ni za kolektive nije u današnjemu, globaliziranome svijetu vitalno važna, odnosno kulturu kakvu, na žalost, posve zaslužujemo. Iz čega neizbježno slijedi da je sam program asanacije puka maštarija.

Na pitanje pak zašto je poludio gosp. Normalni moguće je, prebacimo li ga u kulturnu sferu, dati jednoznačan odgovor. Poludio je zbog toga što previše sliči nama samima, a kraj njegove agonije još se ne nazire na tmurnu obzorju obezvrijeđenih civilizacijskih tekovina, i djelotvorno sublimiranih kulturnih potreba...

18 Kako navodi američki pisac Timothy Keller: "Nadbiskup William Temple jednom je rekao: Tvoja je religija ono što činiš sa svojom samoćom." ("Counterfeit Gods", str. 168., Dutton, 2010.)
19 Jean Sévillia: "Le Terrorisme intelectuel", str. 123., Perrin, 2000. Autor se oslanja na shemu Regisa Debraya o tri faze u povijesti intelektualne moći: nakon sveučilišnoga (od 1880. do 1930.) te izdavačkoga doba (do 60-ih godina 20. st.) godine je 1968. počela medijska era.

20 U tom pogledu znakovita je percepcija hrvatskoga naroda kakvom svoje gledateljstvo časte mnoge, inače pristojno zamišljene i korektno odrađene, europske filmske i televizijske tvorevine. Tako se, na primjer, u drugoj sezoni francuske televizijske serije "Engrenages" (2006.) pojavljuje simpatičan lik "autentična" hrvatskoga primitivca, korpulentnoga i razrokoga gosp. Vladića koji, sav u čudu, pokušava svojoj braniteljici objasniti neke osobitosti svojega kulturnog zaleđa. Bradonja joj naime kaže da je u njegovoj domovini sasvim normalno ženu za kaznu zbog neposluha izudarati željeznom šipkom ili remenom. Ionako to svi rade... U britanskome pak serijalu živopisno oslikane nadnaravne strave i užasa "Apparitions" (2005.) glavni lik, o. Jacob, katolički svećenik, u petoj epizodi pokušava riješiti slučaj demonske opsjednutosti mladog doseljenika iz Bosne i Hercegovine. U razgovoru s majkom opsjednutoga mladića slušamo tako da je njezina supruga ubio hrvatski fašist (!). Da ne bi bilo nikakve zabune, žena govori o razdoblju od 1992. do 1995. godine. Pridodajmo tomu francuski horor "Vertige" (2009.), u kojemu grupu francuskih turista na Risnjaku napada krvožedan hrvatski gorštak imenom Anton (s time da se njegov apetit dovodi u izravnu vezu s podatkom o 3270 neobjašnjivih nestanaka na Balkanu), i dobit ćemo preciznu sliku klišeizirana pristupa balkanskoj barutani iz uljuđene, europske perspektive. A da na takve gluposti nisu imuni ni veliki romanopisci, svjedoči jedna rečenica iz nedavno objavljene knjige razgovora Umberta Eca i Jean-Claudea Carrièrea, "N'espérez pas vous débarraser des livres" (Ne nadajte se da ćete se riješiti knjiga, 2009.), u kojoj Eco kaže da je u talijanske zatvore slao svoja djela u prijevodu na hrvatski i albanski jer je bio siguran da je govornika tih jezika ondje mnogo više nego, recimo, Nijemaca, Francuza ili Amerikanaca (245. stranica talijanskoga izdanja, "Non sperate di liberarvi dei libri", Bompiani, 2011).
21 Guy Bechtel et Jean-Claude Carrière: "Dictionnaire de la bêtise et des erreurs de jugement", str. 12., Éditions Robert Laffont, Pariz, 1965.

Marko GRBA*

Kamenje što povijest govori

Kamenje što povijest govori okružilo nas nadaleko,
I mi se osjećamo kao zarobljeni,
Te već pomišljamo kako je to negda moralo biti,
Kako bi bilo da smo se zatekli na ovom mjestu,
A u drugo vrijeme
Kada nisu morali kamenovi pričati,
Već su zborili ljudi,
I kada je ono što slovi kao povijest, sadašnjost bilo.

Sadašnjost nalik ovoj, našoj,
Kada je svaki kamen bio dio cjeline,
Kuće, palače il trga,
Na ogled ljudima koji su koračali ulicama svoga grada.
Da, jednom je svaki kamen služio svrsi,
Da, jednom se tu uzdizao grad!
Sada je sve to prošlost,
Srušena, pokopana, raspršena jednom sadašnjost,
Jednom život, jednom ljudi, i kuće i trgovi...
I više je života u sjeni tog kamena,
Nego u onome što je nekoć čovjekom bilo.

* Rođen 4. veljače 1982. u Ogulinu, gdje je i završio osnovnu školu, a potom i opću gimnaziju. U Zagrebu je studirao kemiju i fiziku te diplomirao fiziku na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Za studija počeo se baviti i popularizacijom znanosti, objavljujući članke u *Prirodi i Matematičko-fizičkom listu*, čime se i dalje bavi. Od jeseni 2010. nastavlja poslijediplomski studij filozofije na University of London.
Pjesme počeo pisati u 21. godini, a objavljivao je u *Republici*, *Poeziji* i, na engleskom jeziku, u *Clare Market Review* i *PoetryMagazine.com* – op. a.

Zrcalo

Gdje je to zrcalo u kojem vidim sebe?
Ne, ne mislim ono u kojem vidim tijelo, vidim stvar,
Već zrcalo koje zrcali mene, ono ja,
Gdje je to zrcalo?

... Moja sreća, u očima djeteta,
Moja ljubav, savršeno otjelotvorena,
Moje znanje – svijet.
Razbijeno zrcalo!

Svaki dio moje duše u jednom komadiću;
Je li moguće dijelove opet sastaviti?
Gdje je zrcalo koje jasno zrcali?
Gdje je to zrcalo?

Prijatelju iz davno prošlog vremena

(Nadahnuto glazbom Thomasa Tallisa)

Da je nešto, što je živjelo, iščezlo;
Da je nešto, što je jednom bilo, i opet moguće;
Da je nešto, što jest sada, i nekoć bilo moguće;
Da je nešto, što je jednom bilo, sada opet, sebi nalik;
Da je nekoć jedno sada u mnogome;
Da će mnogi i opet biti jedno.

Prijatelju, ja te čujem, ja te slušam!
I prem nas dijele vijekovi,
Ja te čujem, ja te mogu čuti –

Tvoj glas, tu jasnoću,
I usprkos šumu vremena.

Tvoj glas ponad oceana, pjeva nasuprot vjetru;
Jedan glas iz mora glasova;
Glas umirućega o životu smrtnomu,
O jednom vremenu, o jednom narodu i jednom čovjeku;
Bivanje izdvojeno iz sveukupnosti zbivanja.
Tvoj glas, tvoje nade i strahovanja, tvoju zadaću,
Tvoja je poruka savršeno jasna.
Ja sam tek jedan od mnogih koji te sada slušaju,
U ovom vremenu kada je glas moguće zabilježiti,
Kada je i najnemoćniju misao moguće sačuvati pred zaboravom.
U vremenu u kojemu je dokazana premoć duha,
Ali i u vijeku, među ljudima, kojemu nedostaje razuma.
U vijeku u kojemu je čovjek prestao vjerovati.

Mi trebamo tvoj glas, glas poput tvojega,
Mi moramo spoznati što smo nekoć znali,
Ne može biti u vijeku u kojemu je dokazana premoć duha,
Da je sa smrću kraj,
Pa i prije kraj, u nevjerici!
Ne može biti s ovim vijekom propast!

Kazivaj! obrati nam se! ne sustaj!
Govori, učitelju, prijatelju, brate.

Tuga TARLE

Bila sam trinaesta

Ujutro 13. svibnja 1968. godine za mnom su se zatvorila vrata samostana. Svijet koji je mladoj djevojci obećavao mnoga uzbuđenja i užitke ostao je iza tih debelih hrastovih vrata. Posljednje što sam vidjela prije nego se ključ okrenuo u bravi bile su uplakane oči mojih roditelja i ljutit pogled moga malog brata koji se zarekao da će, kad odraste, jednoga dana razvaliti zidove toga zamka da bi me vratio u normalan život.

S druge strane masivnog zida dočekale su me poglavarica i maestra. Povele su me dugim hodnikom do molitvenog kora gdje su se okupile sve članice moje nove obitelji. Bila sam trinaesta. Toga časa osjećala sam se blaženo među ovim smjernim ženama.

* * *

Odluka da život posvetim molitvi i kontemplaciji nije bila jednostavna, niti sam je donijela preko noći. Sazrijevala je ta želja godinama, održavši se živom usprkos krizama i sumnjama, kao i trajnim pritiscima moje okoline. Prijateljice su se snebivale zbog moje opsjednutosti duhovnim temama, susjedi i znanci mi se podsmjehivali.

- Šteta, lijepa i pametna djevojka. Možda ne štima u obitelji, ili se nesretno zaljubila?

- Nemoguće! - govorili su drugi - Nismo u srednjem vijeku, kad se odlazilo u švore zbog neuzvraćene ljubavi. To su obični pubertetski ispadi, potreba za privlačenjem pažnje.

- Ostani ovdje, - govorili su mi roditelji - imat ćeš obitelj, odgajat ćeš djecu i to će biti prilika da učiniš nešto korisno u svom životu.

U svakom slučaju, svima je bilo očito da je to bijeg od stvarnosti. Ja sam pak bila uvjerena da samo slijedim glas Božji koji me poziva da učinim nešto dobro za čovječanstvo i za svoju dušu.

Nisam baš imala jasnu predodžbu o samostanskom životu, ali su me nadahnjivali moji veliki uzori – Thomas Merton i Terezija Avilska. I dok su moji vršnjaci čitali stripove i Zanea Greya, krali prve poljupce na tuškanačkim klupama i grickali kokice u kinodvoranama, ja sam studirala *Ispovijesti*, čitala *Goru na sedam katova* i *Nasljeduj Krista*.

* * *

Kad su me nakon dugotrajnih obreda sestre napokon odvele u moju sobicu – pravu pravcatu ćeliju u kojoj osim raspela, police i kreveta nije bilo ničega, našla sam se sama s mojim Bogom. Kroz prozor zastrt bijelom koprenom gledao me mjesec, sjedeći navrh krošnje mrkog čempresa s onu stranu samostanskoga zida.

* * *

Kroz par dana privikla sam se na red i pravila kuće. Ubrzo sam naučila kako diše ova mala zajednica i tko je tko među sestrama. Čitave dane izrađivale smo škapulare, plele i kukičale moleći krunicu ili pjevajući psalme i laude. Nisam osjećala tugu za roditeljima, jer je moja odluka bila čvrsta. Nije me uznemirilo ni to što mi je magistra priopćila da ne ću moći pisati pjesme do daljnjega. Nije mi bilo važno. Možda mi je ipak nedostajao moj mali brat? Bog mu bio na pomoći. Priznajem, nedostajao mi je.

Među nama najomiljenija bila je sestra Agneza. Glas o njezinoj svetosti i vidovitosti širio se izvan zidova samostana. Bila je to starica od kojih osamdeset godina, pogrbljena i bolesna, ali se uvijek ljubazno smiješila, dok joj se lice zarilo smirenošću i toplinom. Zavjet šutnje svima nam je vezao usta, pa gotovo i nismo međusobno komunicirale.

* * *

Moja baka Mirta časne je sestre podrugljivo nazivala babama.

- Nadam se, draga moja, da će ti brzo te babe dodijati. Znaju ti one itekako podmetati i maltretirati čovjeka, a to da su svetice, o tom potom. Samo se nadam da ćeš se opametiti i da ti neće ogaditi vanjski svijet.

Ne dočekavši moga odgovora, našminkala bi se i otišla u Gradsku kavanu na partiju bele s prijateljicama.

Ah, da me je mogla vidjeti dok sam čuvala piliće u samostanskom vrtu, promatrajući njihovu borbu oko sjemenki i glista. Sigurno bi bila zgrožena na što se sveo život njezine bistre unuke Kike. Kad je bila mojih godina, provodila je dane u Beču sa svojim kavalirom, mornaričkim oficirom bez broda i mora, uživajući u skupocjenim haljinama i profinjenom društvu. Napustila ga je kad je ostao bez noge u nekoj nesreći. Otišla je s mojom majkom u naručju drugome, uspješnijem muškarcu, s kojim ju je podigla i odgojila. Ni s njime nije bila zadovoljna, ali se dobro udala – tako je barem svima tvrdila. Mama mi je pošla za siromaška iz predgrađa, što joj bakica nikad nije oprostila.

- To ti je i razlog zašto je Kika odabrala taj grozni zatvor. Ona, sirota, iz perspektive tvoje nesreće misli da je svijet samo borba za preživljavanje. Suha i mučna svakodnevnica bez uzbuđenja i ljepote. Ja tako ne bih mogla živjeti.

* * *

Samo godinu dana nakon moga dolaska u samostan – sestra Agneza živjela je svoje posljednje dane na zemlji. U to doba počele su i moje prve krize. Nisam više osjećala isti žar za napredovanjem u duhovnom zvanju te su me obuzele sumnje da zapravo i nisam vrijedna toga poziva. Izvana se to nije primjećivalo, ali u meni je vrilo. Počela sam razmišljati kako izaći, ali sam se bojala išta poduzeti. Privlačila me askeza i kontemplacija, no nedostajalo mi žara u vršenju mojih dužnosti.

- Krize proživljavaju i ljudi u svijetu, pa je razumljivo da ni samostan nije od takvih napasti zaštita. U molitvi i postu tvoja će predanost rasti, - tješio me moj ispovjednik - a Božja milost dat će ti snage da ustraješ na tom putu.

* * *

Sestri Agnezi bila sam dodijeljena za njegovateljicu. Ta žena usprkos bolovima koje je trpjela i dalje se samo smiješila. Na usnama joj je bila molitva, a u ruci krunica. Strogo je poštivala zavjet šutnje, gaseći se tiho poput svijeće na oltaru. To mi je pomalo vraćalo uzdrmano povjerenje u duhovno zvanje te sam povjerovala da bih i ja mogla nasljedovati njezin primjer predane i nijeme žrtve.

Jedne večeri iznenada me pozvala k sebi.

- Dušo, - rekla je u žurbi gotovo zapovijedajući - uzmi što je tvoje i idi!

Skamenila sam se.

- Ne razumijem, - promrsila sam tiho - ne razumijem?!

- Idi, idi kući! - šaptala je jedva mičući usnicama.

Sirotica, znade li što govori? Nisam znala je li pri svijesti ili bunca.

* * *

Po povratku u ćeliju dugo su mi još u duši odzvanjale njezine riječi. Osjećala sam ih kao udicu zabodenu u srce. Što mi to poručuje Bog na usta ove umiruće žene? Ili me to napastuje nečastivi?

U ponoć se oglasilo jaukom zvono rastanka.

Diptih o promrzloj duši

Svijet
Život
nastavlja sve
dok postajem crno-bijela sjenka
sreće
nekad
bilo je više dobrih vijesti
sitnicâ što poprave dan
bila su stopala o koja sam
grijala promrzlu dušu
dvije zime sam prezimila
pod pokrivačem od snova
zaboravljenih
treća mi se, zauzvrat
prijeteći osmjehuje
cijeli dan
ostao je još
do ritualnog skidanja kalendara sa zida.
Ne brojim više godine
istim strahom sam izbjegavala
brojati sijede vlasi
Imam mrvice nade
kavu bez okusa, čokoladu bez okusa
i još
poneka sumorna tišina
kao crno-bijela fotografija sretnije mene
ona što je ostala u tvome sjećanju
ona koju više ne pamtim.

Najljepša je, kažeš

Pamtim sebe po tvome sjećanju...

* * *

Uzeo si nadu u sreću.
Odnio osmijeh iz oka.
Ostala je samo zima.
Proljeće neće doći u moje srce.
Ptice koje tu žive umiru.
Po jedna.
Dan za danom...
Kada ih više ne budem brojala
spakovat ću sitnice koje si ostavio
i pratiti tuđe putokaze.
Moji su uvijek vodili pogrešnim putem.
Možda te ponekad posjetim
na putu
u snovima...

Život i djelo Dina Buzzatija

Dino Buzzati je rođen 16. listopada 1906. u San Pelegrinu, blizu Belluna, u obiteljskoj vili iz osamnaestog stoljeća. Njegovi roditelji, pripadnici venecijanskog visokog društva katoličkih kulturnih korijena, stalno su živjeli u Milanu, na trgu San Marco. Otac, profesor Giulio Cesare Buzzati-Traverso, rođen u Veneciji, bio je profesor međunarodnog prava na Sveučilištu u Paviji i Sveučilištu Bocconi u Milanu. Majka, Alba Mantovani, kao i piščev otac rođenjem Venecijanka, potjecala je iz duždevske obitelji Badoer Partecipazio i bila je sestra Dina Mantovanija, autora prve monografije o Ippolitu Nievu.

Dino, drugo od četvoro djece obitelji Buzzati (Augusto, Angelina i Adriano), pohađao je gimnaziju Parini u Milanu, gdje nakon toga upisuje pravo. Njegov brat Augusto bio je poznati inženjer, Adriano znanstvenik (kemičar) svjetske razine, a sestra, Angelina, bila je supruga poznatog pisca i slikara Giuseppea Ramazzottija.

Već od rane mladosti pokazuje zanimanje za teme i strasti budućeg pisca, kojima će ostati vjeran do kraja života: poezija, glazba (uči violinu i glasovir), slikarstvo i ljubav za planinarstvo, koja ga prati još od djetinjstva. U razgovoru za novine *Il* Giorno 26. svibnja 1959. reći će: "Mislim da su prva sjećanja iz djetinjstva svakom piscu temeljno polazište. Najjače impresije, koje sam stekao već tada, pripadaju rodnom kraju, dolini Belluno i neprohodnim planinama koje ju okružuju te obližnjim Dolomitima. Na planinski svijet, izgledom prilično nordijski, navezuju mi se mladenačka sjećanja iz Milana, gdje je moja obitelj uvijek provodila zimu."

U ljeto 1920. polazi na prve izlete u Dolomite; počinje pisati i crtati opčinjen fantastičnim ilustracijama Arthura Rackhama; čita Dostojevskog i privlači ga egiptologija. U prosincu iste godine piše svoj prvi književni tekst, *Pjesma o planinama* (*La canzone delle montagne*). Iste godine umire mu otac od raka gušterače te on, s nepunih 14 godina, počinje strahovati da će i njega pogoditi ista bolest. Između 1926. i 1927. služi vojni rok: šest mjeseci provodi u dočasničkoj školi, tri je mjeseca podnarednik i četiri mjeseca nosi čin potporučnika.

Već otada piše Dnevnik u kojem, uz kraći prekid 1966. – 1970. godine, sve do devet dana prije smrti zapisuje svoje dojmove, misli, sudove.

Već 10. srpnja 1928. godine, prije nego će završiti studij prava, postaje novinarski početnik u milanskom dnevniku *Corriere della Sera*. Iste godine (30. listopada) stječe diplomu u pravnim znanostima s tezom *Pravna narav Konkordata*. Tri godine kasnije (1931.) započinje suradnju u tjedniku *Il popolo di Lombardia* kazališnim crticama, pričama i, naročito, ilustracijama i crtežima. Godine 1933. izlazi mu prvi roman *Bàrnabo s planina* (*Bàrnabo delle montagne*), koji je požnjeo uspjeh iako ga je Buzzati napisao samo iz užitka i zabave. Nastavio je pisati i dvije godine kasnije u knjižarama se pojavilo drugo djelo, *Tajna Stare šume* (*Il segreto del Bosco Vecchio*), koje nije primljeno s jednakom dobrodošlicom kao *Bàrnabo*, ali je, zauzvrat, autor stekao iskreno divljenje mladih pisaca i onih "hrabrih" čitatelja koji su o knjizi sudili samo prema njezinoj kvaliteti.

Buzzati je noću radio u *Corriere della Sera* i kući se vraćao oko tri sata, u vrijeme kada je grad bio uronjen u mir i tišinu. I upravo u jednoj od takvih noći začela mu se ideja, te je uzeo "olovku i papir" i počeo: *Kada je imenovan časnikom, Givanni Drogo je u jedno rujansko jutro krenuo prema tvrđavi Bastiani, svojem prvom odredištu*, nabacivši tako prve skice romana *Tatarska pustinja* (*Il deserto dei Tartari*). Njegovo remek-djelo imalo je uporište ... *u jednoličnom noćnom radu u redakciji, kako sam radio u to vrijeme. Često sam imao dojam da taj svakodnevni dosadni posao može trajati beskrajno i da ću tako potratiti čitav život. Mislim da je ta misao zajednička većini ljudi, a naročito onima koji su uključeni u vremenski točno odmjeren život. Prijenos te ideje u fantastični vojnički svijet dogodio mi se gotovo nagonski: čini mi se da nisam mogao naći ništa bolje od tvrđave na krajnjoj granici da bih točno izrazio trošenje tog očekivanja.* (Il Giorno, 26. svibnja 1959.)

U siječnju 1939. predaje rukopis romana *Tatarska pustinja* prijatelju Arturu Brambilli, da ga on preda Leu Longanesiju, koji je u izdavačkoj kući Rizzoli upravo pokretao novu nisku *Sofa muza*. Na nagovor novinara Indra Montanellija Longanesi prihvaća tiskanje novog Buzzatijeva romana, ali u jednom pismu moli autora da promijeni prvotni naslov (*Utvrda*) kako bi se izbjegla svaka aluzija na rat koji je upravo počinjao.

Nakon *Tatarske pustinje*, koju je "smatrao knjigom svog života" i koja je bez sumnje jedan od najznačajnijih europskih romana XX. stoljeća, Buzzati se posvećuje pripovijetkama, rodu u kojemu će postići, možda, najveće književne domete. U travnju 1939. u Napulju se ukrcava na brod *Colombo* i kreće u Addis Abebu, odakle će kao posebni dopisnik (kroničar i fotoreporter) izvještavati za *Corriere della Sera* s etiopskog ratišta. Sljedeće

se godine kao ratni dopisnik ukrcava na krstaricu *Fiume* te će izravno izvještavati za *Corriere* iz bitaka kod rta Teulade i rta Matapana te iz druge bitke u Sidranskom zaljevu. Na dan oslobođenja (25. travnja 1945.) njegova će se kronika pojaviti na prvoj stranici milanskog dnevnika.

Iste godine izlazi mu *Glasovita najezda medvjeda na Siciliju* (*La famosa invasione degli orsi in Sicilia*), koju je sam popratio crtežima, te *Knjiga o lulama* (*Il libro delle pipe*), "poučna opereta s fantastičnim humorističkim ključem", koju je uredio i ilustrirao u stilu XVIII. stoljeća zajedno sa svakom Eppeom Ramazzottijem. Početkom 1949. godine objavljuje zbirku pripovjedaka *Strah u Scali* (*Paura alla Scala*), a u lipnju iste godine posebni je dopisnik *Corriere della Sere* s biciklističke trke *Giro d'Italia*. Te će članke Claudio Marabini objaviti 1981. godine.

Izdavač Neri Pozza iz Vicenze 1950. tiska mu prvo izdanje od 88 članaka pod naslovom *Točno u tom trenutku* (*In quel preciso momento*); to je zbirka bilježaka, opaski, kratkih priča i šala.

Albert Camus će 1955. godine adaptirati za francusku publiku Buzzatijev komad *Klinički slučaj* (*Un caso clinico*), koji će u Parizu postaviti na scenu redatelj Georges Vitaly; 1. listopada iste godine u Bergamu se prvi put izvodi glazbena priča *Nadzemna željeznica* (*Ferrovia sopraelevata*) uz glazbu Luciana Chaillyja. U siječnju 1957. godine privremeno zamjenjuje Leonarda Borgesea kao umjetnički kritičar u *Corriere della Sera*. Te godine dobiva (zajedno s piscem Cardarellijem) uglednu književnu nagradu *Il Premio Napoli* za zbirku pripovjedaka *Pad Baliverne* (*Il crollo della Baliverna*). Surađuje i u *La Domenica del Corriere*, gdje je zadužen za naslove i poučne članke. Piše pjesme koje će kasnije ući u zbirku *Kapetan Pic* (*Il capitano Pic*). Godine 1958. izlaze mu *Oslikane priče* (*Le storie dipinte*) prigodom otvaranja izložbe njegovih slika u milanskoj galeriji *Re Magi*.

Kroz to vrijeme djela mu se neprestano izvode u kazalištu, na radiju, a potom i na televiziji. U lipnju 1961. godine umire mu majka Alba Mantovani, koji će događaj Buzzati dvije godine kasnije na "trećoj stranici" u *Corriere* opisati pod naslovom *Dva vozača* (*I due autisti*). Slijede godine putovanja po svijetu u svojstvu posebnog dopisnika: Tokio, Jeruzalem, New York, Washington i Prag, gdje će posjetiti Kafkinu rodnu kuću. Kritika je često uspoređivala (netočno) njegov roman *Tatarska pustinja* s Kafkinim *Dvorcem*.

Krajem 1966. ženi se Almerinom Antoniazzi, ženom koja ga je, unatoč spretnim filtrima mašte, nadahnula da napiše roman *Jedna ljubav* (*Un amore*). Njegove knjige, izložbe i predstave sve češće se pojavljuju u novinskim kronikama.

Za članke u *Corriere della Sera* iz ljeta 1969., u kojima opisuje slijetanje ljudi na Mjesec, iduće godine dobit će novinarsku nagradu *Mario Massai*. Te godine na francuskoj televiziji prikazuju preradbu njegove novele *Pas koji je vidio Boga* (*Il cane che ha visto Dio; Le chien qui a vu Dieu*), u režiji Paula Paviota. U rujnu iste godine izlaže u venecijanskoj galeriji *Naviglio* zavjetne slike za crkvu Santa Rita. U veljači 1971. u Trstu se izvodi opera *Fontana* prema njegovoj pripovijetki *Drugo nismo očekivali* (*Non aspettavamo altro*) na glazbu Marija Buganellija.

Izdavač Garzanti, uz odgovarajuće didaskalije, objavljuje Buzzatijeve slike zavjetne darove pod naslovom *Čuda u Val Morelu* (*I miracoli di Val Morel*). Početkom studenoga tjednik *Oggi* objavljuje dugačak razgovor s Buzzatijem o "vječnim pitanjima vjere", a krajem istog mjeseca rimska galerija *Lo spazio* izlaže njegova platna. Tom prigodom izlazi njemu posvećena knjiga kritikâ *Buzzati slikar*. Mondadori istog mjeseca izdaje posljednju knjigu Dina Buzzatija za njegova života, zbirku pripovjedaka i *elzevira* koje je sâm pisac odabrao: *Tjeskobne noći* (*Le notti difficili*). Prvog prosinca putuje u rodno mjesto San Pellegrino, na «posljednji pozdrav», tjedan poslije piše posljednji *elzevir*, *Stabla* (*Alberi*). Istog dana primaju ga u milansku kliniku *La Madonnina*, u kojoj provodi božićne i novogodišnje blagdane. U četvrtak, 28. veljače 1972. godine, u tmurno popodne dok je snježna oluja bjesnjela nad Milanom, s hrabrim dostojanstvom svojega čuvenog junaka, Droga, iz Tatarske pustinje, umire Dino Buzzati.

Dino BUZZATI*

Obzirnost

U jednoj zemlji smrtna se kazna izvodi s velikom obzirnošću. Evo primjera:

Kada presuda postane izvršna, a prije nego što će mu biti obznanjen dan egzekucije, krivac se – pretpostavimo da se zove Ernesto Troll, tapetar i ženoubojica otrovom – odvede u upravu kaznionice.

Ondje, u upraviteljevoj radnoj sobi, posjednu ga u udobnu stolicu. Nude mu kavu, cigarete, karamele; posluga potom nečujno napušta prostoriju i ostavlja upravitelja i osuđenika nasamo.

Upravitelj počinje:

- Dakle, gospodine Troll, vi ste osuđeni na smrt. I meni je sada dužnost da vas umirim. Da vas upozorim da se radi, u nekom smislu, o kazni više nego teoretskoj.

- Teoretskoj?

- U svakom slučaju, teoretskoj; jer smrt u stvari ne postoji.

- Kako to mislite: ne postoji?

- Ne postoji, hoću reći: ne postoji kao patnja, kao kazna, kao nešto tragično, kao povod strahu i tjeskobi. O ovoj temi u svijetu vladaju posve besmislena mišljenja. Ostavimo postrani tjelesnu patnju, koja je, pogotovo u vašem slučaju, gospodine Troll, posve isključena, s obzirom na savršenost naših uređaja za izvršenje kazne - govori upravitelj, dok mu se licem širi diplomatski smiješak. - Milim na moralnu bol, koje se neopravdano plaše, što ću vam, nadam se, moći dokazati.

Razmislimo malo: zašto čovjek osjeća strah od umiranja? Odgovor je i prejednostavan. Čovjek se plaši da poslije smrti više ne će moći živjeti, to jest djelovati, gledati, slušati itd.; da ne će moći činiti ništa od onoga što je činio u životu. I to mu je neizmjerno odvratno. Ali da se osjeti bol, *condicio sine qua non* je biti živ. Stoga tko je mrtav, više ne pati i ne može se ni žaliti ili osjećati čežnju i tugu takve vrste. Ukratko, kad se dogodi smrt, čovjek se više ne može tužiti da je mrtav. Pouka: negativan vid smrti, koji općenito zadaje toliko straha, samo je glupa opsjena.

Na to Troll odvrati: - Vi doista lijepo govorite, gospodine upravitelju. Ali ono loše u smrti nije samo nemogućnost da se radi ono što se radilo za života. Postoji i bol što zauvijek ostavljamo tolike drage osobe.

* Iz autorove zbirke pripovijetki *Le notti difficili* (*Tjeskobne noći*) – prim. prev.

- Bravo! Ni tu bol, moj dječače, vi više ne ćete moći osjetiti, upravo zbog toga što ćete biti mrtvi.

- Osim toga, gospodine upravitelju, a tko vam kaže da poslije smrti nema više ničega?

- E tu sam vas čekao, gospodine Troll. Više nego opravdana primjedba. Upravo tu ulazimo u srž problema.

- Slušam vas pozorno, gospodine upravitelju.

- Dobro. Očevidno je da imamo dva slučaja: poslije smrti postoji bilo kakav život ili poslije smrti nema više ničega. Jasno, rekao bih – jednostavno. Pođimo sada od pretpostavke da vi...

- Ali, doista, ja...

- Ma samo jedna pretpostavka, ponavljam, kojom ne će unaprijed biti odbačene sve one koje su vaše osobno uvjerenje. Dakle pretpostavimo da vi, gospodine Troll, ne vjerujete u Onostranost. U tom slučaju, ako vi ondje nađete drugi život, bit će to za vas veliko iznenađenje i, unatoč svem Vašem hvastanju, ne ćete imati povoda za žaljenje. Očevidno je da će žal za dragim osobama koje ste morali napustiti biti kudikamo ublažen spoznajom da će i one, prije ili poslije, doći k vama. K tomu, tu je i utjeha da ćete se sada ponovno naći s prijateljima i rodbinom koji su već prije otišli.

- Polako s rodbinom...

- Ah, oprostite... - reče upravitelj, koji je zaboravio da ima posla sa ženoubojicom.

- Ipak, do sada mi se čini da nema mjesta primjedbama. A sada razmotrimo drugu mogućnost. To jest da u Onostranosti nema ničega. I upravo zbog toga što Ondje nema ničega, a Ništa znači da ni vi ne postojite, nema mogućnosti da budete toga svjesni, kako smo već vidjeli. Doista, nikakve neugodnosti nema. Eto, to je razlog zašto je uobičajeno beznađe onih koji nemaju vjere lišeno bilo kakvog ozbiljnog temelja.

- Ipak ja, gospodine upravitelju, nisam tako skeptičan. Dapače, imam osjećaj da...

- Vrlo dobro. Razmotrimo sad čovjeka koji vjeruje u Onostranost. U isto vrijeme je logično da se on, upravo zbog takvog uvjerenja, vrlo mirno suoči sa smrću. Ajmo ga pratiti u trenu kada prelazi tu čuvenu granicu. On kreće, prešao ju je, osvrće se i opaža da još postoji, makar u potpuno različitom obliku, ali postoji. Njegova je vjera nagrađena, on se osjeća okrijepljenim i tako je lišen svakog materijalnog tereta; možda je našao sreću koju je uzalud tražio na zemlji.

I evo nas drugi put pred negativnom hipotezom. Čovjek koji vjeruje u Onostranost umire i ondje nema ničega. Usprkos tomu dolazi na svoje; on nije nipošto prevaren, nije bilo ni vremena ni načina da se razočara. To je razlog zašto sam s vama, dragi gospodine Troll: u svakom slučaju, vjerovanje ili vjera uvijek su najbolji od svega.

- Oklada na sigurno, zar ne?

- Vidim da smo čitali Pascala. Žao mi je. Ali, da još bolje razjasnimo stvari, zašto ne bismo učinili pokus?

- Kakav pokus?

- Neku vrstu simboličke predstave, gotovo kazališne fikcije, neku vrstu plastičnog objašnjenja, nešto kao igru.

- A što bih ja to morao činiti?

Upravitelj je pritisnuo puce kućnog telefona. S druge strane žice zakriještao je glas:

- Naređujte, gospodine upravitelju.

- Pošaljite mi odmah Fiorellu.

Osuđenik se uznemirio: - Gospodine upravitelju, čini mi se da imam pravo znati: u čemu se sastoji ta predstava? Nadam se da se ne radi o šali.

- Nipošto nije šala. Namjera je da vas umirim. Do sada smo samo razgovarali. A riječi vrijede onoliko koliko vrijede, ja prvi to priznajem. Sada ćemo samo izvršiti jedan praktični pokus. Pomislite na svemirske letove. Prije polijetanja astronaute zatvore u brodsku kabinu da shvate problem, da steknu povjerenje i da se naviknu na prostor. Ali brod ne kreće, ne postoji pogibao za njih. Tako i vi. Ovaj pokus, ponavljam, služi da raščistimo ideje glede vašeg stvarnog položaja. Uvjeravam vas da ćete se poslije osjećati mnogo bolje. Vi trebate samo... Ah, evo naše dobre Fiorelle!

Ušla je djevojka od oko dvadeset godina, predivna, izazovna i zanosna, u vrlo kratkoj suknji i s dubokim dekolteom. Djevojka kakvu doista ne biste očekivali da ćete naći u zatvoru za osuđenike na smrt.

- Držim da su upoznavanja suvišna - primijeti upravitelj obraćajući se osuđeniku. - Naša Fiorella dakle stručnjak je u tim malim scenskim prikazanjima. Naša Fiorella u našem slučaju predstavlja, može se reći utjelovljuje drugi život. I upravo zbog toga će se sada povući... Doviđenja, Fiorello...

Djevojka je izišla, a prije toga uputila je drzak i vragolast smiješak osuđeniku, štoviše namignula mu je.

Upravitelj i osuđenik ponovno su ostali sami.

- A ova Fiorella? - pita gospodin Troll sa značajnim izrazom na licu.

Upravitelj se smješka: - Ma da, naravno, u tom slučaju... Vi ćete sad shvatiti kako je stvar jednostavna. Vidite li ova vrata? Imate ih samo otvoriti i prijeći tamo, u drugu prostoriju. Sada je ondje možda mrak; mrak bi značio Ništavilo. Ali može ondje biti i Fiorella koja vas čeka... Nije li to zgodno smišljena alegorija?

- Ali, kažem Vam, ako ondje nađem mrak, ja...?

- Ništa se vi ne brinite, gospodine Troll. U tom slučaju, budući da nema ništa, vi se lijepo vratite u moj ured... Baš ovamo. Nije li jednostavno? Mislim da je ondje već sve spremno.

- A tko odlučuje? Hoću reći: tko određuje da li će ondje biti mrak ili djevojka? Odlučujete li to vi, gospodine upravitelju?

- Nipošto. Djevojka odlučuje. Fiorella je najnepredvidljivije stvorenje na ovom svijetu. Dakle samo hrabro! Hoćemo li pokušati?

Ne odveć sigurnih pokreta, osuđenik ustane i približi se vratima, oprezno hvata kvaku, polako ju stišće, gura vrata krajnje oprezno, vidi trak svjetla, te neki svijetli otvor; možda je to ružičast odsjaj puti.

Baš u tom trenutku iz dobro skrivena otvora spojenog s upraviteljevim uredom odabrani strijelac ispalio je hitac i pogodio gospodina Trolla točno u potiljak.

Preveo s talijanskog izvornika te bilješkom popratio Josip Hećimović Nikšić

agramerski susret u Agramu

uz autobiografski lavež
pretežno usamljenog psa
zatočenog u utrobi zgradurine
sunce se popelo na štokrl
hofirantski vireći iza
kasnojesenjih oblika
kao špengler u špengleraju
kada više posla nema
a cigarete su mu pri kraju

tramvaji su se pretvarali
da su još uvijek plavi,
a njega sam sreo na Dolcu
gle, pomislio sam
kriglsmrtnik iz pseudomaglica,
hohštapler iz špelunke života,
frtaljsvetac i dušelažac,
osmatrač trača i
bezgrešni grešnik,
tajnojebac, hohnazig i
egomoljac,
mitteleuropska etnozbrka,
placmaher i
klafratelj,
gle, pitao sam se,
dok je prolazio Splavnicom,
je li on cvilidreta,
cviligreta ili cvilikreta,

je li on neboputnik,
nebomutnik ili nebosmutnik,
kako je njemu u čokoladiluziji,
kako se živi u autokomediji,
kuda ga vodi gruntmisao

i što skriva u svojem
škaniclu prividništva,
u svojem špeceraju ispraznosti,
što skriva ako ne skriva
ziheraj i kupleraj,
bunteraj i punteraj
i nekakav purgeraj

vrteći svjetske davnoboli
po rumlu kroatoegoizma
taj prekrajnik
koji jedva da i sebi vjeruje
nestat će u gradskim
bezrukim rukavcima
u ulici
zloslutnoj prešutnjači;
glavu već propuhava
zaplašeni zaplaš,
prosipa se asfaltom
nebomutni mut,
odgađa se zborište zbora

pitam ga,
prije nego što nestane,
je li on Agramer,
on reče,
prije nego će nestati,
ne, ja sam Agramer

i pijem gemište

i treba li sada razmišljati
o šprahfeleru vjere
i karijesu duša
kada ni Ilica nije bezgrešna

Zagreb, 2011.

Ivan ARMANDA

Česlav Novak – nestali propovjednik

Uvod

Dominikanac i mučenik dr. Česlav Novak jedan je od nekoliko stotina hrvatskih svećenika koji su pali kao žrtve komunističke borbe protiv katoličke Crkve u bivšoj Jugoslaviji. Nažalost, za njegovu sudbinu nikada se točno nije saznalo. No, osim što je prije više od 60 godina fizički netragom nestao, fr. Česlav je pomalo iščezavao i iz sjećanja svojih suvremenika, a nikada do danas nije mu bio posvećen ni znanstveni članak u kojem bi se na temelju izvora kritički osvijetlio njegov životni put. Ipak, nekoliko je autora, premda u manjoj mjeri, pisalo o Česlavu i spominjalo ga u okviru tema kojima su se bavili. Don Anto Baković spomenuo ga je u djelu *Stradanja Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu*[1], a nešto više prostora posvetio mu je u djelu *Hrvatski martirologij XX. stoljeća.*[2] O Česlavljevoj tužnoj sudbini u nekoliko je redaka progovorio i njegov subrat dr. Tomo Vereš u povijesnoj studiji o dominikanskoj prisutnosti u Subotici.[3] Njegovim člankom poslužio se Tomislav Vuković[4], a vjerojatno i Ante Burić u djelu o kaštelanskim svećenicima i redovnicima koji su život izgubili u Drugom svjetskom ratu i poraću[5]. Spominju ga i don Marin Matijaca, koji

1 Usp. Anto Baković, *Stradanja Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu. Svećenici žrtve rata i poraća 1941-1945. i dalje*, Zagreb, 1994., str. 144. U popisu ljudskih žrtava Dalmatinske dominikanske provincije donosi samo osnovne Česlavljeve biografske podatke.

2 Usp. Anto Baković, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća: 1: svećenici – mučenici Crkve u Hrvata*, Zagreb, 2007., str. 473. Baković se u tom djelu poziva samo na dva članka T. Vukovića u *Glasu Koncila* (vidi bilješku 4), pa stoga nije čudno što su podatci koje donosi oskudni i nepotpuni, a neki i netočni. Na primjer, netočno kaže da je fr. Česlav doživotne zavjete položio 1920.

3 Usp. Tomo Vereš, "Dominikanci u Subotici (1945 – 1948)", *Croatica Christiana Periodica*, XIV (1990) 25, str. 91. (Pretiskano u: *Subotička Danica 1993*. Subotica 1992., str. 220-221.) Dr. Vereš osvrnuo se, na temelju kronike subotičkoga samostana i na temelju nekih drugih izvora, samo na Česlavljev dolazak u Suboticu i njegov zagonetni nestanak.

4 Usp.: Tomislav Vuković, "Subotico, najlipša si varoš svita", Glas Koncila, Zagreb, 13. V. 1990., str. 8. – Isti, "Tajna neznanog groba", *Glas Koncila*, Zagreb, 18. V. 1991., str. 14. Autor je, kako sam kaže, pisao na temelju povijesne studije dr. T. Vereša.

5 Usp. Ante Burić, *Pristupit ću oltaru Gospodnjem: svećenici rodom iz Kaštela ubijeni u Drugom svjetskom ratu*, Kaštela, 2006., str. 26. Donosi samo osnovne biografske podatke.

je pisao o svećenicima iz Kaštel Lukšića[6], don Frane Bego u djelu *Svećenici Kaštela: (od XV. do XXI. stoljeća)*[7] i fr. Zvonko Džankić u svome licencijatskom radu o dominikanskom Generalnom učilištu u Dubrovniku.[8] No svi ti autori o Česlavu su pisali nepotpuno, a često su iznosili i netočne podatke. Stoga sam odlučio kritičkom povijesnom studijom, nastalom na temelju izvornoga arhivskoga gradiva, ispraviti njihove pogreške i dati cjelovit, makar i sažet, prikaz Česlavljeva lika i djelovanja.

Djetinjstvo i mladost

Kaštel Lukšić kraj Splita dao je u 20. stoljeću pet svećenika i redovnika, među kojima i dominikanca Česlava Novaka. Rođen je 2. svibnja 1902. od oca Martina i majke Jele Alberti, a na krštenju je dobio ime Marin.[9] Nešto više od dvije godine kasnije, 27. rujna 1904. rođen je njegov brat Ante, koji je 1933. također postao dominikanac s redovničkim imenom fr. Jerko, te 27. travnja 1934., kao časni brat, položio prve zavjete. Prošao je više dominikanskih samostana u Hrvatskoj obavljajući predano i marljivo razne fizičke poslove. Bio je inteligentan i načitan, temperamentan, jako otvoren, razgovorljiv i šaljiv. Posljednje godine života proveo je u samostanu sv. Dominika u Trogiru, gdje je 6. kolovoza 1990. i preminuo u 86. godini života i 56. redovništva. Pokopan je u dominikanskoj grobnici na splitskom Lovrincu.[10]

Nakon pučke škole u rodnome mjestu Marin je u Bolu na Braču i Starom Gradu na Hvaru polazio Dominikansku klasičnu gimnaziju. Potom odlazi u Dubrovnik, gdje, zajedno s Ladislavom (fr. Anđelkom) Fazinićem,[11] 22. prosinca 1919. stupa u novicijat Dalmatinske dominikan-

6 Usp. Marin Matijaca, "Lukšićani u službi oltara i župnici u Kaštel – Lukšiću", *Pet stoljeća župe Kaštel Lukšić: 1482. – 1982.*, Kaštel Lukšić, 1982., str. 145. Donosi samo osnovne biografske podatke.

7 Usp. Frane Bego, *Svećenici Kaštela: (od XV. do XXI. stoljeća)*, Kaštela, 2003., str. 166. Donosi samo osnovne biografske podatke prema pisanju Marina Matijace.

8 Usp. Zvonko Džankić, Dominikansko učilište u Dubrovniku: 1886. – 1967., *Zagreb, 2007., str. 80, 88, 111, 154, 168*. Donosi osnovne biografske podatke i podatke vezane uz profesorski rad u Dubrovniku, uz neke manjkavosti, na koje ću se kasnije osvrnuti.

9 Usp. F. Bego, *Svećenici Kaštela*, str. 158-169.

10 Usp.: Zvonko Knežević, "†Fra Jerko Novak (1904 – 1990)", *Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije*, XVII (1990) 63, str. 22-23. Rajmund Kupareo posvetio mu je pripovijest "Život je dim" (*Danica 1995.*, Zagreb, 1994., str. 121-122).

11 Više o fr. Anđelku Faziniću pisao sam u: "†Ladislav Anđelko Fazinić (1902. – 1983.), zaslužni dominikanac, glazbenik i spisatelj", *Tkalčić*, 15 (2011), str. 101-152.

ske provincije i dobiva redovničko ime fr. Česlav.[12] Godinu dana kasnije, 23. prosinca 1920. položio je prve redovničke zavjete na ruke provincijala fr. Anđelka Orlandinija.[13] Budući da je provincijsko Generalno učilište u Dubrovniku, zbog teških ekonomskih prilika i zbog nedovoljnoga broja studenata, privremeno bilo zatvoreno, provincijsko Vijeće donijelo je 25. lipnja 1921. odluku da ga se pošalje na studij u Rim.[14] No naknadno je ipak odlučeno da ide u samostan sv. Marije od Hrasta kod Viterba,[15] kamo je otputovao 3. listopada 1921.[16] Nakon prve godine filozofije, studij je 1923. nastavio u Rimu, gdje je 23. prosinca te godine položio doživotne redovničke zavjete.[17]

Na rimskom Angelicumu Česlav je sredinom 1928. postao lektor teologije,[18] a 17. prosinca te godine obranio je i doktorsku tezu[19] *O potrebi sv. euharistije u duhovnome životu.*[20] U međuvremenu je 3. srpnja 1927. u Rimu bio zaređen za svećenika. Mladu misu proslavio je 10. srpnja u Kaštel Lukšiću.[21]

Na službi u Bolu na Braču i u Gružu

Nedugo nakon što je u Rimu postigao doktorat, Česlav je 12. siječnja 1929. premješten u samostan sv. Marije Milosne u Bolu na Braču. [22] Ondje mu je bila povjerena profesorska služba na Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji. No u Bolu se zadržao tek nešto duže od dvije godine. Naime provincijsko je Vijeće 28. travnja 1931. odlučilo da će sjemeništarci koji pohađaju nižu gimnaziju ostati u Bolu, a oni koji su u višim razredima odlaze u Gruž, odakle će pohađati Višu franjevačku klasičnu gimnaziju u Dubrovniku.[23] Sjemeništarcima koji će boraviti u Gružu trebalo je osigurati i kvalitetnog odgojitelja, pa je stoga provincijal 5. rujna 1931. premjestio tamo Česlava i imenovao ga prefektom dominikanskih sjemeništaraca.[24]

Osim što je vodio brigu o sjemeništarcima u Gružu, Česlav je od početka akademske godine 1931./32. predavao na Dominikanskom filozofsko-teološkom učilištu u Dubrovniku, koje je upravo te godine ponovno započelo s radom, pa je on ušao u prvu profesorsku postavu preuzevši predavanja iz kozmologije i uvoda u Novi zavjet. Iduće godine predaje uvod u Stari zavjet i latinski jezik, 1933./34. egzegezu Novoga zavjeta, kozmologiju i propovjedništvo, a 1934./35. hebrejski jezik, posebni uvod u Sveto pismo i egzegezu obaju Zavjeta. Potonja dva kolegija predavao je i naredne godine, a potom dvije akademske godine egzegezu Staroga i Novoga zavjeta i crkvenu povijest, god. 1938./39. ponovno egzegezu obaju Zavjeta, 1939./40. uvod u Sveto pismo i propovjedništvo, a nakon toga teološki traktat o objavi i kritiku.[25] Posljednje godine svoga rada na provincijskom studiju u Dubrovniku predavao je kozmologiju i držao studentima praktične vježbe iz propovijedanja.[26]

Premda se nalazio u gruškom samostanu, fr. Česlava su u travnju 1934. subraća u Dubrovniku izabrala za priora svoga samostana. No provincijal fr. Markolin Knego poništio je 25. travnja taj izbor uz obrazloženje da je fr. Česlav potreban u Gružu na službi prefekta sjemeništaraca.[27] U pozadini takve odluke nedvojbeno stoji brzojav što mu ga je Česlav uputio dva dana ranije, 23. travnja: "Molim poništite izbor jer mi je to strašno. Česlav."[28] Nakon što je provincijal, kako smo vidjeli, uvažio njegovu molbu i 25. travnja poništio izbor za dubrovačkoga priora, Česlav

12 Usp.: Arhiv Hrvatske dominikanske provincije u Zagrebu (dalje AHDP), *Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum: 1916. – 1936.* (dalje LP 3), str. 55; AHDP, *Liber Professionum et Vestitionum ab anno 1916. ad 1953.*, str. 22.
13 Usp.: LP 3, str. 64.; AHDP, *Liber Professionum et Vestitionum ab anno 1916. ad 1953.*, str. 26.
14 Usp. LP 3, str. 68 – 69.
15 Usp. LP 3, str. 72, 77.
16 Usp. AHDP, *Historijat novicijata*, rukopis, str. 93.
17 Usp. LP 3, str. 96.
18 Usp. LP 3, str. 121.
19 Usp. AHDP, *Collegium Theologico-Philosophicum S. Thomae Aq. in Conventu Ragusino Prov. Dalmatiae Ord. Praedicatorum: 1886. – 1965.* (dalje CTFD), str. 113.
20 Usp. Česlav Novak, *De SS. Eucharistiae in vita spirituali necessitate*, Romae, 1927. (127 str.). Rukopis disertacije čuva se u knjižnici dominikanskoga samostana sv. Katarine u Splitu.
21 Usp. AHDP, *Fond Česlav Novak* (dalje ČN), kutija (dalje K) 1, svezak (dalje S) 5, Spomensličica povodom svećeničkog ređenja i mlade mise.
22 Usp. AHDP, *Protokol Provincijalata* (dalje PP), br. 7/1929. od 12. I. 1929. Napominjem da se u LP 3, str. 125, kao datum asignacije spominje 10. siječnja.
23 Usp. LP 3, str. 146.
24 Usp. LP 3, str. 146.
25 Usp. CTFD, str. 113, 121, 133, 151, 154, 161, 168, 173, 179, 184.
26 Usp. Fr. Hijacint Bošković Provincijalatu Dalmatinske dominikanske provincije, Dubrovnik, 1. VII. 1943. (AHDP, Spisi Dominikanske visoke bogoslovne škole u Dubrovniku). Fr. Zvonko Džankić u svome licencijatskom radu o dominikanskome provincijskom studiju u Dubrovniku piše da je Česlav predavao ukupno pet različitih predmeta, što nije točno, nego, kao što se iz gornjeg izlaganja vidi, dvanaest i praktične vježbe iz propovijedanja, koje Džankić također ne spominje. (Usp. Z. Džankić, *Dominikansko učilište u Dubrovniku*, str. 155.)
27 Usp. LP 3, str. 170; AHDP, Spisi Provincijalata (dalje SP), br. 87/1934., Fr. Markolin Knego samostanu sv. Dominika u Dubrovniku, Split, 25. IV. 1934.
28 ČN, K 1, S 2, Fr. Česlav Novak fr. Markolinu Knegu, Dubrovnik, 23. IV. 1934.

mu je sutradan brzojavno zahvalio: "Predragi oče iz svega srca vam hvala. Češlav."[29]

Nekoliko mjeseci nakon što je otklonio od sebe službu dubrovačkoga priora, fr. Češlava je novi provincijal fr. Anđelko Posinković 20. rujna 1934. imenovao vikarom gruškoga samostana,[30] a po isteku mandata imenovao ga je 2. listopada 1937. ponovno.[31] No osim toga Češlav je u Gružu od 6. svibnja 1935. bio upravitelj Trećega dominikanskog reda[32], potom duhovnik društva *Domagoj*, kapelan Međunarodnog društva *Apostolat mora* i član uprave dječjega Zakloništa *Lopižić*.[33] Nakon isteka prvoga trogodišnjeg mandata, 30. lipnja 1938. ponovno je imenovan upraviteljem Trećega dominikanskog reda u Gružu.[34]

Za boravka u Gružu Češlav se istaknuo i propovjedničkom djelatnošću. Osim redovitoga i prigodnoga propovijedanja u samostanskoj crkvi sv. Križa, spominjemo nekoliko ilustrativnih primjera te vrste njegova apostolata: 1931., 1933., 1934. i 1935. propovijedao je u Gružu za listopadskih, a 1934., 1935. i 1936. za svibanjskih pobožnosti Majci Božjoj, 1933. nekoliko puta je u listopadu propovijedao i u dubrovačkoj samostanskoj crkvi te držao duhovne nagovore dominikanskim sjemeništarcima u Gružu i studentima u Dubrovniku, školske godine 1932./33. održao je tri konferencije i tri propovijedi u dubrovačkoj katedrali, a 1935./36. duhovne vježbe đacima državnih škola u Korčuli.[35]

Njegovu kvalitetnu propovjedničku djelatnost subraća su znala cijeniti, ali i pozitivno iskoristiti, pa su mu, kako smo vidjeli, povjeravali predavanje propovjedništa na provincijskom studiju u Dubrovniku. No provincijal fr. Anđelko Fazinić tražio je 12. prosinca 1942. od rektora Dominikanske visoke bogoslovne škole u Dubrovniku, dr. Hijacinta Boškovića, da uvede u studijski program tjedno po jedan sat praktičnih vježbi iz propovjedništva. Obavještavajući 4. siječnja 1943. provincijala o poduzetim koracima na tom planu, Bošković mu piše: "Naredba naslova o uvođenju jednoga praktičnog sata propovijedanja je izvršena na taj način da je uprava škole povjerila vel. Lektoru O. Dr. Češlavu Novaku neka on zadade svim studentima po jednu temu u prvom a po jednu u drugom semestru za propovijed, koju će temu, pod direktivom samoga profesora, đaci obraditi, javno izreći i saslušati o njoj praktične opaske."[36]

Početkom svibnja 1937. Češlavu je provincijal fr. Anđelko Posinković, na njegovu molbu, dopustio da preko ljetnih praznika pođe u neki od dominikanskih samostana u Engleskoj, kako bi bolje naučio engleski jezik.[37] No čini se da je Češlav imao na umu mnogo više od učenja jezika, jer je ubrzo izrazio želju za prelaskom u Englesku dominikansku provinciju. O toj molbi raspravljalo je provincijsko Vijeće na sjednici od 15. ožujka 1939., te mu dopustilo da se privremeno pridruži Engleskoj dominikanskoj provinciji, a ujedno izrazilo žaljenje što napušta svoju provinciju.[38] U skladu s time, provincijal Posinković izdao mu je 26. ožujka svjedodžbu *de bonis moribus* (o dobrom, tj. primjerenom vladanju), koja mu je bilo nužna za prelazak u drugu provinciju.[39] No Češlav ipak nije otišao u Englesku, što doznajemo iz provincijske kronike, koja diskretno i bez dodatnih objašnjenja bilježi: "Dne 17. VI. [1939.] u provincijalnom vijeću odobreni su neki prijedlozi o gradnjama i pregradnjama u gruškom samostanu na molbu Novak Oca Č., koji je privremeno odustao od nakane da napusti provinciju."[40]

Nakon što mu je istekao drugi mandat gruškoga vikara, fr. Češlava je provincijal fr. Anđelko Posinković 10. studenoga 1940. imenovao ekonomom samostana[41], čiju je upravu povjerio dr. Dominiku Budroviću u svojstvu vikara. Kada je provincijal gruški samostan 23. rujna 1941. uzdignuo na status samostalne kuće[42], dotadašnji vikar dr. Dominik Budrović postao

29 ČN, K 1, S 2, Fr. Češlav Novak fr. Markolinu Knegu, Dubrovnik, 26. IV. 1934.
30 Usp. ČN, K 1, S 1, Fr. Anđelko Posinković fr. Češlavu Novaku, Split, 20. IX. 1934. U LP 3, str. 174, netočno je kao datum imenovanja zapisan 17. rujna. Da je točan datum imenovanja 20. rujna, dokazuje nam izvorni dokument imenovanja, na koji smo se ovdje pozvali, a koji je pod tim datumom ubilježen i u PP (br. 160/1934.).
31 Usp. ČN, K 1, S 1, Fr. Anđelko Posinković fr. Češlavu Novaku, Split, 2. X. 1937. Prethodno je o imenovanju 14. rujna 1937. raspravljalo provincijsko Vijeće, koje se složilo s tom odlukom. (Usp. AHDP, *Liber Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum: 1936. – 1942.* /dalje LP 4/, str. 9)
32 Usp.: SP br. 77/38. od 23. II. 1938.; LP 3, str. 179. *Catalogus conventuum et fratrum ac summarium fraternitatum Tertii Ordinis Provinciae Dalmatiae Ordinis fratrum Praedicatorum* (Zagreb, 1937.) na str. 33 bilježi da je tada u Gružu bilo 25 trećoredica.
33 Usp. *Catalogus conventuum et fratrum ac summarium fraternitatum Tertii Ordinis Provinciae Dalmatiae Ordinis fartrum praedicatorum anno Domini 1941.*, Zagreb, 1941, str. 15.
34 Usp. PP br. 225/1938.
35 Usp. CTFD, str. 120, 141, 151, 159.; AHDP, Spisi Dominikanske visoke bogoslovne škole u Dubrovniku, Fr. Anđelko Posinković fr. Markolinu Knegu, Dubrovnik, 29. VIII. 1933.
36 AHDP, Spisi Dominikanske visoke bogoslovne škole u Dubrovniku, Fr. Hijacint Bošković fr. Anđelku Faziniću, Dubrovnik, 4. I. 1943.
37 Usp. LP 4, str. 6.
38 Usp. LP 4, str. 20.
39 Usp. ČN, K 1, S 1, Fr. Anđelko Posinković fr. Češlavu Novaku, Split, 26. III. 1939.
40 LP 4, str. 22. Usp. i PP, br. 210/1939.
41 Usp. ČN, K 1, S 1, Fr. Anđelko Posinković fr. Češlavu Novaku, Split, 10. XI. 1940.
42 Pod samostalnom kućom razumijeva se samostan u kojemu je manje od šest redovnika s doživotnim zavjetima, ali koji nije ovisan o nekom prioralnom samostanu niti mu je podložan. Gruški je samostan do tada bio filijalna kuća prioralnoga dubrovačkog samostana, pa je stoga njime,

je njegovim prvim superiorom, a Česlav samostanskim vijećnikom.[43] Na toj službi zadržao se do odlaska iz Gruža.

Što se tiče njegova odlaska iz Gruža, radi znanstvenosti ovoga rada i radi povijesne istine, potrebno je iznijeti nekoliko činjenica. Dr. Dominik Budrović u Gruž je došao na Česlavljevu izričitu molbu, s čime se složio i provincijal Posinković, te Budroviću, kako smo vidjeli, povjerio upravu samostanom.[44] Dvojica kolega s rimskoga Angelicuma u početku su se dobro slagala, ali ubrzo su među njima izbile nesuglasice. Vikar samostana dr. Dominik Budrović smatrao je da si Česlav dopušta veliku slobodu, čime šteti zajedničkomu životu u samostanu i izravno potkopava njegov starješinski autoritet; a sam Česlav nije ni u čemu vidio problem, tim više što u Budroviću nije prvenstveno gledao samostanskoga starješinu, nego kolegu i prijatelja sa studijskih dana u Rimu. U početku sitne, nesuglasice između Novaka i Budrovića poprimile su velike razmjere i otišle u krajnosti, čak do te mjere da je o tzv. gruškom slučaju bio obaviješten general Dominikanskoga reda u Rimu, te je morao presuditi u sporu. On je, dakako, prvenstveno zaštitio autoritet samostanskoga vikara, a što se tiče Česlava, odredio je da ga provincijal premjesti u drugi samostan. Česlava je o tome dopisom od 1. veljače 1943. obavijestio novi provincijal fr. Anđelko Fazinić, njegov kolega iz novicijata, poručivši mu na koncu pisma neka postupa "pametno i suzdržljivo".[45] Ubrzo nakon toga, već 20. veljače 1943. provincijal Fazinić premjestio je Česlava u samostan sv. Marije Milosne u Bolu na Braču.[46]

Vrativši se u Bol, Česlav se posvetio profesorskom radu na Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji, ali i drugim službama. Nažalost, Drugi svjetski rat privremeno je prekinuo rad gimnazije, i otežao život na otoku svima, pa i dominikancima. Osim što su trpjeli oskudicu, morali su se suočiti s okupacijskim vojskama, koje nisu imale razumijevanja prema domaćem puku ni prema fratrima. Stoga su neki dominikanci napustili

u ime dubrovačkoga priora, upravljao vikar. Uzdizanjem na status samostalne kuće provincijal je izuzeo gruški samostan od ovisnosti o dubrovačkome, zbog čega ubuduće njime neće upravljati vikar, nego superior, koji prema pravu ima svu redovitu vlast upravljanja samostalnom kućom kao i prior prioralnim samostanom. Ipak, budući da samostan, zbog maloga broja članova, nije formalni, tj. prioralni, njegova poglavara ne biraju članovi samostana, nego ga izravno postavlja provincijal, za razliku od priora, kojega redovito biraju članovi samostana.

43 Usp. ČN, K 1, S 1, Fr. Anđelko Posinković fr. Česlavu Novaku, Split, 23. IX 1941.

44 Usp. ČN, K 1, S 2, Fr. Dominik Budrović fr. Česlavu Novaku, Gruž, 19. IX. 1941.

45 Usp. ČN, K 1, S 2, Fr. Anđelko Fazinić fr. Česlavu Novaku, Zagreb, 1. II. 1943.

46 Usp. PP, br. 30/1943.

Bol i krenuli prema kopnu. Tako kronika splitskoga samostana bilježi da je 29. travnja 1943. iz Pučišća, gdje je propovijedao kroz Veliki tjedan, stigao i fr. Česlav Novak.[47] Neko vrijeme vjerojatno se zadržao u Splitu, a nakon toga je pošao k rodbini u Kaštel Lukšić, gdje ga nalazimo i godinu kasnije, 29. travnja 1944. Vidi se to iz pisma u kojem provincijal fr. Anđelko Fazinić, preko fr. Milana Šesnića, novoimenovanoga vikara splitskog samostana, naređuje subraći Vjekoslavu Matijaci, Česlavu Novaku i Karlu Žaniću, koji su se već duže nalazili kod rodbine, da se u roku od sedam dana presele u samostan sv. Križa na Čiovu, a splitski vikar neka odredi drugačije ako to bude smatrao potrebnim.[48] Za bolje razumijevanje čitave situacije potrebno je napomenuti da se zbog blokade prometnih putova Česlav vjerojatno nakon dolaska u Split više nije ni mogao vratiti na Brač, a kako je Split bio česta meta savezničkih bombardera, većina dominikanaca napustila je tamošnji samostan, posebno nakon što je nekoliko puta stradao u bombardiranju. Sklonili su se većinom kod rodbine, a neki su pošli u trogirski samostan. No kada je i on teško stradao u bombardiranju, starješina fr. Petar Domančič spasio je što se spasiti dalo i fratre preselio u napušteni čiovski samostan. Premda je provincijal Fazinić odredio da i spomenuta trojica pođu u taj samostan, nemamo potvrdu da je njegova naredba uopće došla do njih, pa je stoga vjerojatno nisu ni mogli poslušati. Naime fr. Vjekoslav Matijaca u kronici splitskoga samostana uopće ne spominje tu provincijalovu odredbu, nego kaže da je kod rodbine ostao sve do 3. siječnja 1945., kada se vratio u splitski samostan.[49]

Vjerojatno je slično bilo i s Česlavom, koji se vratio u Bol te je, po svršetku rata, 10. rujna 1945. imenovan upraviteljem Trećega dominikanskog reda u mjestu.[50] No ponovno se posvetio i propovijedanju. Godine 1946. pola je korizme propovijedao u Bolu, a pola u Jelsi na Braču.[51] Ubrzo nakon toga otišao je na ispomoć subraći u Suboticu, kamo je stigao 20. svibnja 1946., kako nam to prenosi kroničar subotičkoga samostana fr. Anđelko Huljev: "Dana 20-V.-1946. došao je k nama u Suboticu Velečasni O. Dr. Česlav Novak. Došao je k nama, da nam bude pomoćnikom u

47 Usp. Arhiv dominikanskoga samostana u Splitu, *Ljetopis dominikanskog samostana sv. Katarine Djevice i Mučenice u Splitu od 30. prosinca 1942. do 9. ožujka 1955.*, str. 9.

48 Usp. SP, 82/1944., Fr. Anđelko Fazinić fr. Milanu Šesniću, Zagreb, 29. VI. 1944.

49 Usp. *Ljetopis dominikanskog samostana sv. Katarine*, str. 23. Više o fr. Vjekoslavu Matijaci i stanju splitskoga samostana u Drugom svjetskom ratu pisao sam u članku: "Fr. Vjekoslav Matijaca OP – uzorni apostol riječi", *Marulić*, XLIII (2010) 3, str. 487-516.

50 Usp. PP, 74/1945.

51 Usp. AHDP, *Liber Provinciae Dalmatiae Sacri Ordinis Praedicatorum confectus A. D. 1906. in fine provincialatus fr. Angeli Mariae Miškov*, str. 13.

radu i crkvi. O. Česlav je poznat kao dobar propovjednik. – Budući da je vjeroučitelj iz Golubove osnovne škole, koja se nalazi na teritoriju crkve sv. Terezije, obolio, to je O. Česlav preuzeo vjeronauk u istoj školi do svršetka školske godine."[52]

Na blagdan sv. Ane, 28. srpnja 1946., fr. Česlav je propovijedao u maloj crkvi u zapadnome dijelu Tavankuta, gdje se održava proštenje u čast svetici.[53] Nešto više od jednog mjeseca kasnije, 7. rujna napustio je Suboticu i nekoliko dana nakon toga netragom nestao. Riječ ponovno prepuštamo kroničaru subotičkoga samostana fr. Anđelku Huljevu: "Dan prije Male Gospe 7-IX.-1946. otišla je procesija-hodočašće iz Subotice u Bijeli Aljmaš, gdje se nalazi svetište Majke Božje. Hodočasnike iz Subotice poveo je naš O. Česlav, koji je sam to želio. Iz Bijelog Aljmaša otišao je u Bošnjake, da vidi mjesto, na kojem se, kako mnogi kažu, pokazuju viđenja.[54] Na 9-IX.- večer bio je na mjestu ukazivanja, gdje dolaze mnogi vjernici. Bio je O. Česlav, kako kaže osoba, s kojom je iste večeri razgovarao, oduševljen. Prenoćio je kod župnika te župe. Jutrom u 4 sata na 10-IX.-1946. O. Česlav je napustio župni stan. I od toga časa, pa sve do danas, za njega ne znamo ništa. Uzalud svako traženje. Dapače ga je otišao tražiti O. Kazimir [Horšić], da barem saznamo, gdje se nalazi. Ali, ništa. Nema nikakve vijesti."[55]

Ni danas, više od 60 godina nakon njegova nestanka nemamo nikakvih detaljnijih podataka o sudbini dominikanca Česlava Novaka. Dr. Tomo Vereš kaže da je u Subotici svatko "uglavnom slutio ili s razlogom pretpostavljao tko je zapravo uklonio o. Česlava sa zemlje živih, samo nitko nije mogao dokazati da je to upravo on učinio", te dodaje: "Nestankom o. Česlava pao je prvi dominikanski mučenik uspješnog naviještanja Evanđelja u Subotici i Bačkoj."[56] Dr. Vereš također iznosi podatak da je tadašnji dominikanski provincijal dr. Anđelko Rabadan zamolio svog prijatelja dr. Ivana Ribara, tada predsjednika skupštine FNRJ,

52 AHDP, *Fond Subotica*, K 1, S 2, *Kronika samostana u Subotici od 29/ XI 1945. do 25/XII 1946.*, str. 27.

53 Usp. isto, str. 28.

54 Ante Burić piše da je Česlav u Bošnjacima *trebao provesti istragu*, o navodnim Gospinim ukazanjima. Budući da ne spominje izvore, ne znamo odakle mu taj podatak. (Usp. A. BURIĆ, *Pristupit ću oltaru Gospodnjem*, str. 26.) Osobno nisam pronašao ni jedan arhivski izvor koji bi potvrdio tu tvrdnju, koju ne spominje ni Vinko Juzbašić u svom djelu *Draga Gospa Bošnjačka* (Bošnjaci, 22000., str. 23), premda spominje Novakov dolazak u Bošnjake i njegov nestanak, tj. ubojstvo.

55 *Kronika samostana u Subotici*, str. 29.

56 T. VEREŠ, *Dominikanci u Subotici*, str. 91.

da se zauzme kako bi na vidjelo izišla istina o zagonetnome nestanku Česlava Novaka. No ni ta intervencija nije pomogla, zbog čega dominikanci i njegova rodbina nikada nisu točno saznali što se s njim dogodilo ni gdje mu se nalazi grob.[57]

Tek pet godina nakon što je zauvijek nestao pod okriljem komunističke noći, Dalmatinska dominikanska provincija fr. Česlava je službeno *proglasila mrtvim*, o čemu je subraću 3. travnja 1951. obavijestio provincijal dr. Anđelko Rabadan dopisom u kojemu stoji: "Budući da je, po ljudsku sudeći, skoro sigurno, da našega Brata o. Česlava Novaka, nije više među živima, to je Provincijalno Vijeće na svojoj sjednici od 29. III. o. g. donijelo zaključak da se što prije za nj održe 'Suffragia in morte Fratris'[58] propisana pod brojem 230 Konstitucija (...) Preporučam Braći, da se i mimo ovih zadušnica, na koje smo dužni prema Konstitucijama, češće sjete u molitvama, napose u sv. misi, našega nezaboravnog Pokojnika i toplo se mole za ispokoj njegove plemenite duše."[59]

Spisateljska djelatnost

Po povratku sa studija Česlav nije krenuo u strogo znanstvene vode, nego se, kako smo to vidjeli u izlaganju o njegovu životu, bavio raznim pastoralnim, administrativnim i odgojno-obrazovnim službama. Stoga nije ostavio mnogo pisanih radova, a čak ni ono što je objavio ne spada u rang znanstvenih, nego popularnih članaka, koji su bili namijenjeni širem sloju vjernika. Osim doktorskog rada, kojega nažalost nikada nije tiskao, fr. Česlav je napisao svega deset članaka i priloga, koje je objavio u zagrebačkim periodicima *Gospina krunica*, *Duhovni život* i *Bogoslovska smotra*. Iz naslova i sadržaja njegovih članaka vidi se da su najviše bile zastupljene marijanske teme, kojima se bavio u pet članaka. Od preostalih pet četiri bismo mogli svrstati na područje liturgije i duhovnosti, a peti napis prikaz je jednoga češkog djela njegova subrata dr. fr. Hijacinta Boškovića.[60] Članke koje je objavljivao u dominikanskom mjesečniku *Gospina krunica* često je potpisivao šiframa *Fr. č.*, *fr. č.*, *O. Č. N.* ili jednostavno

57 Usp. isto, str. 91, bilj. 25.

58 Misli se na propisane molitve i mise zadušnice za preminuloga člana provincije.

59 ČN, K 1, S 4, Fr. Anđelko Rabadan svim samostanima i redovnicima Dalmatinske dominikanske provincije, Bol na Braču, 3. IV. 1951.

60 Usp. Česlav Novak, "Problem Boga. Dr. Hijacint Bošković: Jsouenost Boži", *Bogoslovska smotra*, *XX* (1932) 4, str. 503-504.

slovom Č. Jednom se potpisao *Fra Č. Novak*, jednom *O. Č. Novak* i jednom *Dr. O. Češlav Novak, O. P.*

U svom prvom članku, objavljenom u listopadu 1930. u mjesečniku *Gospina krunica*, fr. Češlav kaže da je najlakši "put do Isusa moć i zagovor Bl. Djevice Marije, Isusove i naše majke; a najjednostavniji i najsigurniji put do Majke Božje jest: 'Gospina krunica'". Stoga naglašava: "Dakle po sv. Krunici k Mariji, po Mariji k Isusu, po Isusu k Bogu."[61] U nastavku tematizira obitelj kao jezgru o kojoj ovisi društvo, a samu pak obitelj stavlja u odnos prema krunici, tj. govori o plodovima koje obiteljima donosi zajednička molitva krunice. U prvom redu zajednička molitva krunice jača obiteljsko jedinstvo i zajedništvo "jer osim što duše združuje s Bogom, kao i svaka molitva, čini, da članovi obitelji živu u slozi i miru pod zaštitom Bl. Djevice i sve ujedinjuje međusobno u Bogu."[62] Osim toga zajedničko obiteljsko razmatranje otajstava sv. ružarija jača međusobnu ljubav i požrtvovnost u obitelji. Stoga Češlav, potičući kršćanske obitelji na zajedničku molitvu krunice, kaže: "Sv. Krunica nas ne zaustavlja na onomu, što prolazi, već nas nutka, da tražimo vječno. Često puta nas pripravlja na žalosno otajstvo boli, koje se može nadvući na našu obitelj i ugrabiti našemu srcu i bogatstvo i vanjsku ljepotu i iste osobe, koje ljubimo; pripravlja naše srce, da u svim nezgodama ostane nepokolebljivo u čistoj, iskrenoj i ustrajnoj ljubavi i osjećajima prema onima, kojima smo u tisuću zgoda pokazali nasmijano i veselo lice. (...) Ona (krunica, o.p.) svojim žalosnim otajstvima iz života Kristova i Bl. Djevice čini, da mnogo odvažnije i ustrajnije nosimo križ svoj. Krvavi znoj, bičevi, trnje, križ i smrt Kristova sve je to za nas, pa kako da ne bi i mi s Njim trpjeli za naše dobro! Možda su ovi primjeri iz života Isusova jedini vrijedni da u žalosnim danima očuvaju mir, pokoj i svetost ožalošćene kršćanske obitelji, kojima iz trnja i drača sviću obećanja slavnih otajstva rajskog života!"[63]

No, budući da je čovjek "po svojoj naravi društven te uvijek ovisi o ljudskom društvu", Češlav kaže kako "ni pojedinac ni obitelj nijesu kadri, da neovisno od općenja s drugim ljudima postignu svoju sreću, svoju svrhu, te dodaje: Osim toga čovjek pripušten samomu sebi ne može doći ni do primjerene spoznaje i ljubavi Božje, ni do kreposnog i svetog življenja. Slijedi, da je naravno, što čovjek pripada ljudskom društvu, koje ga dovodi

61 Češlav Novak, "Sv. krunica i kršćanska obitelj", *Gospina krunica* (dalje GK), XV (1930) 10, str. 155
62 Isto, str. 156.
63 Isto, str. 157-158.

do općeg, premda prolaznog, ovozemnog blagostanja. A treba također, da čovjek bude član i višeg, duhovnog društva, koje ga vodi k neprolaznom, pravom, vječnom dobru i sreći. Čovjeka k vremenitom, zajedničkom dobru vodi ljudsko društvo, a k vječnom dobru i blagostanju duhovna zajednica sv. Crkva. Nerazrešiva veza treba da postoji među pojedincima, obiteljima, ljudskim društvom i duhovnim društvom sv. Crkve."[64]

Nažalost, ta je veza narušena i treba ju obnoviti, pri čemu krunica može biti od velike koristi, kako smatra fr. Češlav: "Među tolikim sredstvima društvene obnove pruža nam se i sv. Krunica kao divno i moćno sredstvo te obnove u naravno-društvenim kršćanskim načelima."[65] U nastavku članka poziva se na papu Lava XIII. i govori o tri velika zla koja prijete ljudskom društvu, a to su: "izbjegavanje čednog i radinog života, odvratnost od trpljenja, nehajnost i zanemarenje budućih, vječnih dobara".[66] Najjače oružje protiv tih zala, prema nauci Lava XIII. koju Češlav interpretira, jest krunica jer "promatranje otajstava radosnih stavlja nam pred oči uzor čednog i radinog života, otajstva žalosna nas uče, kako da trpimo s Isusom i s Njegovom sv. Majkom, a otajstva slavna nam razotkrivaju veličinu i ljepotu vječnih dobara".[67]

Molitvom krunice pojedinac će najprije obnoviti samoga sebe, a potom i svoju obitelj, koja je jezgra društva, što znači da se obnovom obitelji obnavlja i čitavo društvo. Stoga je Češlav tematiku o tri spomenuta zla i njihovu prevladavanju pomoću krunice razradio u članku od tri nastavka.[68]

Dogma o bezgrješnom začeću Blažene Djevice Marije tema je kojom se Češlav bavio u *Gospinoj krunici* u prosincu 1930. Osvrnuvši se na iskonski grijeh, govorio je o doličnosti izuzeća buduće majke Kristove od toga grijeha, čime je imala nadvisiti sve ljude i anđele, te postati suotkupiteljica ljudi, što bi bilo nemoguće "da je i za trenutak sami bila po istočnom grijehu u vlasti sotone te tako osjetila žestinu i strahotu paklenog otvora".[69] Sažimajući razloge Marijina izuzeća od iskonskoga grijeha, Češlav kaže: "U kratko: Bl. Dj. Marija je bez grijeha začeta, jer je imala postati Majka Božja, suotkupiteljica i naša majka, poraziteljica đavla i kraljica anđela."[70]

64 Češlav Novak, "Sv. Krunica i ljudsko društvo", GK, XVI (1931) 1, str. 4.
65 Isto, str. 4.
66 Isto, str. 4.
67 Isto, str. 4.
68 Usp. Češlav Novak, "Sv. Krunica i ljudsko društvo", GK, XVI (1931) 1, str. 4-5; 2, str. 21-23; 4, str. 49-50.
69 Češlav Novak, "Kraljice bez grijeha istočnoga začeta, moli za nas", GK, XV (1930) 12, str. 194.
70 Isto, str. 194.

Također ukratko, Česlav je objasnio i što znači da je Marija bezgrešno začeta: "Kada dakle ispovijedamo, da je Bl. Dj. Marija neoskvrnjeno začeta, ispovijedamo, da je Ona posebnom Božjom povlasticom sačuvana od istočnoga grijeha i njegovih zlih i zazornih posljedica. Svemogući je Bog učinio, da se Njezina duša ne okalja s grijehom, kad se združi sa onim griješnim tijelom što potječe od Adama. Osim toga, Bezgrješno Začeće ima nesamo niječni značaj, da je Bl. Djevica bez grijeha i njegovih posljedica, nego u sebi uključuje sve ono, što se lijepo i uzvišeno može reći o Prečistoj Djevici. Dakle sjaj naravne ljepote i miloće, suglasje i harmonija moći među sobom i Bogom, jakost i svježina poleta i zanosa, preobilnost nadnaravne milosti i ljubavi, ures darov Duha Svetoga: sve to blista i sjaji na maloj Mariji već u prvom času njezina začeća. U isto vrijeme se je probudila na život i na milost."[71]

Članak je Česlav završio zanosnim riječima: "O Marijo, ljiljane prečisti, ružo uvijek svježa, raju svetiji i dražesniji od onoga zemaljskoga, ukrase i svjetioniče naše vjere! Ti si bila prebogata svim krepostima, milostima i darovima u prvom času svoga začeća, tako da su ti se divili svi anđeli, veselili se Tvojemu dolasku i s ushićenjem pitali: 'Ko je ova, koja uzlazi urešena krasotama, lijepa kao mjesec, sjajna kao sunce?' I mi se zajedno s njima veselimo, divimo i klanjamo Ti se još maloj u majčinoj utrobi, toj prvoj crkvici posvećenoj Tebi, Prečista Djevo!"[72]

I u članku *Ufanje naše, zdravo* zanosno je pisao o Mariji: "Svi su njezina djeca i svi joj kliču: Zdravo, ufanje naše! Blaženi s Marijom uživaju, vjernici vojuju, a zagovorom i moći njezinom mukotrpni se iz čistilišta izbavljaju. Ona najbolje usavršuje, pripravlja i uljepšava svoju djecu, da budu dostojnaući u dom Gospodnji, uživati u neposrednom viđenju ljepote i dobrote Božje, i vječno se veseliti s korima anđeoskim i stanovnicima nebeskim. Ona u jednu riječ najlakše može pospješiti, da se svijetlo veličanstva i slave Božje odrazi i zablista na besmrtnoj duši smrtnika."[73]

Posljednji Česlavljev članak marijanske tematike, napisan povodom blagdana uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo, također odiše velikim zanosom koji autor nastoji prenijeti i na čitatelje, pa ih stoga u zaključku potiče: "Marija, majka naša je uznesena na nebo; radujmo se, jer vječno kraljuje s Kristom! Na Spomendan njezina triumfa u duhu se prostrimo pred njezino prijestolje i molimo Je kao našu Kraljicu, Majku

71 Isto, str. 193.
72 Isto, str. 194-195.
73 Česlav Novak, "Ufanje naše, zdravo!", GK, XVI (1931) 11, str. 161-162.

milosrđa, da otvori riznicu svoga blagoslova za nas, da nam udahne želju za nasljedovanjem svoga Sina Isusa i da nas obdari milostima i uresi krepostima, a osobito nadom u sretnu vječnost. I premda naše tijelo mora da neko vrijeme ostane u grobu, molimo Je, da odmah po smrti naša duša pođe k Bogu u rajsku slavu!"[74]

U preostala tri članka objavljena u mjesečniku *Gospina krunica* Česlav je nastojao potaknuti vjernike na pobožnost prema sv. Josipu[75] i Imenu Isusovu[76], te je pisao o Svijećnici[77], a u jedinom članku koji je objavio u asketsko-mističnoj reviji *Duhovni život* pisao je o povezanosti svete mise i duhovnoga života, što je bila tema i njegova doktorata. U članku je, nakon uvodnog dijela, sažeto izložio tri glavna elementa svete mise: molitvu, nekrvnu žrtvu i zajedničko blagovanje žrtvenog dara. Pokušao je, kako sam kaže, sažeto prikazati kako nas "misna molitva, žrtva i sv. pričest s dana na dan sve većma oblači u Isusa Krista i čine, da proživljujemo otajstva njegova života", zbog čega naglašava: "Jači ili slabiji odnošaj prema sv. Misi kazalo je jačeg ili slabijeg kršćanskog, duhovnog života."[78]

Nastojeći naglasiti važnost euharistije u duhovnom životu vjernika, Česlav ju uspoređuje s drugim sakramentima te, ne umanjujući njihovu vrijednost, kaže: "Ona jednostavno nadvisuje sve ostale (sakramente, o.p.), jer dok nam ovi daju pojedine milosti, koje odgovaraju svrsi sakramenta, sveta nam Euharistija pruža izvor svih milosti: Krista! U njoj se istinito, stvarno i bitno nalazi sam Krist. I kad je Krist ustanovio sakramenat sv. Euharistije, osobito ga je istakao i rekao: Ovo činite na moju uspomenu! Sv. Crkva taj spomen čini u sv. Misi. Ona je, dakle, živa uspomena Isusova života. To znači, da se mi preko sv. Mise združujemo sa Kristovim životom i da Njegov božanski život navlačimo na sebe. Kolike li važnosti za naš napredak u duhovnom životu znati, kakav mora biti naš odnošaj prema sv. Misi!"[79]

Spomenimo na koncu i da je fr. Česlav s talijanskoga preveo razmatranja dominikanca Jeronima Savonarole nad pokorničkim psalmom *Smiluj mi se, Bože*. Prijevod je najprije 1935. u nastavcima bio tiskan u reviji

74 Česlav Novak, "Petnaesti kolovoza (Svetkovina Uznesenja i Krunjenja bl. Djevice Marije)", GK, XX (1935) 8, str. 175.
75 Usp. Česlav Novak, "Sv. Josip", GK, XVI (1931) 3, str. 40-42.
76 Usp. Česlav Novak, "Ime Isusovo", GK, XVIII (1933) 1, str. 3-5.
77 Usp. Česlav Novak, "Svijećnica", GK, XVIII (1933) 2, str. 21-23.
78 Česlav NOVAK, "Sveta misa i duhovni život", *Duhovni život*, III (1931) 1, str. 29.
79 Isto, str. 24.

Duhovni život,[80] a 1999. Kršćanska ju je sadašnjost objavila kao zasebnu knjižicu, koju su za tisak priredili fra Bonaventura Duda OFM i fr. Augustin Pavlović OP.[81]

Zaključak

U Dalmatinskoj dominikanskoj provinciji bila je ustaljena praksa da se u aktima izbornih provincijskih Kapitula donesu nekrolozi fratrima koji su preminuli u razdoblju proteklom od prošloga Kapitula. U skladu s time u aktima su provincijskoga Kapitula iz listopada 1946. doneseni nekrolozi dominikanaca preminulih, poginulih i ubijenih od rujna 1942. do tada. No među tim nekrolozima nema i Česlavljeva. Razlog je jednostavan: premda se već tada pretpostavljalo da je Česlava likvidirala komunistička vlast, budući da se nije moglo pronaći njegovo tijelo, službeno je smatran nestalim, a ne mrtvim. Ni četiri godine kasnije, 1950. u aktima novoga provincijskoga Kapitula nema nekrologa Česlavu, jer ga Provincija još nije bila službeno *proglasila mrtvim*. To je, kako smo vidjeli, tek 3. travnja 1951. učinio provincijal dr. Anđelko Rabadan, no ni nakon toga u aktima provincijskoga Kapitula nije objavljen nekrolog, vjerojatno zbog toga što je od Česlavljeve smrti već prošlo mnogo vremena, ali i zbog činjenice da je u novonastalim političkim prilikama bilo bolje ne spominjati ime redovnika kojega su vlasti likvidirale. Tako je dr. Česlav Novak, poput brojnih drugih nevinih žrtava komunističke ideologije na našim prostorima, bio osuđen na zaborav. Premda je taj zaborav prevladan nakon pada komunizma na našim prostorima, te se o Česlavu danas smije govoriti i pisati, taj redovnik ipak je, sve do sada, ostao relativno nepoznat, baš kao što i njegovo tijelo, nažalost, još počiva u neznanome grobu, bez nade da bi se jednoga dana moglo pronaći i dostojno sahraniti u nekoj od grobnica u kojima počivaju njegova subraća dominikanci, uključujući i njegova rođenog brata fr. Jerka.

80 Usp. Jeronim Savonarola, "Smiluj mi se Bože", *Duhovni život*, VII (1935): br. 2 str. 107-115, br. 3 str. 171-180, br. 4 str. 235-245, br. 5 str. 300-311. Nakon toga periodičnog objavljivanja Dominikanska naklada *Istina* uputila je 28. lipnja 1935. molbu provincijalu da odobri tiskanje prevedenih Savonarolinih razmatranja kao samostalnoga djela s predgovorom, koji je napisao dr. Hijacint Bošković. Premda je provincijal 10. srpnja to odobrio, do tiskanja ipak, iz nama nepoznatih razloga, nije došlo. (Usp. PP, br. 134/1935. od 28. VI. 1935.; bilješka o odobrenju tiskanja od 10. VII. nalazi se pod istim brojem.)

81 Usp. Jeronim Savonarola, *Nad psalmom Smiluj mi se Bože*, Zagreb, 1999., 62 str.

Darovi

Nisi htjela darove od mene! Što će ti, jer htjela si me čitavog,
ali samo krajičkom svoje duše. Koliko vrijedi tvoja ljepota?
Ne više od mojih lutanja, vjeruj! I moja je bol vrjednija od
tvoje crne kose. Sjećam se Splita i tebe samo onda kada hoću
da mi prevelik ushit smiri kratkotrajan san u hladnim noćima.

Čudno je...

Čudno je kako Sava bistri,
a nebo nad Zagrebom
prosipa pepeo.

Da, čudno je kako
vlak nosi sudbinu
u nepoznato...

Čudno je da zima kao da nestaje
i prvi zvuk ptica na granama budi
sjećanje.

Čudno je i to što me nema nigdje
i moje preobraženje
biva neviđeno.

Čuđenje raste u očima poete koji
tiho plovi zemaljskim i nebeskim putovima
štono ih Stvoritelj načini.

Žensko prezime

- Što će ti dva prezimena? Ni Maja ni Ana nisu ostavile svoje - čudila se moja buduća svekrva, jer njezina treća nevjesta svome prezimenu želi samo dodati muževo.

- A što me to pitate? Jednostavno želim tako. Želim imati i prezime djeda Ivana.

- Pusti djeda! Ženino je da uzme čovjekovo prezime – i to je tako i nikako drukčije!

- Nisam ja prva u svijetu koja ću imati dva.

- Nije mi jasno zašto to činiš. Nisi neka poznata ličnost - nastavila je.

- Ne moram biti poznata ličnost da to napravim - nasmijala sam se.

- Ti si se malo umislila nakon školovanja u Zagrebu, znaš. Jesi vidjela Nađu Paraminović? Ona je ugledno TV lice pa je uzela čovjekovo prezime, a nije ostavila svoje. Kao da si ti neka faca! - podbola je.

- Ja sam sebi najveća faca! Za to ne moram biti javna osoba - namignuh i napustih dnevni boravak iz kojeg me isprati mnoštvo začuđenih lica, tren prije zadubljenih u kolače i mezu za svadbeno slavlje koje će prekosutra uslijediti.

S gorčinom u želucu i stotinama nepotrošenih žaoka zaputih se na djevojačku večer. Dok sam se bezglavo vozila prema omiljenom kafiću, na pamet mi dođoše i druge slične reakcije iz bliže i dalje okoline. Dobih minuse i od nekih koji za sebe vole naglasiti da su akademski obrazovani i s modernim pogledima na život.

Moj šef koji je, hvalio se, proputovao pola svijeta, komentirao je kako sam jedna obična općinska službenica koja se previše fura na žestoki feminizam. Sigurna sam da nema pojma što točno znači riječ feminizam.

Kolega Dražen je izjavio kako bi on otkazao vjenčanje da mu buduća žena izrazi želju da ostavi svoje prezime. Kao da njega mora pitati što će sa svojim potpisom. Nedavno je svoje prezime dao jednoj personi koja mu je umjesto ljubavnog gnijezda pripravila kućni pritvor i doslovce mu oduzima dah.

I moj me rođak Rade iskritizirao, kazavši kako sam pomodna provincijalka koja pokušava dostići trendove velikih zvijezda. Kao da se on razumije u živote slavnih... I njemu sam rekla kako sam sama sebi najveća

zvijezda, pa makar nikad nitko ne čuo za mene... Ni na djevojačkoj večeri moja odluka nije prošla nezapaženo.

- Cure, Ivona će ostaviti svoje prezime - odjeknu izjava rodice Anđe.

- Tako je.

- Zašto to? - zatresla je glavom.

- Čuj zašto? Što moram objašnjavati? Radim li nešto protuzakonito?

- Ne, ali nitko to iz naše obitelji još nije napravio.

- Pa što? Nanosim li time štetu, možda, nekome u svojoj ili izvan svoje obitelji?! - podigla sam ton umorna od višednevnog nadgovaranja oko mog novog bračnog identiteta.

- Ne, ali čudno je!

- Pa čudite se i dalje! - ispalih i počeh pričati o svoj sili priprema i običaja koje sam, na zaprepaštenje mnogih, odbacila kako bih što ležernije i normalnije započela novo životno poglavlje. Djevojke su, opet u čudu, saslušale moj monolog o odbijanju sudjelovanja u cirkusu kupovanja mlade, miješanja svekrvine čorbe ili bacanja jabuke preko kuće.

* * *

Odluku o prezimenu jedino mi nisu pokušali osporiti moj izabranik i moja majka. Kad sam iznijela što namjeravam, Josip je samo odmahnuo rukom i rekao: "Što mi to uopće i spominješ? Što se mene tiče, možeš i ne dodati moje prezime!" Nakon njegovih riječi i ta mi se misao vrtjela po glavi, jer mi je palo na um da ću nakon udaje morati ponovno izvaditi svu silu dokumenata, što košta poprilično novca, vremena i živaca.

Mislila sam da je bolje ostaviti sve isto, pa tako izbjeći šumu administrativnih zavrzlama. No, odlučih da ću ipak, iz poštovanja prema dragom i razumnom budućem mužu, svome dometnuti i njegovo prezime. Pa koliko košta da košta! A i praktično je. Ne bih voljela da nam djeca imaju nekih problema jer im roditelji imaju potpuno različita prezimena.

Jedna je, naime, poznanica izvučena iz autobusa na granici, pa je sat vremena morala objašnjavati kako je petogodišnja curica koja putuje s njom njezina kći, a nosi lik i prezime oca iz izvanbračne zajednice. Ipak ne želim da me na sličan način neki neupućeni propituju o mladicama mog obiteljskog stabla.

A majka mi je zapljeskala, čuvši za moj plan. "Bravo, 'ćeri! To sam ja mislila učiniti prije trideset godina, ali su me silom ušutkali kod matičara!" Bilo mi je žao majke, ali bilo mi je i drago što se njezina pamet pod pri-

tiskom okoline s vremenom ipak nije prometnula u moždani bućkuriš onih koje su me danima pred svadbu pratile poprijekim pogledima, iza kojih su skrivale tko zna kakve riječi, misli i osjećaje.

* * *

Došao je i taj dan. Matičarka me rutinski upitala kako želim da mi prezime glasi.

- Ostavljam svoje i dodajem suprugovo - uzeh nalivpero, spremna u veliku knjigu upisati podulji niz slova.

- Da?! - mrko me pogleda natapirana gospođa sa suprotne strane masivnog stola i zavrti glavom, na što Josip samo zakoluta očima.

- Da! Ostavljam svoje, itekako ste dobro čuli! - odbrusih joj.

U crkvi ceremonija proteče u nešto drukčijem tonu. Mladi fratar Jerko samo se dobrodušno nasmiješio vidjevši da u brak, uz čvrsta obećanja, unosim i djevojačko mi prezime. Dok sam na oltaru za vječnost zapečaćivala svoju skladnu vezu, na leđima sam osjećala oštrice krajičaka nekoliko mutnih očiju. I na svadbenoj veselici nije nedostajalo poluglasnih komentara i potajnih migova. I kasnije, naravno. Primijetila sam da me neka muževa rodbina zaobilazi u širokom luku, iako im nikad ne učinih nikakvo zlo. Osim što sam njihovu lozu valjda pokvarila, ucijepivši u nju podsjetnik na bivši djevojački život.

* * *

Nedugo nakon mog vjenčanja i rodica Anđa dođe s veselom vješću.

- Udajem se dogodine! Hoćeš mi biti kuma?

- Nego što! Pa davno smo se dogovorile!

- Juhuhuhu!!! - skakale smo od sreće i grlile se, naglas maštajući kako će nam djeca biti vršnjaci, pa se kao i mi zajedno igrati, ići u školu, izlaziti...

- I ostavljam svoje prezime, da znaš! - iznenadi me.

- Što je Ante rekao na to? - zanimalo me čisto onako.

- Što će reći? Oženio bi me, kaže, i bez prezimena! Sad smo dvije crne ovce - nasmijala se.

* * *

Danas se udaje moja Marina. Poput najljepšeg para iz bajke pred oltarom skrušeno stoje ona i njezin Jose, kojeg je prije dvije godine na apsolventskom putovanju privukla zaraznim smijehom i čudnim španjolskim, naučenim iz tankog priručnika.

Crkva je puna. Joseovi prate obred s velikim zanimanjem, premda je misa na njima egzotičnom jeziku. Marinina svekrva Barbara ne razumije ni riječi, ali osmijeh joj ne silazi s lica prošaranog suzama radosnicama.

Velečasni Jerko ne krije zadovoljstvo što nakon Josipa i mene vjenčava i našu kćer. Nakon zavjeta poželio je mladencima dug, sretan i blagoslovljen život pun djece i radosti, a nije se mogao suzdržati pa je rekao još nešto.

- Španjolac Jose, možebit Joso po naški, došao po našu Marinu. I vodi je u daleki svijet. Sigurno se sad pitate hoće li ona u stranoj zemlji zaboraviti svoje korijene. E, neće, zahvaljujući običaju mjesta gdje će s mužem živjeti. A taj se običaj našoj Hercegovki neobično sviđa. Kod njih žena udajom ostavlja svoje djevojačko prezime, dakle očevo prezime, uz koje stoji i djevojačko prezime majke, pa će naša djevojka s kamena usred Španjolske imati ne jedno nego dva hercegovačka prezimena po ženskoj liniji. Zaista zanimljiv običaj. I lijep, rekao bih. Tako će se mlada uvijek kad pogleda svoje prezime sjetiti i majke i oca. I baka i djedova... A ljubav, ko ljubav. Ona nema imena i prezimena, ona je savršena i bez ijedne riječi - osmjehnuo se svećenik.

Španjolci su njegovu besjedu pozdravili spontanim pljeskom, iako ni izdaleka nisu preveli izrečeno, a Marina i Jose su se okrenuli i okupljenima veselo mahnuli.

Rodica Anđa i ja pogledale smo se i namignule jedna drugoj, osjetivši na leđima nekoliko uboda, koji sada nisu mogli zaboljeti.

Vjetrometina

Kiša i vjetar.
Hladnoća.
Poplave.
Vremenske nepogode
traju…
I proći će…

Ostat će trag.
Uvijek rane ostave ožiljke.
Bol bude navika.
Patnja način života.
Vrijeme prolazi…

Suša i magla.
Poneki cvijet.
Pustoš i bespuća.
Mjesečeve mijene.
Čovjek na vjetrometini.

Vrijeme

Neke želje, kao nada, ne gasnu.
Neka sjećanja, kao ljubav, žive.
Neke osobe, iako daleko, uvijek su blizu…
Život u sjeni radosti i čekanja.

Neke tuge, kao vjera, bodre.
Neke riječi, kao sunce, griju.
Neki sati, poput broda, plove…
Vrijeme odlazi i ostaje u nama.

Neki snovi umiru kao zvijezde.
Neka tišina kao pamuk i plamen.
Neke staze u cvijeću i kamenu.
Prostor omeđen beskrajem.
Sudbina traje…

Razlivena tinta

Razbacane obale čeznuća
po staklenim poljima neba.
Zrcalo rijeke pokriva oblake.
U krošnjama vrbe odmara proljeće.

Ozeble rane u vatri srca.
Tuga se raduje lanenim kišama.
Pamučne niti upliću zvijezde u mjesec.
Prazni su dlanovi puni rose.

Vode divljeg jezera plešu.
Paprat u šetnji kroz maglu.
Svijeća dogorijeva obasjavajući ocean
u potrazi za vremenom.
Razlijevanje tinte po papiru…

Omeđeni koraci

Vrata bez izlaza,
neukroćeni uznici,
prozori tame,
svjetlo na pragu.

Zaključane ladice
otvorenih ormara,
posložena sloboda
buntovnog zatišja.
Pritajena vatra hrasta.

Uređene ćelije
neugledne kuće.
Njegovane ruže
u trnovitom žbunju.

Miris usirene krvi i inata.
Bogata krošnja sivila.
Visoki zidovi
niskih strasti.

Omeđeni koraci
u mislima bijega.
Urlaju godine
po starom zidu.

Jutro

Rascvalo jutro
u satima bolnih nadahnuća.
Nježnost pupoljka
u korama starog panja.
Nijema šutnja
u zadnjoj zvijezdi zore.

Tihi uzdasi
u tužnom dvorištu sjena.
Blage oči
u radosnoj pjesmi vrabaca.
Streha puna života.

Bezbroj riječi
u progutanim tugama.
Plač cvijeća
u biserima rose.
Jutro budi novi dan.

Druga strana

Na drugoj strani neba
usnula ruka svijeta.
Vrijeme u zavjetrini.
Poljubac mira.

S druge strane života
rastu ruže bez trna
i cvjetaju bez prekida.
Beskonačnost lijepog.

Dvije su strane zemlje.
Dva lica čovjeka.
Treba birati sreću.

Josip MATOTA

Makančevo promišljanje hrvatskog seljačkog pokreta, hrvatskog pitanja i demokracije 1923. – 1940.

Uvod

Temu ovog rada vremenski omeđuje početak objavljivanja mladenačkih radova Julija Makanca te njegov ulazak u praktičnu politiku 1940. godine. Naime praktično je političko djelovanje, osobito ono od travnja 1941., utjecalo na njegovo samostalno promišljanje o hrvatskom seljačkom pokretu, hrvatskom pitanju i o demokraciji. Lako je uočljiva povezanost između te tri sastavnice istaknute već u naslovu ovog rada, a najviše ih spaja hrvatsko nacionalno pitanje, iako to nije stalno bilo naglašeno. Dio njegovih pisanih radova političke tematike reakcija je na trenutačne političke prilike i donekle se kronološki povezuje u cjelinu. Već od početka njegovi su radovi etički fundirani, što se sa sigurnošću može tvrditi za one iz razdoblja do travnja 1941. Za sistematizaciju ovog povjesničarskog prikaza sretna je okolnost bila da je Makanec bio "kroničar" koji temeljitije promišlja zbivanja i procese, a uz to i perspektivu.

Filozof, publicist i političar, dr. Julije Makanec, sin Alfreda i Marije, rođen je u Sarajevu 19. rujna 1904., pučku školu polazio je u Stocu i Sanskom Mostu, a gimnaziju u Osijeku, Tuzli i Bihaću. Filozofiju je studirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, apsolvirao je 1926., a već 31. listopada 1927. doktorirao s temom "Psihologijska analiza i karakteristika umjetničkog doživljaja". Disertacija je objavljena pod naslovom "Estetski doživljaj" u časopisu *Savremenik* XXI/1928.

U službu je stupio 1. studenoga 1927. kao privremeni predmetni nastavnik u Realnoj gimnaziji u Petrinji, a za suplenta je postavljen u svibnju 1928. U vrijeme službe u koprivničkoj Realnoj gimnaziji Makanec je u Zagrebu 1931. položio profesorski ispit.

Koprivnicu i cijeli kraj koji joj gravitira uzbudio je politički događaj koji se odrazio na život nekih profesora, među njima i "manje pouzdanog" Julija Makanca, bivšeg haesesovca i stoga politički obilježenog. Naime u nekoliko učionica te gimnazije bile su noću između 5. i 6. travnja 1932. potrgane slike kralja Aleksandra. Policijskom je istragom utvrđeno da je glavni osumnjičenik bivši učenik gimnazije izbačen iz svih srednjih

škola u državi zbog protudržavne propagande. Uz to su već 10. travnja na središnjem koprivničkom trgu izbile masovne proturežimske demonstracije. Beogradski su vlastodršci na to represivno reagirali tako da su dekretima premjestili politički nepoćudne profesore u "udaljene banovine", a među njima je bio i Makanec. Osim toga ukinuta je koprivnička gimnazija, što je trebalo biti opomena učenicima i nastavnicima u ostalim hrvatskim gradovima. No režim je ipak morao popustiti. Kralj je 26. kolovoza iste godine u audijenciju primio koprivničku delegaciju i zatim dopustio obnovu rada gimnazije.[1]

Iz službe na gimnaziji u Leskovcu, tada u Vardarskoj banovini, Makanca je popratio vrlo povoljan direktorov "Starešinski izveštaj za ocenjivanje nastavnika" upućen 3. listopada 1933. direktoru bjelovarske Realne gimnazije Andriji Ribaru. Doznaje se da je Makanec "odličan kolega", da direktoru nisu poznati njegovi "politički pogledi" i da je održao "nekoliko vrlo uspelih predavanja u školi i Narodnom univerzitetu". Na kraju je konstatacija: "Ostavio je najbolji utisak kod celog građanstva."[2]

Premještaj u bjelovarsku Gimnaziju za njega je bio povoljniji i služba u toj školi potrajala je od 1933. do 1936. godine.

I za vladavine namjesništva, čak i poslije petosiječanjskih izbora 1935., policija je pratila kako se vladaju politički nepoćudni nastavnici. Tako je povjerljivim spisom obavijestila Ribara da je Makanec na proslavi stote godišnjice hrvatske himne 13. listopada 1935. održao predavanje "Značaj ilirskog preporoda" te je uz poznate povijesne činjenice istaknuo "da se taj pokret posve loše i pogrešno nazivao 'ilirski', jer je to zapravo bio 'hrvatski preporod'". Nakon aluzija na suvremene političke prilike i usporedbi s njima svoj je govor završio poklikom: "Živio dr. Maček!" Ocijenjeno je da je govor sadržavao "donekle političke natruhe, ali nije imao karakter plemenske netrpeljivosti".[3]

Otpor režimu Makanec je izrazio izbjegavanjem njegove proslave. Ribar 26. veljače 1936. obavještava Prosvjetno odjeljenje Banske uprave u Zagrebu da na svetosavsku gimnazijsku proslavu obvezatnu za nastavnike nisu došli profesori dr. Cvjetko Škarpa i dr. Julije Makanec, iako su se nalazili u gimnazijskoj zgradi.[4] Zatim Makanca prijavljuje banskim prosvjetnim vlastima da je 15. ožujka 1936. na komemoraciji koju su povodom četrdesetogodišnjice smrti dr. Ante Starčevića "priredila bjelovarska društva s hrv. plemenskom oznakom", a imala je stranačko političko obilježje, o "vladici Štrosmajeru, najvećem zatočniku ideje našeg narodnog jedinstva, koji se u školi svake godine proslavljuje 4. februara",

govorio "na nedostojan način". Ribar je za to predavanje doznao iz *Glasa Bjelovara* od 21. ožujka, te je tražio izvješće od Predstojništva gradske policije, a potom je saslušao Makanca, koji je izjavio da je u predavanju govorio o beskompromisnosti A. Starčevića i kompromisnom Strossmayerovu stavu u odnosima između Hrvatske i Austrije. Ribar u tom vidi Makančevu namjeru da se ponizi Strossmayera koji se u školi odgojno prikazuje "u duhu našeg narodnog jedinstava i vjerske trpeljivosti" za koje je bio "prvoborac". Govorom je trebalo slušateljstvu i preko njega mladeži omraziti tu ideju. Dogodilo se to nedugo nakon proslave u gimnaziji Strossmayeru u čast, kojom je prigodom Ribar argumentirano "govorio učenicima i nastavnicima o predanom Štrosmajerovom radu za pomenutu ideju". Pozivajući se na četiri svoja ranija povjerljiva izvješća Prosvjetnom odjeljenju o Makancu, Ribar tvrdi da Makancu nije nimalo stalo do "našeg narodnog jedinstva", već da sistematski više mjeseci djeluje protiv te politike, a oko njega su se počeli okupljati nastavnici Škarpa, Sentinella, Tot, Kojaković i Rukavina. Na kraju traži da se u interesu škole i "pravilnog nacionalnog vaspitanja školske omladine" protiv Makanca "oštro i hitno postupi".[5]

Nakon toga Makanec je iste godine premješten u Realnu gimnaziju u Virovitici. Potom je premješten u Knjaževac, gdje radi tijekom školske godine 1937./38. Već 1939. na službi je u Karlovcu.

Prema *Izvještaju Realne gimnazije u Bjelovaru za školsku godinu 1939./40.* (Bjelovar, 1940., str. 3) "Makanec dr. Julije, profesor Muške realne gimnazije u Karlovcu, premješten je na ovaj zavod dekretom bana Banovine Hrvatske br. 5872-II od 11. siječnja 1940., a dekretom br. 5879-II od 11. siječnja 1940. imenovan je vršiocem dužnosti ravnatelja ovoga zavoda". S drugim dolaskom na službu u bjelovarsku Gimnaziju u promijenjenim okolnostima nakon uspostave Banovine Hrvatske i u njoj vlasti Seljačko-demokratske koalicije s predvodničkom ulogom Hrvatske seljačke stranke Makanec je dobio nove obveze, koje se nisu lako provodile u djelo. Kao v. d. ravnatelja morao je na pojedine profesore primjenjivati slične mjere kakvima su se direktori u vrijeme monarhističke diktature služili protiv njega kao političkog nezadovoljnika. Doduše, u novim uvjetima nije to bilo antihrvatski usmjereno.

Na prijedlog bjelovarskoga Gradskog odbora HSS-a odlukom bana br. 125129-1-1940. Makanec je imenovan gradonačelnikom Bjelovara.[6]

Kako je u Europi 1. rujna 1939. počeo Drugi svjetski rat, ugroženima se osjećaju i vlastodršci u Kraljevini Jugoslavije te ubrzano organiziraju

razne obrambene pripreme, što se odrazilo i u bjelovarskoj Gimnaziji. Napadom Njemačke, Italije i Mađarske na Jugoslaviju počeo je kratkotrajni Travanjski rat 1941. u kojemu je jugoslavenska država bila slomljena. U bjelovarskom kraju nezadovoljstvo hrvatskog naroda odmah se iskazalo pobunom vojnika 108. puka, kojem su se u Bjelovarskom ustanku 7. – 10. travnja pridružili dijelovi nekih drugih postrojbi. Vodstvo ustanka preuzeli su ustaše i njima bliski haesesovci pod zapovjedništvom narednika Ivana Čveka. Kao bjelovarski gradonačelnik, Makanec je prešao k ustanicima te je pregovorima uz prijetnju hrvatskom oružanom snagom koja se približavala gradu i onom koja je već u njemu aktivna ishodio predaju oko stotine oficira i većeg broja vojnika i žandara. Nakon što su ustaničke snage ušle u Bjelovar, Makanec je 8. travnja pred okupljenim građanima i vojnicima proglasio "uskrsnuće Nezavisne Države Hrvatske". Pobuna se širila velikom brzinom na više jedinica jugoslavenske vojske. Vojnici i neki časnici hrvatske nacionalnosti dolazili su u Bjelovar. Makanec je djelovao kao koordinator između građanskih vlasti i ustanika. Nastojanje predsjednika HSS-a V. Mačeka 9. travnja da se odvrati pobunjenike od ustanka i da se vrate na bojišnicu prema njemačkoj vojsci ustaničko vodstvo ustaške orijentacije, ali ni Makanec nisu prihvatili. Očekivane njemačke snage ušle su u Bjelovar u podne 10. travnja, preuzele su oružje i odore pobunjenika, dopustile osnivanje jednog stražarskog bataljuna hrvatske vojske, a ostale vojnike i časnike pustile kućama. Nakon što su u zapadnim predgrađima Bjelovara razbili 2. konjički puk jugoslavenske vojske, Nijemci su nastavili napredovati prema Zagrebu.[7]

Proglašenje Nezavisne Države Hrvatske u Zagrebu 10. travnja i uspostavljanje ustaške vlasti Makanec je popratio člankom "Hrvatska država" u kojem se poziva na Hegelovo mišljenje da svjetska povijest može voditi računa samo o državotvornim narodima, a zatim nastavlja: "Osnutkom vlastite države i hrvatski će narod morati da položi pred poviješću svoj ispit zrelosti, i ako mu to ne uspije ni on ne će izbjeći sudbinu ostalih. Poznavajući međutim odlično duhovna i karakterna svojstva hrvatskog narodnog kolektiva mi s pouzdanjem gledamo u svoju budućnost." Naime to bi trebalo biti u "novoj Europi".[8]

Ustaški je pokret u prvi plan svoga djelovanja stavljao hrvatsku državotvornost, što je, zapravo, bila davna pravaška težnja. U toj se politici Ante Pavelić oslanjao na pomoć nacionalističkih totalitarnih sila fašističke Italije i nacističke Njemačke s izrazitim rasističkim i genocidnim obilježjima. Akti "Zakonske odredbe o rasnoj pripadnosti", "Za-

konska odredba o državljanstvu" i "Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti Hrvatskog naroda" bili su formalni temelji za progone i likvidaciju Židova, Srba i Roma u NDH.[9] Gotovo od njezina nastanka NDH su oružano ugrožavali velikosrpski četnički pokret i partizanski Narodnooslobodilački pokret pod komunističkim vodstvom koji su, iako s različitih netrpeljivih ideologija, težili obnovi Jugoslavije. Zbog toga je pojačana represivnost ustaških vlasti, što se odrazilo i u Bjelovaru.

U daljnjem ustrojavanju ustaškog pokreta Glavni ustaški stan u Zagrebu je 21. svibnja 1941. imenovao vodstvo ustaškoga kotarskog logora u Bjelovaru s dr. Julijem Makancem kao logornim pobočnikom.[10]

Pozivajući se na okružnicu br. 9146 od 3. lipnja 1941., Makanec je 22. srpnja iste godine poslao Ministarstvu nastave, Odsjeku za srednje škole molbu za premještaj "u bilo koji od srednjoškolskih zavoda u Zagreb". Zbog gradonačelničkih obveza nije mogao ranije uputiti molbu. Umjesto njega novi je bjelovarski gradonačelnik od 15. kolovoza 1941. bio Nikola Božičević. Molba nije bila prihvaćena, pa je ostao v. d. ravnatelja bjelovarske Gimnazije.[11]

Na temelju usmenog telefonskog naloga zapovjednika Ustaške mladeži, poglavnog pobočnika Ivana Oršanića, a uz suglasnost Ministarstva nastave, Makanec je 14. siječnja 1942. napustio dužnost v. d. ravnatelja gimnazije i nakon što je istog dana izvršio primopredaju, preuzeo je dužnost odjelnog upravitelja za duhovni odgoj Ustaške mladeži, sa sjedištem u Zagrebu.[12]

Dio njegovih publicističkih radova tiskanih počevši od travnja 1941. bio je interpretacija ranije oblikovane ustaške ideologije, a na novoj dužnosti imao je Makanec važnu promidžbenu ulogu, naročito među mladim naraštajima. Svoje radove objavljivao je u časopisima i novinama *Plava revija, Spremnost, Dužnostnik, Hrvatska revija, Naraštaj slobode* i *Hrvatska smotra*. Uz to je izdao popularno pisanu povijesnu brošuru *Veličina i propast Kraljevstva hrvatskoga* (Zagreb, 1942.).

U ožujku 1943. imenovan je izvanrednim profesorom filozofije na Mudroslovnom fakultetu zagrebačkog sveučilišta. Poglavnik A. Pavelić u listopadu je 1943. sastavio vladu predsjednika Nikole Mandića u kojoj je J. Makanec bio ministar narodne prosvjete do sloma NDH u svibnju 1945. Čini se da ni tada nije bio u vrhu vlasti koji je odlučivao o najvažnijim pitanjima državne politike.

Na tlu NDH od njezina proglašenja 1941. nalazile su se njemačke i talijanske oružane snage, što je s politikom njihovih vladajućih čimbenika

bitno utjecalo na politiku ustaškog vodstva. Pogoršan položaj njemačkih i talijanskih snaga na velikim svjetskim bojištima i najzad kapitulacija Italije u rujnu 1943. odrazili su se i u NDH, u kojoj jača oružani partizanski pokret.

Za rata su počinjeni strahoviti zločini. U svojim je homilijama zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, pozivajući se na crkveno učenje, vrlo odlučno osuđivao sve nepravde i nasilja počinjene "u ime klasnih, rasnih i narodnosnih teorija". Na blagdan Krista Kralja 31. listopada 1943. nadbiskup je, između ostalog, rekao: "Mi smo uvijek naglašavali u javnome životu principe vječnoga zakona Božjega bez obzira radi li se o Hrvatima, Srbima, Židovima, ciganima, katolicima, muslimanima, pravoslavnima ili o kome drugome." Katolička Crkva ne može prihvatiti sistem koji bi oduzeo "seljaku njegovu zemlju, obrtniku njegovu kućicu, privatniku poštenim trudom stečenu imovinu, radniku i čovjeku uopće, njegovu dušu". Nadalje: Crkva ne poznaje rasnu podjelu na one koji su gospodari i one koji su robovi jer je "čovjek jednako Crnac iz centralne Afrike kao i Europejac". Osudio je i postupak vlasti: "Sistem strijeljanja stotina talaca radi zločina, kojem se ne može otkriti krivca poganski je sistem, koji nije nikada urodio dobrim plodom niti može uroditi." Naime tako ugroženi mogu "potražiti spas u šumama".[13]

Na tu homiliju reagirao je ministar Makanec u članku "Pozvani i nepozvani", objavljenom 7. studenoga u *Hrvatskom narodu*, tvrdnjom kakva se nije mogla naći u njegovim tekstovima objavljenim do 1940.: "Ako je čovjek slika i prilika Božja, onda je to europski čovjek u osobitom stupnju, on je to svakako više nego crnac iz centralne Afrike." Nezadovoljan, po vlastitome mišljenju, nedovoljnom javnom osudom onih koji ugrožavaju NDH i katoličke vrijednosti, on spominje španjolski episkopat kao uzor "u pravilnoj ocjeni opasnosti" od takva "protivnika za nacionalnu slobodu" i za "temelje kršćanske kulture" jer taj episkopat "nije stajao po strani niti je zauzeo neko mlako i neodredjeno držanje". Onima "koji ovosvjetske probleme ne poznaju i ne osjećaju, koji se u krutosti ovoga svijeta ne mogu snaći, koji su lišeni svakog političkog instinkta" i koji nisu otkrili "suštinu ove današnje sudbonosne borbe" poručuje da "ne bi bilo zgodno" da "makar i nesvijesno" šire političku zabunu i malodušnost "medju borcima". Na kraju je preporuka "da svaki ostane kod onoga, za što je zvan i pozvan", dakle i nadbiskup Stepinac, kojega nije spomenuo imenom.[14] Život i vremenska distanca pokazali su da je "nepozvan(i)" u ovom slučaju bio najpozvaniji.

Uz obveze u Ministarstvu narodne prosvjete Makanec je također napisao veći broj filozofskih, publicističkih i književnih radova. Godine 1943. objavio je knjige *Politički sustavi, Veliko raskršće* i *Razvoj državne misli od Platona do Hegela*. Manje radove napisane od 1943. do sloma NDH 1945. većinom je objavljivao u *Hrvatskom narodu* i *Spremnosti*.

Vojni neuspjesi i uzmicanje njemačkih snaga i njihovih saveznika, osobito na istoku u ratu sa sovjetskom Crvenom armijom, završavaju slomom Trećeg Reicha i pridonose propasti NDH. Ojačali partizanski pokret uspostavlja komunističku vlast na tlu obnovljene Jugoslavije. Zajedno s vojskom i dijelom naroda u svibnju 1945. Vlada NDH povlači se prema Austriji radi predaje Britancima, za koju očekuje da će biti u skladu s međunarodnim ratnim pravom. No Britanci ga se nisu dosljedno pridržavali, nego su mnoge Hrvate izručili partizanskim vlastima na daljnji postupak. Predsjednik Vlade N. Mandić, ministri P. Canki i J. Makanec izručeni su 18. svibnja 1945. u Rosenbachu. Njima su pridruženi još neki članovi Vlade i istaknute ličnosti u NDH. Sudio im je u Zagrebu Vojni sud II. jugoslavenske armije. Makanec je 6. lipnja osuđen na smrt. Mjesto i dan strijeljanja nisu poznati.

Obilježja hrvatskog seljačkog pokreta i kritika inteligencije

Koncem Prvoga svjetskog rata 1918. raspala se jedna od poraženih sila, Austro-Ugarska, a među novoosnovanim državama na njezinu teritoriju nastala je i Država Slovenaca, Hrvata i Srba koja će se 1. prosinca iste godine ujediniti s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Aktom ujedinjenja ujedno je proklamiran monarhizam i proširena je vlast srbijanske dinastije Karađorđevića i na Hrvatsku kao sastavni dio Države Slovenaca Hrvata i Srba. Regent prijestolonasljednik Aleksandar Karađorđević vladao je u ime svoga starog oca, kralja Petra I., na temelju srbijanskog ustava iz 1903. Glavni stupovi vlasti bili su kralj i vojska pod njegovim zapovjedništvom. U prvoj vladi, koju je sastavio radikalski političar Stojan Protić, bilo je 13 ministara Srba, 4 Hrvata, 2 Slovenca i 1 Musliman. Ovakav je vladajući vrh bio jasan znak da će se u državi voditi velikosrpska i unitaristička politika. Ubrzano su smanjivane ovlasti organa vlasti bivše Države Slovenaca, Hrvata i Srba, raspušteno je njezino Narodno vijeće i njegove straže. Uspostavlja se državni unitarizam potvrđen Vidovdanskim ustavom 1921. godine. Kraljevstvo SHS od 1. ožujka 1919. do 22. listopada 1920. ima provizorni parlament – Privremeno narodno predstavništvo (PNP) u koje predstavnici nisu bili izravno birani, već delegirani na razne načine, prema prilikama u pojedinim dijelovima države. Iz Hrvatske su po broju predstavnika najzastupljenije bile Hrvatsko-srpska koalicija (30) i Starčevićeva stranka prava (15).

Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS) Stjepana Radića odbila je suradnju s vlasti i nije ušla u PNP. U govoru 3. veljače 1919. na velikoj skupštini svoje stranke on je ustvrdio da novonastalo stanje nije rezultat samoodređenja naroda, nego je "potlačivanje i nametanje tuđe volje i sile". Zatim je sažeto iznio suštinu njezina političkog programa: "Mi [seljaci – J. M.] smo 4 petine hrvatskog naroda, i kao takovi hoćemo i zahtijevamo hrvatsku republiku i hrvatsku konstituantu, jer vidimo, da se ruši naša hrvatska domovina, koju ste vi svojim životom branili (...) Hoćemo federativnu republiku Srba, Hrvata, Slovenaca i Bugara."[15] Režimskom je nasilju hrvatski narod pružao otpor na razne načine, a najveći je odjek imala seljačka pobuna u rujnu 1920. u Bjelovarsko-križevačkoj, Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji. Nastao još 1904., HPSS je uspio razgranati sustav svojih organizacija najprije u banskoj Hrvatskoj, a zatim u Dalmaciji te Bosni i Hercegovini. Njegova je snaga bila u seljaštvu i proširenjem je biračkog prava sve više dolazila do izražaja. Iako je zastupao i branio seljačke interese, ipak se najviše borio za rješenje hrvatskoga nacionalnog pitanja i zbog toga mu je u Kraljevstvu SHS pripala vodeća uloga u hrvatskom narodu. Okrenut pretežito seljaštvu, Radić je često kritizirao "pokvarenu gospodu", hrvatske političare koji su služili tuđinskim interesima. Sklon nenasilnim političkim sredstvima, brzo se pročuo kao pacifist, pa je takvo obilježje dao i svojoj stranci. Jedna od njegovih značajki bila je vjera u slavensku uzajamnost. Njegova je ideologija, pogotovo istaknute krilatice, odisala kršćanskim duhom.

Glavni pokazatelji uloge i snage hrvatskog seljačkog pokreta, odnosno HPSS-a, 8. prosinca 1920. preimenovanog u Hrvatsku republikansku seljačku stranku, bili su izbori u Kraljevini SHS, i to u njezinim dijelovima gdje živi hrvatski narod. Na izborima za konstituantu 28. studenoga 1920. stranka je na teritoriju bivše banske Hrvatske s Međimurjem dobila 52,69% mandata. Parlamentarni izbori 18. ožujka 1923. pokazali su njezin novi uspon, jer je u bivšoj banskoj Hrvatskoj s Međimurjem, Kastvom i otokom Krkom dobila 76,47% mandata, a proširenjem svog djelovanja među Hrvate izvan bivše banske Hrvatske u Dalmaciji je osvojila 60% mandata te u Bosni i Hercegovini 9. Izborni rezultati pokazuju da je hr-

vatski seljački pokret uvelike prerastao usku stališku ulogu i da se ako ne prije, sigurno od 1923. radi o snažnom nacionalnom pokretu.[16]

* * *

Iako politika nije najprikladnije područje na kojem bi se manifestirala čovječnost, izbor mladog studenta filozofije Julija Makanca da piše o etičkim idejama u pokretu koji su utemeljili i predvodili braća Antun i Stjepan Radić nije bio pogrešan, štoviše bio je prilog promicanju načela toga pokreta koje, kako on tvrdi, glasi: "Budi čovjek."

Izgleda da su ga privlačili javni skupovi Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) na kojima je govorio njezin predsjednik Stjepan Radić. Već je samo ozračje tih skupova u njemu ostavilo dubok trag: "Tko bi opisao ovaj utisak, koji na čovjeka čini ona tišina, dostojanstveni mir i pobožnost, kojom ovi deseci tisuća ljudi slušaju riječi svoga učitelja. Pojedinac se ovdje gubi, njegovoga ja nestaje, sva ova masa, koja ovdje stoji imade jednu jedinu dušu, a ta je slavenska."[17]

Uz ostalo i to je Radićevo fluidno zračenje pobudilo u Makancu želju da objasni smisao gesla toga pokreta, "budi čovjek", i utvrdi kakav je pokret "idealni tip". Naime nije se usredotočio na pisanje samo o HRSS-u, nego o hrvatskom seljačkom pokretu koji se u 20. stoljeću "probudio elementarnom snagom".[18] Razlikovanje pokreta i stranke u ovom je slučaju vjerojatno preuzeo od Rudolfa Hercega, koji je smatrao da hrvatski seljački pokret počinje 1897., kada je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti objavila knjigu Antuna Radića *Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu Južnih Slavena*. Utemeljitelji pokreta bili su 22. prosinca 1904. osnivači Hrvatske pučke seljačke stranke.[19] Također od Hercega prihvaća misao da je pokretu "uporište čovjek".[20] Tome dodaje da je to "čovjek u najširem smislu, čovjek kao platonska ideja". U pokretu se čovječje vrijednosti ne mjere po onom što je prolazno i razvojem promjenjivo, nego na temelju onog što je vječno i nezavisno od "svakoga intelektualnog napretka", a to je, kako prema Rousseauu ističe Makanec, "moralni zakon o njemu". Kako bi objasnio "samoniklost i osebujnost" etičkog nazora u pokretu, poslužio se razmatranjem oprečnosti između helenskog i prvotnokršćanskog nazora o vrijednosti čovjeka jer su oni imali "presudnu ulogu u historiji naše civilizacije". "Idealni tip" što ga predočuje pokret općeslavenski je idealni tip nastao u zamislima naših pjesnika i mislilaca panslavena. Za njega to nije bio običan politički pokret, već "po svome

karakteru najčišći slavenski pokret, koji se do sada javio". Ako se vjeruje u kakvu "misiju slavenske rase", onda je taj pokret njezin začetak.[21]

Veličajući Slavena kakav je bio prije zapadnoga civilizacijskog utjecaja, među mnogim pozitivnim crtama njegova karaktera spominje blagost, dobrotu, veselost i djetinju naivnost. Posebno naglašava najvišu njegovu vrlinu, dobroćudnost kakve nema ni u grčkoj ni u kršćanskoj etici. S obzirom na to da hrvatski seljački pokret ima slavensko obilježje, za nj čovjek vrijedi "koliko radi i svojim radom promiče opću korist". Pacifizam je svojstven i Slavenu i prvotnom kršćanstvu.[22]

No kasnije, zapadnim utjecajem, i u Slavena nastaje nasilništvo, te su se i oni borili, pa čak pokoravali i svoje srodnike. Uza svu grubost i okrutnost "ipak božanska je iskra tinjala i dalje" i sada se u pojedincu "razbuktala u silan plamen, koji nam jasnim svjetlom svijetli u budućnosti". U narodu je, nakon tisućugodišnjeg stradanja, probuđena "ideja Slavjanstva". Ta "misao čovječnosti" "javlja se polagano i na nepreglednim poljima preporođene Rusije". Trulom i blaziranom Zapadu potrebna je slavenska pomoć.[23]

Zbog strahota Prvog svjetskog rata hrvatski je seljak zamrzio silu i postao je pacifist. Svojim slavenstvom on je optimist i "vjeruje u čovječnost, on vjeruje u vječnu pravdu i u pobjedu svoje stvari". Skromnošću teži za mirom i radom da bi prehranio svoju obitelj. Traži da ga se uvažava kao čovjeka i ne želi biti "marva, koju se goni na klaonicu".[24]

Odnose u hrvatskom seljačkom pokretu Makanec tumači prema svom viđenju odnosa u prastarom slavenskom društvu. Slaveni imaju jak obiteljski osjećaj, što se odražava i u organizaciji njihova plemena, jer je plemenski starješina bio poštovani, brižni i voljeni otac. To se slavensko obilježje očuvalo i u hrvatskom seljačkom pokretu, izraženo odnosom između zastupnika i njihovih birača te na njihovim sjednicama i vijećanjima s obiteljskim ozračjem. Sve ga je to podsjećalo na misao bizantskog povjesničara Prokopija da u Slavena vlast nema jedna osoba, već da je u njih demokracija. Pokret želi, po uzoru na staro slavensko društvo, da dom bude temelj državnog uređenja. Snaga je pokreta "na domu, na čovječanskom osjećaju svakoga pojedinca i zato je upravo on nepobjediv".[25]

Pokret se "ne ravna prema realitetu sadašnjosti, već po budućnosti" i ta je orijentacija vođe S. Radića usklađena "s duhom i karakterom naroda". Jedna je od njegovih bitnih značajki da se dalekovidno pravdi daje prednost nad trenutačnom koristi. Doduše, to može biti uzrok da inteligencija koja razumu daje "prednost pred srcem" pretežito ne pristupa

pokretu. Poznata skeptičnost inteligencije mogla bi biti štetna za pokret, jer su snaga i veličina u vjeri, dok razum djeluje sitničavo i koči. Nakon strašnog rata Radić je u hrvatskom narodu promicao mirotvornost i etičnost te je tako u njemu budio slavenski mesijanizam. Iz toga Makanec zaključuje da je hrvatski seljački pokret – zapravo – "spiritualan pokret".[26]

Uočljivo je da se Makanec više usredotočio na etiku ideologije nego na praktičnu politiku hrvatskog seljačkog pokreta, odnosno HRSS-a. Njegova je misao zanosan, upravo idealiziran prikaz etike staroga slavenstva koja u potpuno promijenjenim uvjetima, nakon strahota Prvoga svjetskog rata, uskrsava u hrvatskom seljačkom pokretu. Naglašen je radićevski humanizam (vjera u čovjeka i vječnu pravdu), pacifizam, demokratski državni sustav utemeljen na domu, optimistički pogled u budućnost i dalekovidno se pred trenutačnom koristi prednost daje pravdi. Ipak, osjeća se politička suzdržljivost: nedostaju razmišljanja o gruboj političkoj stvarnosti u kojoj se hrvatski narod nalazi od 1918. godine.

Štetno je za hrvatski politički život, smatra Makanec, što inteligencija ne shvaća pojedinca seljaka, ali ni narod, kao kolektivitet. Naime narod nije samo zbroj pojedinaca različitih nižih socijalnih i intelektualnih pripadnosti nego je "kozmička jedinica", samosvojna cjelina s vlastitom dušom "u kojoj rade i ključaju racionalno-transcendentne sile". Kako je narod "kozmička jedinica", na pretpostavci o tome počiva "vrhovni princip modernog demokratizma". Ali loše bi bilo da je mišljenje naroda zbroj mišljenja svih njegovih pojedinaca, jer bi to bio najlošiji oblik vladavine. Naime narodno je mišljenje "odraz jedne kolektivne individualnosti koja nije samo biološki, psihološki i geografski, nego i metafizički fundirana". Kako je narod sveobuhvatna jedinica, ni pojedinac ni narod kao kolektivitet nemaju pravo iz bilo kakve praktične koristi napustiti bilo koje obilježje svoje individualnosti. Takvo što je nemoguće "jer nitko ne može sam sebi da ukrade svoju vlastitu dušu".[27]

Različit je odnos duša pojedinaca iz raznih obrazovnih i socijalnih slojeva prema kolektivnoj narodnoj duši. Osjećajući veliku širinu te problematike, Makanec se ograničio na promišljanje, i to "samo polovično", o odnosu duše intelektualca prema narodnoj duši i s tim u svezi o "uzdizanju nad svoju sredinu". Onaj dio intelektualaca koji se uzdigao "nad svoju sredinu" podijelio je u četiri vrste. U prvoj se vrsti polazi od gesla "sve razumjeti znači sve prezirati". Činjenici da u svakoj ljudskoj odluci ima sitničavosti, plitke taštine i brutalne sebičnosti te "možda gluposti" posebnu pozornost pridaju "ljudi hamletskog nastrojenja" koji smatraju

da se uzdizanjem "nad svoju sredinu" prema njoj stječe mržnja i prezir te da se time izdvajaju iz nje. U drugoj vrsti geslo je "sve razumjeti znači sve oprostiti". Kako ljudsku odluku uzrokuju okolnosti koje nisu u vlasti subjekta, "determiniranost svega psihičkog događanja" oslobađa ga odgovornosti. Evolucionizmom se dolazi do shvaćanja da je i najlošije nužno te da je svako zlo preduvjet za dobro. Neizbježne zakonitosti vladaju pojedincima i narodima. Oni koji prihvaćaju tu činjenicu misle da ih uzdizanje iznad svoje okoline vodi u izbjegavanje akcije i "sa visokog pijedestala u budističkoj smirenosti, u čistoj schopenhauerovskoj kontemplaciji" promatraju kako se odvijaju događaji. Treća, najbrojnija vrsta intelektualaca i poluintelektualaca jesu "plitki ljudi" koji nastoje djelovati protiv svoje sredine, razlikovati se od nje mišljenjem i teže tomu da se ona prilagodi njihovu mišljenju, koje je "samo isprazna taština". U četvrtu vrstu, također mnogobrojnu, spadaju "slabići" bez vlastitoga mišljenja koji padaju pod utjecaj onih iz ostalih vrsta i lako ih se može navesti na promjenu mišljenja. Dok su prve dvije vrste politički nezainteresirane i djeluju samodopadljivo, treća daje "pristaše diktatorskog postupka manjine", a četvrta političke dezertere i stranačke konvertite – to su ljudi bez duše.[28]

Pristaše jugoslavenstva svrstao je u "dva temeljna tipa duševnosti, jedan uzoran i drugi mizeran". Oprezno, o tome nije želio tada više pisati, samo je dodao da će "možda drugi put govoriti".[29]

Iako je podvrgnut prirodnom procesu, čovjek "nije samo uvjetovan nego i slobodan", prema tome uz empirijski posjeduje i transcendentni karakter koji mu daje slobodu. Kao "jedna nova vrsta zazbiljnosti" čovjek treba, radi svoje slobode, najprije spoznati svoje htijenje, a da bi to postigao, mora pronaći svoju dušu. U dnu njegove duše javlja se upozorenje "da on u sebi reprezentira jednu metafizičku ideju" koja teži oživotvorenju. Tako osjeća povezanost s kolektivnom dušom, a ta povezanost ("vez") tjera ga "da njene imperative prizna na dnu svoje ličnosti kao svoje, da on tu kolektivnu [narodnu – J. M.] dušu, tu metafizički fundiranu individualnost osjeća u sebi i sebe u njoj". Obično saznanje o svojoj ličnosti nije dovoljno da se bude "prava ličnost". Naime valja se prihvatiti najteže zadaće i tražiti svoju dušu, "jer ličnost nije fakat nego problem". Nakon toga moći će se fichteovski djelovati tako "da maksimu svoje volje možeš zamisliti kao vječni zakon za sebe".[30]

Borbu Makanec vidi kao životnu potrebu koja služi "uzvišenju života". U njoj svatko treba zauzeti svoje mjesto koje valja spoznati. Iz toga proizlazi njegova preporuka, gotovo zahtjev: "Tražite svoju dušu!"[31]

Pitanje odnosa inteligencije prema hrvatskom seljačkom pokretu i narodu rano mu je privuklo pozornost i dugo ga nije napuštalo. Tako su, u teoretskoj formi, njegovi radovi počeli odisati političkom pragmatičnošću u korist okupljanja inteligencije oko seljačkog pokreta. Njegova će pozornost kasnije biti općenito usmjerena na odnos pojedinca i naroda.

Nastavljajući svoju kritiku dijela hrvatske inteligencije, Makanec je stao u obranu Stjepana Radića i seljačkog pokreta. Usporedba njemačkoga vjerskog reformatora Martina Luthera i vođe hrvatskog seljačkog pokreta vodi ga do konstatacije: "Kako je god Luther govorio iz duše njemačkog naroda, tako je Radić govorio iz duše hrvatskoga naroda." Kako su Lutheru neki učeni teolozi podmetali neistine, slično čini Radiću i njegovu pokretu dio hrvatskih intelektualaca. S obzirom na takav odnos prema Radiću i pokretu Makanec dolazi do spoznaje da se "upravo očajnom plitkoćom tretiraju kod nas najvažniji problemi našega nacionalnog života". Taj dio intelektualaca, uz ostalo, predbacuje Radiću kontradiktornosti u govorima. No treba znati da ljudsko govorno izražavanje nije dovoljno precizno i potpuno ne iskazuje htijenje govornika. Naime u govoru se ne upotrebljava sve ono što počiva "dublje u našoj ličnosti" i što se riječima ne može u cijelosti izraziti, iako je najvrednije. Zbog toga valja potražiti upravo ono što nije potpuno izraženo, a to se može samo simpatijom u kojoj je "unutarnja srodnost u načinu osjećanja". Kad se pristupa doslovno, lako je u Radićevim govorima uočiti kontradiktornosti. Ako pak "potpuno u sebi oživimo dušu, iz koje su te riječi nikle", tada ti govori postižu "najdivnije harmonije". Doduše, pojedinci govoru druge osobe mogu dati iskrivljen smisao. Onaj kojem je stran "ovaj duševni svijet, u kojem leži Radićev pokret" neće moći dublje upoznati Radićeve govore. Taj dio inteligencije više nema utjecaj na svjesno seljaštvo i ostale ljude koji su sa simpatijom upoznali ideologiju hrvatskog seljačkog pokreta. No pokret je prihvatio "čitav narod", iako nekim pojedincima to nije ugodno.[32]

Pouke su iz Prvog svjetskog rata izvukli dijelovi naroda koji su u njemu najviše stradali. Šovinistički i imperijalistički političari nisu osjetili ratna stradanja, nisu iz rata ništa naučili i narod ih više ne slijedi. Ali oni to ne uočavaju, već drže da i dalje mogu manipulirati masama, jer su previdjeli "temeljni fakat" da je novo vrijeme donijelo organiziranost najširih slojeva usmjerenu k određenim ciljevima i da te slojeve više ne može tko god voditi. Ipak i u masama postoje dobri i zli instinkti, stoga njihovi vodeći ljudi trebaju promicati dobre instinkte i snagu masa kanalizirati u korisnom smjeru za ljudstvo. Pri tome se ne smije napustiti glavna težnja

masa, koja treba donijeti korist. Duboko u svojoj duši narodi "kozmičke jedinice" imaju svoje "temeljne nagone" koje valja jasno formulirati i iznijeti pred javnost. Zli se instinkti mogu potisnuti. Najvažnije je da se nikada ne gubi veza s najširim slojevima i njihovom dušom poradi kabinetskih spekulacija, pa čak ni lijepih apstraktnih ideala koji nisu u interesu masa, jer to može postati zapreka elementarnim težnjama naroda i njegove snage činiti razornima. Svoje razmišljanje Makanec je potkrijepio konstatacijom da se radi o dvostrukom kategoričkom imperativu: "savremene političke mudrosti" i "duha vremena".[33]

Ništa od toga nisu shvatili i priznali ovdašnji "kabinetski političari". Stranački su programi svojom patetičnošću i apstraktnošću masama nerazumljivi i strani. Doduše, vještom agitacijom tim se programima mogu privući pristaše, ali vještijom suprotnom agitacijom oni se mogu odvući na drugu stranu. Do takvih pojava dolazi jer pristaše nisu osjetile u "tim programima čitavu svoju dušu i udovoljenje svih svojih duševnih potreba i jasnu formulaciju svih svojih neodređenih osjećaja".[34]

Izdizanjem nad postojeće političke odnose taj je dvostruki kategorički imperativ jedini među političarima u državi osjetio, shvatio i počeo provoditi u život S. Radić. S obzirom na to da ga ne mogu shvatiti, neki politički ljudi drže da je budala i šarlatan. Uz osobnost, po Makancu, on je "jedan pojam" koji "sadržava mnogo toga u sebi, on sveukupno naziranje na svijet i život sjedinjuje u jednoj tačci koja, opet na svaki pojedinačni problem baca posebno i sasvim osebujno svjetlo". Radić će imati epohalnu ulogu u prošlosti hrvatskog naroda pa će se "povijest dijeliti u predradićevsku i postradićevsku periodu". U predradićevskom razdoblju za dobro naroda vodile su se kabinetske borbe i sofistička nadmudrivanja, što je bilo u skladu s vremenom. Ta se borba ne smije podcjenjivati, jer su njom hrvatski staleži i građanska inteligencija "izvršili jednu tešku i veliku zadaću". Postradićevsko će razdoblje obilježiti probuđena nacionalna svijest, povećan politički i kulturni interes čitavog naroda. Tek tako povećanom "životnom snagom", boreći se sam, hrvatski će narod moći odlučivati o svojoj sudbini.[35]

Vraćajući se pitanju odnosa inteligencije prema hrvatskom seljačkom pokretu i S. Radiću, Makanec je konstatirao da su pred građanskom inteligencijom dvije mogućnosti: shvatiti ili ne shvatiti "duh vremena". Ako ga shvati, to bolje za nju i hrvatski narod; ako ga pak ne shvati, "duh vremena" djelovat će i "srušiti ono, što mu se protivi". Ipak, izvor je snage i budućnosti hrvatskog naroda u "uskoj suradnji inteligencije i seljaštva".[36]

Svaka bi vladajuća politika trebala služiti općem dobru i to bi, među ostalim, morala manifestirati svojom moralnosti. Najprije općenito, a zatim u sažetku neposredno razmišlja Julije Makanec o političkoj moralnosti u Kraljevini SHS. Naime to je tada u unitarnoj višenacionalnoj državi višestruko bilo vrlo osjetljivo pitanje.

Njegovo je polazište u određenju odnosa morala i politike: "Moral traži poštenje i njegova maksima glasi: ne osvrtati se na interese i koristi. Politika zahtijeva mudrost, koji [koja – J. M.] imperativno traži: odredjivati postupak prema interesu i koristi." Iako izgleda da se radi o velikoj razlici, ipak se iz povijesnog razvoja može spoznati da je moguće uskladiti skrupuloznosti proizašle iz poštenja s interesima i koristi kojima teži politika. Tako se iz interesa ljudi udružuju u državne zajednice, a u državnom je interesu poštivanje zakona i zasnivanje odnosa s drugim državama na međunarodnom pravu. Prema tome "se interes i moral ne moraju medjusobno isključivati". Sklad politike i morala postiže se razješavanjem odnosa između "dva stava": "Jedan je stav obilježen geslom 'moralna politika', a drugi geslom 'politički moral'". Dakle politiku treba uskladiti s moralom i dovesti u stanje da "ne bude niti politika nemoralna niti moral nepolitičan". Praktična zapreka tome može biti "samo nemoral". Kod drugog gesla Makanec se poziva na Kantovo izrazito razlikovanje državničke mudrosti političkog morala od državničke mudrosti moralne politike. Tako kod političkog moralista moral postaje zavisan od politike i samo ona mu određuje "držanje i postupanje". Primarni je i glavni cilj političkog morala uspostavljanje i jačanje političke moći. Ostvarenju cilja služe "praktična sredstva" koja su "jedini objekat računa i mozganja političkog moraliste". Bez skrupula primjenjuju se nepravedna sredstva, ali se mudro prikriva nepravednost i daje joj se izgled pravednosti. Kvaliteta je politike upravo u što većoj umješnosti takvog čina. Politička je moć glavni cilj kojem je sve podređeno. Ostvarenom cilju njegovo postizanje valja uljepšati i "nepravedan način djelovanja prikazati pravednim i nužnim". Može biti da se neki odbojni nepravedni čin ne može opravdati. Tada se ne priznaje krivnja i okrivljuje se druge. Takva protupravna politika mora očekivati otpor svojih protivnika: unutar države ujedinjuju se protivničke stranke, a u međudržavnim odnosima narodi čija su prava povrijeđena. Ujedinjeni protivnici mogu sudbonosno djelovati na ostvarenje političkog cilja kojem teži spomenuti politički

moral. Sretno rješenje takve situacije izraz je državničke mudrosti kojoj, u složenim slučajevima, odaju priznanja "politički moraliste".[37]

Političkom je moralu posve suprotna moralna politika. Naime moralna politika "nipošto ne iznosi državničku mudrost, ali je uvjetuje pravednošću". Teži spajanju sile i pravednosti. Njezina različitost od političkog morala nije u umijeću izbora sredstava, nego u tome da taj izbor bude kritički i da bude izvršen pod moralnim vidikom. Tako se može ostvariti harmonija "između morala i politike". Najzad Makanec nailazi i na pitanje moralnosti i nemoralnosti cilja u politici te konstatira da moralan cilj "ne povrijedjuje javne pravednosti", ne treba biti tajan i u njemu se podudaraju "politički i moralni imperativ", dok je nemoralan cilj u suprotnosti s javnom pravednošću i drži se u tajnosti jer bi se izlaskom u javnost oslabili izgledi za njegovo ostvarenje. A kad je takav cilj u javnosti ipak poznat i lako shvatljiv, strana koja ga želi postići nikada ništa od toga javno ne priznaje, nego tvrdi nešto što mu je protivno. Kad politički moralist krši sklopljen ugovor, a taj je čin uočljiv javnosti, on to nikada neće javno priznati, jer bi izgubio javno povjerenje i naškodio svom političkom interesu. Narod koji prema drugom narodu ima ekspanzionističke namjere nastoji to prikriti sve dok ne ostvari svoj cilj koji je nepravedan i javnost ga osuđuje.[38]

Projicirajući ta razmišljanja na stvarnost u Kraljevini SHS, Makanec ističe da u njoj postoji jedna jaka stranka [Narodna radikalna stranka – J. M.] koja se strogo drži triju gore spomenutih glavnih maksima nemoralne političke mudrosti [moral je zavisan od politike; primarni i glavni cilj političkog morala jest uspostavljanje i jačanje političke moći; beskrupulozno se primjenjuju nepravedna sredstva, ali se mudro prikriva nepravednost – J. M.] i u toj stranci odlučuje jedna bradata ikona [Nikola Pašić – J. M.], za koju je najviša mudrost – šutnja". Moralne politike u državi neće biti dok u njoj odlučuju radikali i Pašić.[39]

* * *

U političkoj borbi za pravedno rješenje hrvatskog nacionalnog pitanja hrvatski seljački pokret, odnosno HRSS, suočen je s takvom politikom koja ne bira sredstva za ostvarenje svog cilja – trajne velikosrpske dominacije u državi. Zbog opasnosti od uhićenja S. Radić 1923. odlazi u Veliku Britaniju, a zatim 1924. u Sovjetski Savez, gdje je učlanio HRSS u Seljačku internacionalu, ali je ostao vjeran svom programu i taktici, odnosno bor-

bi za interese hrvatskog naroda. Nakon Radićeva povratka u domovinu vlada Pašić – Pribićević (radikali i samostalni demokrati) primijenila je u prosincu 1924. na HRSS Zakon o zaštiti države zbog njezina učlanjivanja u Seljačku internacionalu, za koju drži da je komunistička organizacija. Lišen slobode, Radić je 1925. pod pritiskom priznao Vidovdanski ustav, a time i unitarno državno uređenje, monarhizam i vlast dinastije Karađorđevića. U novom političkom zaokretu pristao je da njegova stranka, koja je promijenila ime u Hrvatska seljačka stranka (HSS), uđe u koalicijsku vladu s Pašićevim radikalima, u kojoj je od 18. studenoga 1925. bio ministar prosvjete. Već u proljeće 1927. koalicija se raspala, a HSS odlazi u oporbu. Iste godine protiv beogradske vlade Seljačko-demokratsku koaliciju sklapaju HSS i Samostalna demokratska stranka Svetozara Pribićevića koja i dalje vodi politiku nacionalnog i državnog unitarizma. Taktičke promjene nisu bitno mijenjale odnos hrvatskog naroda prema S. Radiću i njegovoj stranci. On je i dalje bio priznati nacionalni vođa. Žestoki politički sukobi između Seljačko-demokratske koalicije i vladajućih snaga 1928. odvijali su se pretežno u Narodnoj skupštini u Beogradu. Dio beogradskog novinstva, netrpeljiv prema Hrvatima, podgrijavao je u srpskoj javnosti raspoloženje da treba likvidirati S. Radića. Zločin je uslijedio 20. lipnja 1928. u Narodnoj skupštini. Pucnjevima iz *parabelluma* radikalski zastupnik, dvorski pouzdanik Puniša Račić ubio je zastupnike HSS-a Pavla Radića i Đuru Basaričeka, a teško ranio Stjepana Radića, Ivana Pernara i Ivana Granđu. Od zadobivenih je rana Radić umro 8. kolovoza 1928. Žalost u hrvatskom narodu za vođom bila je popraćena ogorčenjem prema vlastodršcima i njihovoj državi. Pod vodstvom dr. Vladka Mačeka HSS nastavlja politiku nenasilja i stišava narodni revolt.

* * *

Bez skrivanja emocija Makanec je o Radićevoj smrti razmišljao i s obzirom na reagiranje javnosti. Pogibija genijalnog nacionalnog vođe izaziva zaprepaštenje i osjećaj nenadoknadive praznine. I njegovi prijatelji i protivnici iznose o njemu svoje gledište. Protivnike "veličanstvo smrti" potiče na pokušaj pravednosti i objektivnosti. Moguća su mnoga gledišta "kojima se ne osvjetljuje samo pali genij, nego i duša onih, koji ga ocjenjuju". No Makanca su više zanimale različite ocjene osobnosti S. Radića. Problem je prikazao uopćeno i slikovito: "Ista svjetlost prolama se kroz mnoštvo prizama, koje dijelom hvataju, a dijelom gube njene najvrednije zrake. Moguće je pri tom fenomenu upoznati i strukturu svjetla i strukturu prizama." U europskoj je javnosti "galski duh" koji "voli bistru, prozirnu, ne suviše duboku vodu, kroz koju se može jasno da vidi dno" najmanje sposoban da shvati bitnost Radićeve osobnosti. "Germanski duh" bio je bliskiji slavenskom, pa je pretežiti dio njemačkog tiska znao spoznati "neobični fluid Radićeve duše".[40]

U beogradskom se novinstvu Radić doživljava, kao i u Hrvatskoj, dvojako: kao seljački vođa, ali i kao hrvatski vođa koji propagira socijalne, ali i "nacionalno-političke reforme". U pojedinim krugovima pridaje se različito značenje toj dvojakosti. Većina tog novinstva drži Radića protivnikom i priznaje mu veličinu. Prema Makančevoj interpretaciji, list *Politika* ističe da je Radiću "vrhovni ideal: mirotvorna hrvatska seljačka država". Taj je svoj ideal suprotstavio "idealu jugoslavenske države" i sukobio se s "organiziranom silom". Razlog zašto nije htio prihvatiti "jugoslavenski ideal" jest u shvaćanju da su "vjekovi jači od godina". Osim toga taj je ideal "donesen na vrhovima bajuneta". U neravnopravnoj borbi s promjenjivim tijekom borile su se "organizirana fizička sila u slabim rukama" i Radićeva "džinovska snaga".[41]

Drugi, manji dio beogradskog novinstva, prema Makančevoj ocjeni, ne vidi u Radiću protivnika te ga drži za seljačkog preporoditelja, vizionara humanosti i pravednosti koji se dojmi kao "propovjednik slavensko-tolstojevog evanđelja, bogodani političar – vizionar". Kako je u Beogradu "slavenski idealizam i naivni zanos potpuno pritisnut balkanskim realizmom", ostao je neshvaćen. Izvor je njegove tragedije "u antagonizmu mistike i pozitivizma".[42]

Relacijom između njega kao hrvatskog narodnog vođe i kao seljačkog preporoditelja bavio se i beogradski list *Vreme*, s pretpostavkom: da je Radić uspio ostvariti utjecaj na srpsko i slovensko seljaštvo kakav je imao na hrvatskom selu, tada "bi bio najbolji Jugoslaven, najžešći branilac narodnog i državnog jedinstva". No to se ipak nije moglo dogoditi.[43]

Sažeto objašnjenje daje Makanec: "Njegova plemenita slavenska duša našla je odjeka samo među hrvatskim seljacima. Titranje hrvatske supstance mogla je prihvatiti opet samo hrvatska supstanca, formirana i pripravljena vjekovima. Radićev uspjeh u srpskim seljačkim masama bio bi potvrda teze o jednom narodu, njegov je neuspjeh u tom pravcu potvrda teze o dva politička naroda." U hrvatskom je seljaštvu utisnuta "esencija Radićevih pogleda na život, Radićev ideal čovjeka, ideal je bezgranične slavenske dobrote", a učenje Radićevo bit će "jedno od važnih obilježja

hrvatstva" i "jedan od glavnih stupova hrvatskoga nacionalizma". Najzad – jasno je da je Stjepan Radić neodjeljivo bio i "seljački preporoditelj"i vođa Hrvata.[44]

U žestokoj polemičkoj reakciji na poruku Dragiše Lapčevića, srpskog publicista tada socijalistički orijentiranog, hrvatskom narodu da se poslije Radićeve smrti gospodarski usmjeri na gajenje bujne trave u Hercegovini, povećanje krda goveda i proizvodnju "industrijskih i trgovinskih biljaka" Makanec iznosi temeljne probleme "narodnog jedinstva", vlasti u državi i položaja hrvatskog naroda. Uvredljivost je Lapčevićeva čina u tom času to veća što u velikoj žalosti i ogorčenosti hrvatski narod disciplinirano "pridržava zgrčenu šaku u interesu državne cjeline". Kao tipičnom predstavniku njegove sredine, Lapčeviću spočitava kako ne shvaća "da je južnoslavensko pitanje u prvom redu pitanje duševno, a tek u drugom redu pitanje materijalno". Sudbinska povezanost sa Srbijom, jednom zaostalijom sredinom, ne bi bila uspostavljena bez hrvatske privole, pa ne bi bilo ni Kraljevine SHS. Ideja o tome "je nikla iz hrvatskoga idealizma" i teži "da stvori bazu za jedan poseban tip kulture". Kako je ona "spiritualna, antimaterijalistička i antiutilitaristička", ne mogu je shvatiti ljudi "plebejsko-čaršijskoga mentaliteta". U deset godina od nastanka te države oni su uspjeli da "NEKRITIČKI IDEALIZAM ZASTUPNIKA IDEJE POLITIČKOG JEDINSTVA" iskoriste da se obogate i da uspostave "JEDNU NEMORALNU HEGEMONIJU LOŠIJIH NAD BOLJIMA", i to u ime vojnih uspjeha u Prvom svjetskom ratu. Umjesto vojnih pobjeda valja cijeniti ratne žrtve. Vojnička pobjeda bez "humane vrijednosti" nije u stanju osposobiti "JEDNU NEDORASLU SREDINU, DA UPRAVLJA DRŽAVOM, KOJA JE NASTALA BEZ NJENE VOLJE".[45]

Prema Makancu duhovni je temelj Kraljevine SHS "ideja kulturnog jedinstva" nastala u Hrvatskoj, gdje je "najčišće i najplemenitije zastupana". No prigrabili su je i transformirali u "jednu podlu administrativno-ekonomsku ideju" nedostojni ljudi radi svoje prljave nakane. Tako u državi nije prevladao "duh Štrosmajera i Lorkovića, intelektualna snaga i moralni patos", nego "duh Dragiše Lapčevića i Puniše Račića, intelektualna zakržljalost i moralna defektnost".[46]

Vidovdanski ustav nije utemeljen na spoznaji stvarnosti, pa je također "produkt intelektualne zakržljalosti". Ustavom se poslužila i uspjela doći do odlučujućeg utjecaja u državnim poslovima "jedna nekulturna sredina", a rezultat je toga postojeće stanje. Odatle proizlazi njegova konstatacija da Hrvatskoj, "sredini, koja je dala duhovnu bazu ove države",

revizijom Ustava treba dati izraženiju i važniju ulogu, koja joj pripada "po kulturnoj snazi".[47] Jasno se vidi da je Makanec, kao i vodstvo HSS-a, tada prihvaćao jugoslavensku državu, ali na bazi revidiranog ustava kojim bi Hrvatska dobila zasluženo mjesto. Makanec to nije u pravnom pogledu precizirao, već je odredio smjer: "po kulturnoj snazi", što bi trebalo značiti mjesto povoljnije od onoga koje ima "jedna nekulturna sredina".

On je potpuno uvjeren *"da je Puniša Račić organski produkt sredine, koja je provela svoju hegemoniju u ovoj državi"*. O posebno osjetljivim temama svaka sredina pred javnošću prikriva svoje pravo raspoloženje, koje se može povjeriti samo najbližem krugu ljudi. Povjerljivo se gledište "filtrira" najprije u novinstvu, a zatim u službenim priopćenjima vlasti. Ipak se u slučaju Puniše Račića osjeća ono što se nastoji prikriti: sukrivci za atentat na slobodi su. Usporedbom reakcije vlasti na atentat mladog komunista Alije Alijagića na ministra unutarnjih poslova Milorada Draškovića [21. srpnja 1921. u Delnicama – J. M.] s atentatom na S. Radića i njegove suradnike uočava se da su svi zastupnici komunisti, iako s atentatom nisu imali nikakve veze, morali trajno napustiti Narodnu skupštinu, dok se u drugom slučaju to nije desilo s demokratskim i radikalskim zastupnicima. Predsjednik Vlade, Velja Vukičević, financijer *Jedinstva*, lista koji je poticao na ubojstvo S. Radića, i urednik [Vladimir Ristović – J. M.] te sukrivci Toma Popović i Lune – Jovanović nisu uhićeni. Reakcija u novinama bila je podudarna s reakcijom vlasti. Pokušaj da se u novinstvu takav težak i promišljen zločin opravda spominjanjem "ponositosti" naroda događa se samo u *"moralno atrofiranoj sredini"*. Nemoralnost ona sakriva "moralnim etiketama", pa tako svoju "regionalnu hegemoniju nedoraslih opravdava Himalajom kostiju, a najordinarniju pljačku morem krvi". Duševno nedovoljno razvijena, nema zbog tog zločina osjećaj "odvratnosti i ogorčenosti", niti shvaća njegov "doseg i strahotu". Puniša Račić predstavnik je svoje sredine.[48]

"Izživljavanje" nacija i budućnost jugoslavenstva

Nakon Radićeve smrti, među ostalim, pojavile su se tvrdnje kako hrvatski nacionalizam nije tako širokogrudan kao prostorno veći jugoslavenski nacionalizam, na što je Makanec odgovorio da se širokogrudnost ne mjeri "kvadratnim kilometrima" i da je hrvatski nacionalizam "neizmjerno širokogrudniji od dogmatskog jugoslavenskog nacionalizma". Aluzijom na one političke snage koje su s hrvatske strane sudjelovale u nastanku

jugoslavenske države dao je svoje viđenje njihova karaktera i namjera: "Ona ista neinteligentna, ahistorijska, nezrela, 'širokogrudna' mozgovna skučenost, kojoj velikim dijelom imademo da zahvalimo stanje, u kojem se nalazimo, počela je opet da ulijeva vodu u vino hrvatskog otpora."[49]

Usporedbom njemačkog ujedinjenja i njegovih pozitivnih posljedica s ujedinjenjem u Kraljevstvo SHS i posljedicama tog čina istaknuo je velike razlike i napose krupne promašaje beogradske politike. Iako je već prije ujedinjenja Njemačke postojala jedinstvena njemačka nacionalna svijest, jedinstveno književno narječje i jedinstvena literatura, ipak Bismarck nije dirao u "pojedine ne nacionalne, nego čiste lokalne, u pravom smislu te riječi regionalne individualitete". Takvo inteligentno razumijevanje za povijesna ostvarenja omogućilo je bogatstvo, raznolikost i "bujni duhovni život", koji daje mnogostruko više kulturnih vrednota od onih u Kraljevini SHS. Slično tomu nije se postupilo pri stvaranju Kraljevstva SHS, gdje, štoviše, nije bilo jedinstvene nacionalne svijesti, jedinstvenog književnog narječja i jedinstvene nacionalne literature, već su "odgovorni faktori" ugrožavali "ne regionalne, nego u pravom smislu te riječi, nacionalne individualitete". Takva neinteligentna politika, bez poštivanja onog što je povijesno nastalo, dovodi do osiromašenja duhovnog života jer se "duhovne energije" troše u nesretnoj političkoj borbi izazvanoj velikosrpskom hegemonijom, "duševnom skučenosti i neinteligentnim fikcionalnim dogmatizmom izvjesnih faktora".[50]

Iz takvog teškog i složenog stanja opterećenog krupnim pogreškama politike Makanec vidi izlaz u pozitivnim promjenama zasnovanim na nacionalnom i političkom realitetu: višenacionalnosti i jugoslavenskoj državi. Sažeto je prikazao životni put nacija: "Nacije su organski produkti historijskoga života. One tokom vremena nastaju i nestaju. Stare izumiru i slijevaju se u nove. Nacije ne nestaju, dok se nijesu izživjele, a njihov život ne može se ničim pridušiti, jer je bogodan. Svaki pokušaj ovakovoga pridušenja teleologijskih sila dovodi do borbe i kaosa."[51]

O drugom realitetu piše: "Mi želimo zajedničku državu svih južnih Slavena. U toj zajedničkoj državi mora biti potpuno garantovano izživljavanje sviju individualnih tendencija u kulturnom i ekonomskom životu. Sve individualne sposobnosti u stvaranju i organizaciji moraju da dodju do potpunog izražaja. To traže duhovne norme. Gdje one vladaju nastaje kozmos, a gdje ne vladaju, nastaje kaos, kao što je kod nas. I taj će kaos uvijek vladati, dok se god neizživljeni individualni impulsi budu pridušivali."[52]

Na pitanje o mogućnosti zajedničke jugoslavenske države odgovara: "Jest, moguća je, dok se ovi individualni impulsi nalaze u skladu sa principom pravednosti." U borbu za taj "princip pravednosti" pridobio je Adam Pribićević 200 000 srpskih seljaka koji su za "uzvišeni cilj" na strani "hrvatske braće". "Individualni impulsi" koji se suprotstavljaju "principu pravednosti" dolaze u sukob sa zajedničkom državom i prema tome su "antidržavni". Za vladu "četvorne koalicije" [9 radikala, 4 demokrata, 2 slovenska klerikalca, 1 Musliman – J. M.], oformljenu poslije atentata u Narodnoj skupštini, misli da "reprezentira nemoralne velikosrpske impulse, a Hrvati zastupaju čiste etičke principe". Pobjeda Hrvata u postojećim okolnostima bila bi pobjeda pravednosti.[53] Na toj pretpostavci gradi se njegova predodžba budućnosti:

"Zajednički državni život u punoj individualnoj slobodi, ograničenoj samo principom pravednosti, taj će i takav zajednički državni život stvarati sa zajedničkim interesima i sve to jače osjećanje solidarnosti, a živahna izmjena kulturnih dobara postepeno će izgladjivati opreke i dovesti do golemih duhovnih sinteza, koje će moći služiti kao baza za jedinstvenu jugoslavensku naciju daleke budućnosti. To je stajalište federalističko i putevi, koje ono propisuje jedini su mogući. Zrela historijska spoznaja traži izživljavanje i slijevanje, a nezrelo frazerstvo traži pridušivanje i uniformiranje. Ono prvo traži širokogrudni hrvatski nacionalizam, a ovo drugo uskogrudni i neinteligentni jugoslavenski dogmatizam."[54]

U tadašnjoj teškoj političkoj borbi Makanec je, uz ostalo, namjeravao tim promišljanjem pokazati kako "pravi, širokogrudni hrvatski nacionalizam" nije zapreka uspješoj borbi Seljačko-demokratske koalicije, već nastoji očuvati njezinu poziciju i tako "podaje njenoj borbi dublju vrijednost". Najzad osvrće se i na ulogu srpskog dijela Seljačko-demokratske koalicije – na Samostalnu demokratsku stranku te ističe da su to "naši vrijedni srpski saveznici" koji su sada "moralno najjači dio srpskog naroda", a vode borbu protiv gospodarskog izrabljivanja i za pravedno uređenje države, pa se njihovi ciljevi u tome podudaraju s ciljevima "širokogrudnog hrvatskog nacionalizma".[55]

Odgovor na vlastito pitanje o "izživljavanju" nacije i jugoslavenskoj budućnosti Makanec je izrazio pojednostavljeno i nedovoljno gibljivo, jer nije predviđajući dugo, višestoljetno razdoblje "izživljavanja" naroda moderne nacionalne svijesti i nastanak jugoslavenske nacije računao na mogućnost djelovanja unutrašnjih i moćnih vanjskih čimbenika vezanih za sudbinu jugoslavenske države koji bi taj tijek mogli u cijelosti

promijeniti ili zaustaviti. Uostalom, nije mu bilo poznato kakav se tajni plan priprema u Beogradu za 6. siječnja 1929. Osim toga zanemario je općepoznate činjenice: snagu i potporu kojom je raspolagala ta "jedna nekulturna sredina" na vlasti i, štoviše, činjenicu da ona najmanje mari za princip pravednosti. Teorijska postavka o višestoljetnom "izživljavanju" i slijevanju nacija, naročito ako one imaju modernu nacionalnu svijest, nije bila na sigurnim nogama.

Diktatura i političko šikaniranje

Tešku i složenu situaciju nastalu neriješavanjem nacionalnog, prije svega hrvatskog pitanja, atentatom na S. Radića i njegove suradnike, njegovom smrću i napuštanjem Narodne skupštine od strane Seljačko-demokratske koalicije iskoristio je kralj Aleksandar Karađorđević za uvođenje svoje diktature u interesu velikosrpstva. Izveo je to 6. siječnja 1929. ukidanjem Vidovdanskog ustava, raspuštanjem Narodne skupštine i zakonom kojim je postao "nosilac sve vlasti u zemlji". Proglasio je nacionalni unitarizam i promijenio državi naziv u Kraljevina Jugoslavija. Ukinute su neke građanske slobode i pooštrene su represivne mjere protiv svih koji su se otvoreno suprotstavljali diktaturi. Glavni oslonac diktatorske vlasti bila je vojska. Iako su bile zabranjene sve političke stranke, ipak je Komunistička partija Jugoslavije, premda odranije zabranjena, nastavila s ilegalnim djelovanjem, a Hrvatska stranka prava organizira se od 1930. u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te inozemstvu i kao Ustaško-domobranski pokret. Upravno je država bila podijeljena na 9 banovina od kojih su Hrvati bili većina u Savskoj banovini (36 897 km²) i Primorskoj banovini (19 417 km²).

Pod nazivom Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) 1919. je bila osnovana revolucionarna marksističko-lenjinistička stranka koja se od sljedeće godine zove Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). Ubrzo je primljena u Komunističku internacionalu, međunarodnu organizaciju koja najprije teži za svjetskom komunističkom revolucijom, a kad za to više nije bilo izgleda, za pobjedom u pojedinim zemljama revolucionarnom smjenom vlasti. Prema njihovoj ideologiji za komuniste nacionalno pitanje ima više taktički nego strateški karakter. U jugoslavenskoj su državi od nacionalnog unitarizma evoluirali prema priznanju višenacionalnosti, čak su 1937. u sastavu KPJ osnovali stranke u Sloveniji i Hrvatskoj radi jačanja svoga utjecaja u masama na nacionalnoj osnovi.

Zbog borbenog djelovanja i atentata na predstavnike vlasti došli su 1920. pod udar Obznane, a sljedeće godine i Zakona o zaštiti države. Posebno se okrutno prema njima odnosio diktatorski režim.

Frankovačka je Hrvatska stranka prava, koja se javlja 1919. kao nastavak Stranke prava, bila sljedbenica ideje dr. Ante Sarčevića o samostalnoj hrvatskoj državi s istočnom granicom na rijeci Drini. Istupala je antisrpski i antijugoslavenski, bila je borbenija i dosljednija od mirotvornoga Radićeva seljačkog pokreta. Svoje ideje i kritiku velikosrpske hegemonije promicala je najprije preko lista *Hrvatska misao*, a zatim *Hrvatsko pravo*. Ipak se nije uspjela približiti masama te je njezin utjecaj u narodu bio slab. I na nju je diktatorski režim 20. siječnja 1929. primijenio zabranu djelovanja.

Kritično stanje nakon atentata na S. Radića i njegove suradnike potaknulo je predsjednika stranke dr. Antu Pavelića da napusti legalnu i prijeđe na ilegalnu, oružanu borbu za uspostavljanje samostalne hrvatske države. Nakon odlaska u inozemstvo radi sa svojim suradnicima na osnivanju borbenog sastava Ustaša, hrvatske revolucionarne organizacije pod idejnim i akcijskim vodstvom Ustaško-domobranskog pokreta. Ustaško-domobranski pokret razvio je 1930. – 1934. u Europi i domovini vrlo intenzivnu obavijesno-promidžbenu i oružanu djelatnost. Ustaške su terorističke metode bile reakcija na teror monarhističke diktature, odnosno na ubojstva stotina ljudi, pa se radilo o svojevrsnom ratu. U Europi su pripadnici Ustaško-domobranskog pokreta okupljeni većinom u Italiji, gdje je boravio i Pavelić, dok je organizacija Hrvatski domobran djelovala više u Južnoj i Sjevernoj Americi. Atentat u Marseilleu 9. listopada 1934., kada je ubijen kralj Aleksandar, bilo je zajedničko djelo ustaša i Unutrašnje makedonske revolucionarne organizacije. Nakon toga u više je država aktivnost ustaša bila zabranjena i raspuštene su njihove organizacije. Iako se kraljevom smrću Jugoslavija nije raspala, kako su to očekivali ustaše, ipak je namjesništvo na čelu s knezom Pavlom Karađorđevićem moralo popuštati, te se obnavlja rad oporbenih stranaka i time politički život u državi.[56]

Premda je, kao i druge oporbene stranke, bio zabranjen, HSS se nije raspao, nego samo pritajio za bolja vremena kad će se stranačka djelatnost obnoviti. Oktroiranim ustavom (1931.) kojim je kralj nastojao prikriti apsolutizam oporba u Hrvatskoj, dakako, nije bila zadovoljna. Predvođeni dr. V. Mačekom članovi vodstva HSS-a tajno su se sastajali s vodstvom koalicijskog partnera, Samostalne demokratske stranke, koja je predstavljala veći dio Srba u Hrvatskoj i 1932. odrekla se unitarizma te

približila haesesovačkom federativnom gledištu. Izvršni odbor Seljačko-demokratske koalicije 7. studenoga 1932. donosi rezoluciju, poznatiju kao Zagrebačke punktacije, kojom se traži ukidanje apsolutizma, osuđuje srbijanska hegemonija i zahtijeva da se sporazumom uspostavi pravednije uređenje državne zajednice. Na taj je akt režim reagirao progonima, uhićenjima i zatvaranjem njegovih potpisnika, među kojima je najistaknutiji bio V. Maček. Jedna od posljedica marseilleskog atentata i znak namjesničke politike popuštanja bili su parlamentarni izbori 5. svibnja 1935. na kojima je svoju kandidatsku listu istaknula i udružena opozicija predvođena Mačekom i HSS-om. Ipak je vlada na izborima provodila teror i na kraju falsificirala izborne rezultate da bi si osigurala parlamentarnu većinu. Iako su u to vrijeme u Hrvatskoj organi vlasti, četnici, velikosrpske i unitarističke organizacije počinili brojna nasilja i krvoprolića, HSS je na izborima pokazao da ga diktatura nije mogla uništiti te da je ojačao obnovom starih i izgradnjom novih organizacijskih oblika kao što su Hrvatska seljačka zaštita i Hrvatska građanska zaštita. Maček je i dalje očekivao će se rješenje hrvatskog pitanja moći ostvariti pregovorima s beogradskim vlastodršcima.

* * *

Nije neobično da se javni djelatnici oporbenih shvaćanja zbog egzistencijalne ugroženosti od apsolutističkih vlasti u teškim vremenima pomalo povlače i prihvaćaju se apolitičnih aktivnosti. Slično se novoj situaciji morao prilagoditi i dr. Julije Makanec, što dokazuju njegovi tada publicirani tekstovi, u kojima izbjegava otvorenu konfrontaciju s režimom. No od 1935. njegov se otpor nastavlja, uz ostalo i u formi povijesnih eseja. I dalje je morao podnositi režimske progone namijenjene nepouzdanim i inatljivim srednjoškolskim profesorima: premještanje u gimnaziju u kakav udaljeni grad, u kojem su nepovoljniji životni uvjeti. Na nj su strogo pazili gimnazijski direktori, režimu odani ljudi i o njegovu su oporbenom ponašanju obavještavali vlasti povjerljivim izvješćima. Bilo je to za nj vrijeme političkih šikaniranja, a potrajalo je do uspostave Banovine Hrvatske 1939. godine.

Hrvatska između Starčevića i Strossmayera

Možda su političke okolnosti nastale početkom vlasti namjesništva potaknule Makanca da se sjeti važnih događaja iz hrvatske povijesti: prestanka neoapsolutizma u Habsburškoj Monarhiji i političkog razilaženja u Saboru 1861. oko pitanja o budućnosti hrvatskog naroda. Može se pretpostaviti da se u njegovu eseju *Starčević i Strossmayer na Saboru 1861.* radi o neke vrste aluziji na novonastalo stanje u Kraljevini Jugoslaviji i na hrvatsku politiku.

Njegovo retrospektivno polazište bila je tvrdnja da su se nad malim hrvatskim narodom zbog njegova geopolitičkog položaja stoljećima sukobljavali interesi velikih sila i da je zato "najgorčiji hrvatski problem" bio na koju se od tih sila osloniti kao najmanje zlo, jer pri tom izboru u Hrvata nastaju nesloga, politički tabori, optužbe za izdajstvo i za narod štetna potraga za stranom pomoći. Uza sve to hrvatski je narod očuvao svoju individualnost i "našao svoju dušu", što svjedoči o njegovoj neslomljivoj otpornosti.[57]

Na inicijativu iz Beča 1861. Hrvati su u Saboru trebali odrediti svoj državnopravni odnos s Austrijom i Ugarskom. Novo biranje manjeg zla opet je dovelo do razilaženja: unionisti su bili za Mađare, a narodnjaci za Beč. Njima se suprotstavlja Ante Starčević, "tvrdokorni i beskompromisni duh" koji "u sebi reprezentira neiscrpljivi rezervoar hrvatske moralne energije" te koji spoznaje nemoć Hrvatske, jer promjene mogu donijeti samo vanjski čimbenici. Iako bez nade u uspjeh, on ustrajno vrši svoju dužnost. Njegovu je politiku prihvatio Kvaternik, ali to nisu mogli i politički pozitivisti Strossmayer i Mažuranić. Dok Strossmayer nije težio za potpunim prekidom s Bečom, Starčević je predosjećao historijsku osudu spletkarske Austrije na propast. Njegov govor u Saboru 26. lipnja 1861. Makanec je okvalificirao najboljim iz tog razdoblja, Starčević je u njemu "muževniji, krepčiji, otresitiji i ponosniji" od drugih govornika. Bila je to optužba Austrije zbog tri stoljeća stradanja hrvatskog naroda i svjedočenje vlastitog uvjerenja u potpunu pravnu samostalnost i nezavisnost hrvatske države, ali koja u stvarnosti ne postoji. S vjerolomnom Austrijom nije moguća realna unija, ali ni drugi zajednički poslovi. Unionistička politika uže povezanosti s Ugarskom nije bila korisna. Pravi je izlaz u samostalnoj hrvatskoj državi.[58]

U Starčeviću i Strossmayeru Makanec vidi dva "politička i psihološka antipoda, dva pola, unutar kojih se kretao hrvatski život". Starčević je najvišim životnim vrijednostima držao "nezavisan karakter i čvrst značaj", stoga "obožava rimski republikanski duh, a civis romanus za njega je najviši ideal". Gotovo asketska skromnost čini ga manje zavisnim nego što su drugi. Odbojni su mu bili "duh helenske kulture", "duh

umjetnosti, duh istančanog duhovnog uživanja i lijepog, aristokratskog vođenja života". No upravo je to bilo karakteristično za Strossmayera, koji je "bio tipičan građanski liberalac" svoga doba. Najzad – Makanec konstatira krupnu razliku između njih u pristupu političkim pitanjima "Za Starčevića je kompromis značio slabost karaktera, a za Štrosmajera [Strossmayera – J. M.] je kompromis bio dokaz životne mudrosti."[59]

Iako je Strossmayer govorom u Saboru bio formalno blaži i sklon suzdržljivoj taktici prema Austriji, ipak se, misli Makanec, nije od Starčevića razlikovao u onom bitnom, "da hrvatsko državno pravo mora biti osnovica svake poštene hrvatske i narodne politike". Prema tome: "temeljni postulat hrvatskog državnog prava" za Makanca je "da se od političkog partnera prije svakog drugog razgovora ima tražiti priznanje samostalnosti i nezavisnosti hrvatske".[60] Zar se to nije odnosilo na prilike u Jugoslaviji kad je Makanec o tome pisao esej?

Strossmayer je u nacionalno heterogenoj Habsburškoj Monarhiji, centralistički uređenoj, vidio mogućnost prevlasti i dominacije vladajućeg dijela države i naroda nad drugim narodima. Federativno uređenje, spasonosno za Monarhiju, nisu u Beču prihvatili. Austrijski je centralizam Makanec okvalificirao kao besmislen čin suprotan "svim zakonima logike i morala" jer su se neprivilegiranim narodima nametnuli zakoni protivni "njihovim osjećajima, pravima i svim direktivama, koje su proizlazile iz njihova historijskog razvoja". Takva se politika oslanjala na vojsku, a ne na "istinu i pravdu", pa je državu vodila u propast.[61] I to podsjeća na stanje u Jugoslaviji.

Dok je Starčević u Saboru podržao Kvaternikov prijedlog prema kojemu bi Hrvatska bila potpuno samostalna te bi se međunarodnim ugovorima utvrdili njezini odnosi s Austrijom i Ugarskom, Strossmayer je bio za prijedlog središnjeg odbora – prijedlog u kojem se, doduše, spominje hrvatska samostalnost, ali i mogućnost uže državnopravne povezanosti s Ugarskom. Za Kvaternikov je prijedlog Makanec ustvrdio da nije utemeljen na stvarnim političkim odnosima te da je direktno suprotan habsburškoj politici i zato neostvariv. Prihvatiti ga sa svim posljedicama "značilo bi povesti narod u odlučnu borbu, koju bi on mogao izdržati tek u tom slučaju, ako bi bio moralno čvrst i neslomljiv". Protiveći se Kvaternikovu prijedlogu Strossmayer je, kao realističan političar, očekivao da će kompromisom postići poboljšanje položaja hrvatskog naroda. Njegovu politiku veze s Ugarskom Makanec drži pogrešnom jer je izostao takav odnos i s Austrijom te nisu ostvareni uvjeti za hrvatsku taktiku ucjene

Austrijanaca pomoću Mađara i obratno – Mađara pomoću Austrijanaca. No romantičari u politici, "ljudi srca i nepopravljivi poštenjaci", Hrvati nisu mogli voditi takvu politiku te je velika većina u Saboru bila protiv povezanosti s Austrijom. Sabor je bio raspušten, a Hrvatska je jednostrano vezana uz Ugarsku. Austro-ugarskom nagodbom iz 1867. i Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868., misli Makanec, dokrajčena su Strossmayerova očekivanja da će se Habsburška Monarhija transformirati u ustavnu, federalističku i slavensku državu. Strossmayer se povukao iz političkog života, a Starčević nastavlja borbu za svoje ideale. U toj dvojici Makanec vidi dva "vrhunca" u političkom i duhovnom životu hrvatskog naroda.[62]

Nastankom jugoslavenske države 1918. i zatim unitarističkom politikom praktički se dokidaju ostaci hrvatskog državnog prava, koje je bilo jedno od glavnih obilježja hrvatske samosvojnosti i jedan od glavnih čimbenika sigurnije budućnosti. U unitarnoj jugoslavenskoj državi velikosrpski se hegemonizam protivi federativnom preuređenju i tako bilo kakvoj obnovi hrvatskoga državnog prava. U eseju Makanec u ezopovskom obliku daje pouku o temeljnoj ulozi hrvatskoga državnog prava u hrvatskoj nacionalnoj politici.

Hrvatska državna i narodna misao

Makanec se odlučno suprotstavlja pomodarskom shvaćanju za koje kaže kako se može uočiti i iz "jeftinih marksističkih brošura": da se "ideja narodnosti" i "osjećaj narodnosti" kao povijesni čimbenici javljaju tek od Francuske revolucije. Naime Francuska revolucija nije stvorila narodni osjećaj, nego je "posljednja etapa" njegova višestoljetnog razvoja. Uz znanstvene argumente pravnika i povjesničara Vladimira Mažuranića, iz kojih se vidi da je u "starom srednjem vijeku" postojao narodni osjećaj, spominje i pismo Nikole Zrinskog zagrebačkom podžupanu Ivanu Ružiću koje služi kao neoboriv "dokument nacionalne svijesti hrvatskoga plemstva". No žali što je samo plemstvo, "politički aktivan dio naroda", bilo nacionalno svjesno.[63]

Nastanak narodne svijesti Hrvata zamišljao je sažeto, u kratkim crtama. Nakon doseljenja Hrvata u današnju domovinu nastalo je njihovo ratničko plemstvo koje je stoljećima bilo nositelj hrvatske ideje. Povijesni uvjeti u X. st. nisu dopuštali onaj oblik vladavine koji se sada može držati poželjnim, seljačku demokraciju. Zbog toga je sretna okolnost bila da se

formiralo hrvatsko narodno plemstvo koje u feudalno doba štiti narod od "franačkih, madjarskih i austrijskih osvajača, koji bi narod hrvatski izbrisali sa lica zemlje".[64]

Europa se od srednjeg vijeka, s rijetkim izuzecima, razvijala tako da je jačao utjecaj širokih slojeva na političke prilike razmjerno razvoju njihove prosvijećenosti. Slično kao u velikim europskim zemljama, taj se proces odvijao i u Hrvata.[65]

Hrvatska se ideja, prema Makancu, u prošlosti prenosila i razvijala u nekoliko bitnih oblika:

"U vrijeme kulminacije europskog feudalizma bilo je nosilac državne ideje hrvatske narodno plemstvo, poteklo iz porodica starih župana, što su ih Hrvati u vrijeme prvih svojih kraljeva sami birali kao svoje poglavare. U doba poslije francuske revolucije, kad je građanski stalež konačno skršio premoć feudalnih velikaša, koji su međutim već bili postali pripuzi dvorskog apsolutizma, hrvatski su građani nakon izvjesne periode mrtvila iz ruku hrvatskih plemića preuzeli svetu baštinu borbe za državnu i narodnu ideju hrvatsku, a u XX. vijeku, u vrijeme buđenja najširih narodnih slojeva, hrvatsko je seljaštvo glavni nosilac hrvatske državne i narodne misli. Baš ta hiljadugodišnja borba za vlastitu narodnost i državnost, neoboriv je dokaz, da Hrvati nikada nisu bili služnički narod, da oni nikada u svojoj historiji nisu željeli da budu bilo čiji rob, da oni nikada nisu trpjeli i nikada ne će trpjeti vlast bilo kojeg drugog naroda nad sobom."[66] Zadnja je poruka upozorenje čimbenicima vladajućim od 1918. i ujedno povijesni podsjetnik hrvatskom narodu, doduše politički oblikovan.

Težište je njegova *Razmišljanja o hrvatskom preporodu* na pitanju o hrvatskoj nacionalnoj svijesti. Povijesnu sliku Hrvatske prvih desetljeća XIX. st. skicirao je vrlo pojednostavljeno: zbog otpora germanizaciji i centralizmu Hrvatska je bila oslabljena i ugrožena, politički bespravno seljaštvo bilo je pritisnuto feudalnim obvezama, u gradove prodiru stranci, uslijed propasti "najznamenitijih porodica" plemstvo više nije bilo dovoljno moćno i uza sve to zaprijetila je navala "probuđenog madžarskog nacionalizma", te je Hrvatska "bila u agoniji".[67]

Ali za sto godina, prema njegovu mišljenju, to se temeljito promijenilo i Hrvatska je postala "svjetionik istine i pravde", "granitna stijena slobode, njena životna i kulturna snaga zadivljuje i za nju se znade u Evropi".[68] On obnavlja sjećanje na one koji su u tom pravcu "zaorali prvu brazdu" – na preporodnu generaciju, i koristi se njihovim geslom, inače objavljenim 1835. u prvom broju *Danicze Horvatzke, Slavonzske i Dalmatinzke*, koje glasi: "Narod bez narodnosti je tijelo bez kosti." Geslo mu je poslužilo za nastavak razmišljanja o "narodnosti" i njezinoj ulozi. Tako je za nj "osjećaj narodnosti (...) psihički organ kojim neki narodni kolektiv zamjećuje svoje vlastito postojanje". U nekim okolnostima taj osjećaj može porasti, poprimiti veliku snagu i tada se javlja "uzvišena spremnost i na najveće žrtve". Tome daje objašnjenje: "Taj osjećaj u stvari je doživljaj jednog sasvim zasebnog, iz historijskog razvoja proizašlog tipa kolektivne duševnosti, koji sadrži u sebi sasvim osebujne vrijednosti, koje imadu zajedničku historijsku sudbinu, koje su stvarne i moćne, ali se ne dadu riječima definirati. Narodnost, to je stvarnost, koja se ne otkriva razumu, nego srcu. Narodnost nije teorija, nego osjećaj, i tko taj osjećaj u svome srcu ne nosi, tome se on ne može 'dokazati' kao što se ni slijepcu ne može dokazati egzistencija boja, a gluhome egzistencija tonova. Ukoliko je taj osjećaj u nekome narodu življi, utoliko je taj narod snažniji i sposobniji za borbu, ukoliko snaga toga osjećaja slabi, utoliko slabi i otporna snaga naroda." Tako je spomenuto preporoditeljsko geslo "izraz uvjerenja, da narod, koji sam sebe ne osjeća, ne može uspjeti u borbi protiv ugnjetavača svoje slobode".[69]

I stoga su, prema njegovoj prosudbi, preporoditelji "značaj narodnosti ispravno shvatili i točno tumačili", no ipak su upali u neke zablude od kojih je glavna što su borbu počeli pod mrtvim ilirskim imenom. To je ime "plod jedne intelektualističke konstrukcije", dok je hrvatsko ime što ga je "narod dao sam sebi" organski produkt njegova života. Zbog toga je ono kroz prošlost bilo "žilavo" te "vječno mlado i neuništivo". Gajeva zabluda s ilirskim imenom kojega narod nije prihvatio povijesno je iskustvo koje se ne smije "nikada zaboraviti". Iz toga izvodi konstataciju: "Narodi, kojima se moraju imena izmišljati za pisaćim stolom, uopće nisu nikakvi narodi, nego ili utvare u mozgovima pojedinih zanesenjaka ili fikcije, koje se u interesu izvjesnih grupa podržavaju i propagiraju."[70] Očita je Makančeva aluzija i na jugoslavensko ime kao nenarodno.

"Ime, koje narod sam sebi daje", nastavlja on, "to je prava velika sinteza kolektivne narodne duše, i gdje te nesvjesne kolektivne sinteze nema, tamo nema niti kolektivnog osjećanja, bez kojega se neka narodnost ne može ni zamisliti, a kamoli da može postojati."[71]

Započeto "još u polumraku praskozorja, kada su sve konture nejasne i razlivene", djelo preporoditelja dovršio je na nacionalnom planu Starčevićev pravaški, a na socijalnom planu Radićev seljački pokret. Time je potpuno oblikovan u Hrvata njihov narodni život. Tako je "novo hrvat-

stvo" dobilo neslomljivu snagu, što svjedoči "najnovija historija".[72]

Za prošlost hrvatskog naroda Makanec misli da je bila "križni put" na kojem se ponekad moralo pokleknuti, ali se moralnom snagom opet ustajalo i nosilo teško breme "prema dalekoj i neznanoj zori potpune slobode". Žrtve tog puta "časti i otpora" bili su Matija Gubec, Petar Zrinski, Krsto Frankopan i Stjepan Radić. S obzirom na mučeništvo i patnje "najboljih Hrvata" bilo bi nečasno napustiti taj put.[73]

(Nastavak i dovršetak u sljedećem broju)

Bilješke

[1] Željko Krušelj, *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma*, Koprivnica, 2001.
[2] Državni arhiv Bjelovar, Fond bjelovarske Gimnazije, signatura 1DSII, 350.
[3] Državni arhiv Bjelovar, Fond bjelovarske Gimnazije, signatura 1 DSII, 515.
[4] Državni arhiv Bjelovar, Fond bjelovarske Gimnazije. Nema potrebne signature. Tekst nije čistopis, a na kraju je Ribarov paraf "R". Spada u povjerljive spise.
[5] Julije Makanec, *Uvod u filozofiju povijesti*, Zagreb, 1993. (Pavo Barišić: Pogovor), str. 169. – 171. Barišić je objavio Makančev prijepis (načinjen 31. prosinca 1941.) povjerljivog izvješća br. 27/1936. direktora bjelovarske Gimnazije A. Ribara Banskoj upravi, Prosvjetnom odjeljenju od 11. travnja 1936. o Makančevu vladanju.
[6] Rad oko postavljanja novog gradskog zastupstva, *Graničar*, br. 31 od 28. studenoga 1940., str. 5 i 6. i Državni arhiv Bjelovar, Fond bjelovarske Gimnazije, signatura 1DSII, 1029 dopis: "Zamjena za v. d. ravnatelja", pov. br. 58/1940 od 31. prosinca 1940.
[7] Zdravko Dizdar, Bjelovarski ustanak od 7. do 10. travnja 1941., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, Zagreb, 2007., str. 581 – 609.
[8] Dr. Julije Makanec, Hrvatska država, *Nezavisna Hrvatska*, br. 1, Bjelovar, 19. travnja 1941., str. 1.
[9] Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Beograd, 1973., str. 343.
[10] Imenovanje logornika i ustaških dužnostnika, *Nezavisna Hrvatska*, br. 6, Bjelovar, 24. svibnja 1941., str. 4; Osim što je bio logorni pobočnik, Makanec je bio i stožernik Ustaške mladeži. Vidi o tome: Rade Kovač, *Bjelovar i okolica u borbi protiv okupatora*, Bjelovar, 1952., str. 103.
[11] Državni arhiv Bjelovar, Fond bjelovarske Gimnazije, opći spisi.
[12] Državni arhiv Bjelovar, Fond bjelovarske Gimnazije, opći spisi.
[13] Alojzije kardinal Stepinac, *Propovijedi, govori, poruke (1941. – 1946.)*, Zagreb, 1996., pripremili i napisali Uvod J. Batelja i C. Tomić, str. 176 – 180.
[14] Dr. Julije Makanec, Pozvani i nepozvani, *Hrvatski narod*, Zagreb, 7. studenoga 1943., str. 1 – 2.
[15] Dr. Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, članak: "Skupština Radićeve seljačke

stranke", reprint, Zagreb, 1992., str. 64 – 68; dalje: R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu.*
[16] R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, članci: "Izbori za konstituantu 28. studenoga 1920.", str. 98 – 106 i "O izborima za Narodnu skupštinu 18. ožujka 1923.", str. 157 – 164.
[17] Julije Makanec, Etičke ideje u hrvatskom seljačkom pokretu, *Hrvatski list*, br. 189, Osijek, 1923., str. 2 – 3. Rad je objavljen kao podlistak u brojevima 186, 187, 188 i 189. List je bio glasilo Hrvatske zajednice koja je tada bila koalicijski partner HRSS-a u Hrvatskom bloku.
[18] J. Makanec, isto.
[19] Rudolf Herceg, *Seljački pokret u Hrvatskoj*, Zagreb, 1923., str. 22 – 23. Knjiga je pisana popularno. U predgovoru je S. Radić preporučuje čitateljstvu kao "naše seljačko političko evanđelje".
[20] J. Makanec, isto. Citat iz Hercegove knjige nije, kako piše Makanec, uzet sa 20., već 22. stranice. Osim toga nije prepisan cjelovito, nego krnje, što mu pomalo mijenja smisao. Kod Makanca citat glasi: "Hrvatski seljački pokret započeo je kao pokret duševni, idejni, misaoni, nipošto kao pokret gospodarski. Njemu je ishodište čovjek." Herceg je pak napisao: "*Hrvatski seljački pokret* započeo je prema tomu kao *pokret duševni, idejni, misaoni*, nipošto kao pokret gospodarski. *Njemu je ishodište čovjek, a kako su*, prema Kristovoj nauci, *svi ljudi kao ljudi jednaki, to treba da i seljaci postanu ravnopravan faktor u ljudskom društvu. To zahtieva socialna pravda* (čovječanska pravica)."
[21] J. Makanec, isto.
[22] J. Makanec, isto.
[23] J. Makanec, isto.
[24] J. Makanec, isto.
[25] J. Makanec, isto.
[26] J. Makanec, isto.
[27] Julije Makanec, Duša, *Hrvatski list*, br. 186, Osijek, 1924., str. 1 – 2.
[28] J. Makanec, isto.
[29] J. Makanec, isto.
[30] J. Makanec, isto.
[31] J. Makanec, isto.
[32] Julije Makanec, Radić govori!, *Hrvatski list*, br. 205, Osijek, 1924., str. 2 – 3. Vjerojatno se radi o Makančevu odgovoru na reakcije nakon Radićeva govora održanog 22. kolovoza 1924.
[33] Julije Makanec, S duhom vremena!, *Hrvatski list*, br. 213, Osijek, 1924., str. 1 – 2.
[34] J. Makanec, isto.
[35] J. Makanec, isto.
[36] J. Makanec, isto.
[37] Julije Makanec, Moral i politika, *Hrvat*, VI/1924., br. 1211, Zagreb, str. 1.
[38] J. Makanec, isto.
[39] J. Makanec, isto.
[40] Dr. Julije Makanec, Stjepan Radić i srbijanska javnost, *Književnik*, I./1928., br. 6, Zagreb, str. 220 – 221.

[41] J. Makanec, isto.
[42] J. Makanec, isto.
[43] J. Makanec, isto.
[44] J. Makanec, isto.
[45] Dr. Julije Makanec, Uzroci zla, *Hrvat*, IX/1928., br. 2563, str. 5.
[46] J. Makanec, isto.
[47] J. Makanec, isto.
[48] Dr. Julije Makanec, Dvije reakcije, *Hrvat*, IX/1928., br. 2564, str. 5.
[49] Dr. Julije Makanec, Nezrela "širokogrudnost", *Hrvat*, IX/1928, br. 2595, str. 2.
[50] J. Makanec, isto.
[51] J. Makanec, isto.
[52] J. Makanec, isto.
[53] J. Makanec, isto.
[54] J. Makanec, isto.
[55] J. Makanec, isto.
[56] Više o tome: Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006.
[57] Dr. Julije Makanec, Starčević i Strossmayer na saboru 1861., *Hrvatska revija*, br. 9, Zagreb, 1935., str. 449 – 450. Esej je pretiskan u časopisu *Dubrava*, br. 37, Dubrovnik, 16. rujna 1935., str. 2 – 3.
[58] J. Makanec, isto, str. 450 – 451.
[59] J. Makanec, isto, str. 452.
[60] J. Makanec, isto, str. 452 – 453.
[61] J. Makanec, isto, str. 453 – 454.
[62] J. Makanec, isto, str. 454 – 455.
[63] Dr. Julije Makanec, Klevetnicima Zrinjskog i Frankopana, *Jutarnji list*, XXV/1936., br. 8713, od 30. travnja 1936., str. 7.
[64] J. Makanec, isto.
[65] J. Makanec, isto.
[66] Dr. Julije Makanec, O tragediji i kultu Zrinskih i Frankopana, *Hrvatska revija*, god. X/1937., br. 5, str. 226.
[67] Dr. Julije Makanec, Razmišljanja o hrvatskom preporodu, *Hrvatska revija*, god. XI/1938., br. 1, str. 1.
[68] J. Makanec, isto.
[69] J. Makanec, isto.
[70] J. Makanec, isto, str. 1 – 2.
[71] J. Makanec, isto, str. 2.
[72] J. Makanec, isto, str. 3.
[73] J. Makanec, isto, str. 4.

Anđele

Sad kad su umrle tvoje usne,
oci mi ostaše zedne lica tvoga, ljubavi.
Sad kad je u tvom srcu njeznom pala tama,
ostadoh da izgubljen lutam,
a ime tvoje zvoni pustim odajama, neprestance.
Odajama gdje su stanovali samo šaptaji i
gdje su se pleli naši zagrljaji.

Hoćeš li me više ikad sresti nasmijanog, ljubavi ?
Hoćeš li me dotaknuti u jesen kad ponovno zastudi Rujan ?
Ko sinoć kad su ugasle tvoje oči i
kad se sledila sva naša nada,
na tvom posljednjem osmijehu.

Anđele,
sanjaj u beskraju,
ako se tamo sanja.
Sanjaj da se u snovima srećemo,
jer ja ću u jednoj od noći naći sna,
pustom tugom smoren,
a tvoja duša prepoznat će pute k svjetlu i
Božije ruke vratit će ti osmijeh i
odjenut bijele skute .

Anđele moj,
sanjaj da se pronađemo u beskraju,
u tišini da mi sijaš,

i da me vodiš.
Sanjaj mi snove o ljubavi.

Vladimir REM

Brodski književni krug u hrvatskom izdavaštvu*

Prema periodizaciji koju je sastavio Ante Stamać hrvatsku književnost od Prvog svjetskog rata naovamo treba nazivati *suvremenom*. Prvo njezino razdoblje traje od 1918. do 1928., drugo od 1929. do 1950., treće od 1951. do 1967. i četvrto od 1968. do 1991. Povijesni je okvir prvoga razdoblja stvaranje države SHS i ubojstvo hrvatskih zastupnika u Beogradu, dok drugo razdoblje uključuje, za razliku od dosadašnjih gledišta, i stvaralaštvo u NDH i traje do raskida Komunističke partije Jugoslavije s Kominternom. Od autora koji su svojim djelima obilježili ta razdoblja najznačajniji su: Ujević, Krleža i A. B. Šimić (prvo razdoblje), Budak, Tadijanović i Cesarić (drugo).

Ta prva dva razdoblja (o trećem i četvrtom bit će govora kasnije) vremenski su gotovo istovjetna kao u doskorašnjoj razdiobi, ali je razlika u tome što smo do sada rabili nazive (oznake): *književnost između dva rata* i *književnost NOB-a*. Tako su se u pregledima književnog stvaranja 1941. – 1945. našli pisci partizanskog kruga, ali ne i "oni drugi".

"One druge", nepodobne i prešućivane, imala je i Slavonija, pa i Slavonski Brod. Pola stoljeća bili su Josip Mirković i Josip Pusztay na "crnoj listi": o njima se nije smjelo ni govoriti, a kamoli pisati. Bili su osuđeni na zaborav, ne samo zbog svojih djela objavljenih u NDH nego i zbog svojih sudbina (Pusztay ubijen 1944., Mirković nestao 1945.).

Kako je u poslijeratnom Brodu kultura bila odveć u dosluhu s politikom, Đuka Matanić nije samo spominjan nego i slavljen (spomen-ploča na rodnoj kući, davanje njegova imena ulici i Mjesnoj zajednici). Rođen 1919., a bolešću slomljen 1942., Matanić je ostvario neznatan, i zanemarljiv, literarni doseg (pregršt pjesama socijalnog karaktera), ali je u iskazima počasti tome neostvarenom piscu glavnu ulogu imala njegova politička biografija (predratni skojevac, za rata partijski aktivist). Slično se može kazati za Ivana Trisku, Mataničeva vršnjaka, koji je 1942.

* Ovaj tekst primili smo u svibnju prošle godine, tri mjeseca prije smrti Vladimira Rema (4. XII. 1927. – 22. VIII. 2011.). Objavljivanje toga priloga neka bude i izraz naše zahvalnosti autoru na njegovoj suradnji u *Maruliću*. (Ur.)

pogubljen u Jasenovcu, a ostavio je iza sebe, u rukopisu, zbirku pjesama *Plodne mržnje*.

Iako je predmet ovoga prikaza izdavaštvo poslije Drugog svjetskog rata, radi potpunijeg uvida u izdavačku produkciju 40-ih godina spomenut ću djela koje autori brodskog kruga objavljuju u vrijeme NDH. Osim Mirkovićeve knjige pripovijedaka *Kroz naše selo* i triju Pusztayevih knjiga (*Poskok*, *Branioci neba* i *Pjesme o daljinama*) od 1941. do 1945. bilježimo ove naslove: Josip Berković, *Misli i djela*; Dragutin Tadijanović, *Tuga zemlje*; Antun Matasović, *Crno kraljevstvo* i *S djedovskog praga*; Marijan Matijašević, *Nemir samoće* i *U brodolomu*; Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*.

U prvih pet poslijeratnih godina, osim 4 kraća prozna djela dječje spisateljice Zlate Kolarić-Kišur (*Neželjeni zet* 1946., *Crni brigadir* 1947., *Doktoruša* 1949. i *Zimska priča* 1950.), ne izlazi ni jedna knjiga nekog brodskog autora. To je vrijeme kada u hrvatskoj književnosti dominiraju, uz Miroslava Krležu, partizanski autori na čelu s Vladimirom Nazorom (*Pjesme partizanke*, dnevnik *S partizanima*, *Legende o drugu Titu*, *Kurir Loda* i dr.) i kada se od pisaca zahtijeva da slijede tzv. socijalistički realizam.

Prekretnicu čini 1951. godina, kojom počinje, po Stamaću, treće razdoblje novije hrvatske književnosti, a oznaka mu je "druga moderna" (jer aktualizira načine pisanja iz razdoblja "prve moderne" s početka stoljeća). U tom razdoblju, koje traje do 1967., a omeđeno je Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog jezika, nastupaju dvije nove generacije pisaca: *krugovaši* i *razlogovci* (prvi nazvani po časopisu "Krugovi", koji izlazi od 1952. do 1958., a drugi po časopisu "Razlog", pokrenutom 1961., a ugaslom 1969.). Među mladim su modernistima (*krugovašima*): Vesna Parun, Antun Šoljan, Ivan Slamnig, Slavko Mihalić, Miroslav S. Mađer, Zlatko Tomičić, dok je Dubravko Horvatić najizvorniji predstavnik *razlogovskog* modernizma.

U tom razdoblju svoja djela (samostalne knjige) objavljuju ovi autori brodskoga kruga: Dragutin Tadijanović, Zlata Kolarić-Kišur, Tomo Matić i Sofija Hürtz-Maraković od starijih autora koji su književno ime i ugled stekli "između dva rata", te poslijeratni pisci: Ivo Baričević, Valentin Benošić, Pavao Bodiš, Stjepan Godić, Dragutin Horkić, Stjepan Vladimir Letinić, Vladimir Rem i Hinko Zlomislić.

Od zbirke *Tuga zemlje* (1942.) Dragutina Tadijanovića proći će gotovo cijelo desetljeće do izlaska nove knjige toga pjesnika. Višegodišnje zabrane objavljivanja zbog tobožnje "kolaboracije s ustaškim režimom", koje su

1945. izrečene hrvatskim književnicima poput Tina Ujevića, Dobriše Cesarića i Dragutina Tadijanovića, da spomenem samo najpoznatija imena, objašnjavaju taj interval šutnje.

Zbirka pod naslovom *Pjesme*, koja izlazi u proljeće 1951., izbor je iz Tadijanovićevih dotadašnjih zbirki. Sadržava 115 pjesama, a uredio ju je Jure Kaštelan, napisavši u bilješci o pjesniku: "Tko pozna liriku Dragutina Tadijanovića, čuo je i za Rastušje, rodno mjesto njegovo." Ono što se o Tadijanovićevu pjesništvu naglašavalo u prijeratnoj kritici i sada se ponavlja: "Ti poetski Tadijanovićevi motivi, ta ljubav za rođenom grudom, ta 'tuga zemlje', taj sjaj 'sunca nad oranicama', to je onaj specifični lirski štimung s kojim se neprestano susrećemo u poeziji Dragutina Tadijanovića." (S. Diana)

Do kraja razdoblja koje prema Stamaćevoj sistematizaciji novije hrvatske književnosti traje od 1951. do 1967. godine Tadijanović objavljuje i ove naslove: *Blagdan žetve* (1956.), *Srebrne svirale* (1960.), *Prsten* (1963.) i *Večer nad gradom* (1966.). Mahom su to izbori iz njegove poezije, pa M. S. Mađer, pišući o *Prstenu*, s pravom zaključuje: "Od pjesme 'Lutanje' napisane 1920. pa do posljednje u ovoj zbirci 'Stihovi o psu na grobljanskim vratima i o drugome' može se osjetiti i upoznati portretni oblik autorova opusa."

Odmah iza Dragutina Tadijanovića, koji je po broju izdanja svojih knjiga na čelu autorske liste toga razdoblja, nalazi se Zlata Kolarić-Kišur. Spisateljica o kojoj se s nepravom i nepravdom malo pisalo i premalo znalo, brojem se svojih naslova zapravo izjednačuje s Tadijanovićem, ali su neka Tadijanovićeva djela (npr. *Srebrne svirale* i *Prsten*) objavljivana u više izdanja. Premda je rođena Brođanka, za Zlatu Kolarić-Kišur gotovo se i ne zna u Brodu, a uzrok tome treba tražiti i u činjenici da je djetinjstvo i mladost provela u Požegi, a poslije udaje stalnim joj boravištem postaje Zagreb (umrla 1990. u dubokoj starosti). Njezina djela namijenjena su prvenstveno mladima, a izlazila su ovim redom: 1951. pjesme *Po sunčanim stazama*, 1955. pjesme i proza pod naslovom *Cvijeće*, 1958. jednočinka *Teta Beba* i bajka u stihovima *Ptičji festival*, 1961. zbirka *Uz pjesmu i šalu na Jadranskom žalu*.

Književni povjesničar Tomo Matić, također rođenjem Brođanin, ali po roditeljima i osobnom osjećanju Požežanin, za vrijeme NDH predsjednik HAZU, a 1947. upravo zbog toga isključen iz Akademije, koja ponovno postaje "jugoslavenskom", objavit će u ovome razdoblju samo memoare pod naslovom *Moje đačke uspomene iz požeške Gimnazije* (1964.).

* * *

Kada se govori o brodskom poslijeratnom književnom naraštaju, misli se ponajprije na pisce koji se u prvim godinama komunističkog sustava počinju oglašavati u zagrebačkom omladinskom časopisu "Izvor", a poslije 1952. u časopisu "Krugovi". To je vrijeme kada izlaze i njihove prve knjige.

Osim jedne zbirke pjesama (Vladimir Rem: *Lirske minijature*, 1951.) ostvaraji su toga prvog poslijeratnog brodskoga književnoga kruga prozna djela (Pavao Bodiš, *Pripovijetke*, 1954.; Stjepan Godić, *Ogrlica*, 1955. i Dragutin Horkić, *Iz svakog džepa ponešto*, 1959.).

Ratna tematika Bodiševa i Godićeva, nadahnuta iskustvima autorâ kao sudionikâ partizanske borbe, s jedne strane, i Horkićev humor koji podsjeća na Marka Twaina, s druge, potpun su otklon od nametnutog sovjetskog modela socrealizma, i to je nesumnjivo najveća vrijednost te proze. Tri prva naslova u vlastitoj su nakladi tiskana u Brodu, u ondašnjem "Plamenu", dok Horkićeve crtice izlaze u izdanju zagrebačke "Epohe".

Hinku Zlomisliću i Valentinu Benošiću prve zbirke izlaze izvan Broda: Zlomisliću u Subotici (*Suhi zdenac* 1959., *I poslije svega* 1961.), a Benošiću u Vinkovcima (*Sanatorij*, 1964.). Zlomislićev je izdavač časopis "Rukovet", a Benošićeva zbirka izašla je u izdanju vinkovačkog Ogranka MH. U pogovoru *Suhog zdenca* urednik L. Merković piše kako se Zlomislić "u nekoliko navrata nalazio na rubu smrti", pa su mu zato pjesme "toliko opore, surove, a ponekad i sjetno rasplakane". Slično će za Benošića napisati Martin Kaminski: "On će proći dug i mukotrpan put kroz klinike i sanatorije. I zato, kad se to zna, naziv prve zbirke ne zvuči kao poza."

Ostale zbirke brodskih pisaca nižu se u prvoj polovici šezdesetih godina ovim redoslijedom: 1963. Ivo Baričević, *Oči u oči*; 1964. Stjepan Godić, *Lirika*; Vladimir Rem, *Umor krvi*; Hinko Zlomislić, *Moć ulice*; 1965. Dragutin Horkić, *Viđeno i neviđeno*; Vladimir Rem, *Tragom prošlosti Broda*. Sva izdanja osim posljednjeg (vlastita naklada) objavili su izdavači koji djeluju izvan Broda, u mjestima: Doboju, Pakracu, Osijeku, Zagrebu.

Drukčije i nije moglo biti jer "sve do formiranja Ogranka Matice hrvatske svi oni koji su stvarali ili pokušali bili su osuđeni na samotno traženje izlaza iz jednog neorganiziranog stanja" (V. Benošić).

Za šezdesete godine može se reći da je karakteristično sve snažnije oživljavanje književnoga izdavaštva u Slavoniji, i to zahvaljujući djelovanju pododborâ Matice hrvatske. Pododbor je (taj će naziv 1966. biti zami-

jenjen nazivom Ogranak) najprije osnovan, još ujesen 1959., u Vinkovcima, potom 1961. u Osijeku i Požegi, a 1964. u Županji. U tim će sredinama, upravo u okvirima Matičina izdavaštva, biti pokrenute i stalne kulturne edicije (1960. *Godišnjak* u Vinkovcima, 1961. *Revija* u Osijeku i *Požeški zbornik* u Požegi, a 1967. *Županjski zbornik* u Županji).

* * *

Kada je riječ o brodskom Pododboru Matice hrvatske, valja imati u vidu 1963. godinu, kada je pokrenuto njegovo osnivanje, i 1965. godinu, kada je dobivena suglasnost Općinskog odbora SSRN-a (kojemu je predsjedao Zdravko Tomac) da se Pododbor osnuje. Dvogodišnja neizvjesnost glede odobrenja rada bila je razlogom da i brodski autori svoja djela tiskaju u izdanju sudjednih pododbora (Benošić *Sanatorij* u Vinkovcima, Rem *Umor krvi* u Osijeku, Godić *Lirika* u Pakracu).

Osnovan 30. listopada 1965., brodski je Pododbor uz plan o književnim priredbama, likovnim izložbama i predavačkoj tribini "Četvrtkom u 7" utvrdio i program izdavačke djelatnosti. Predviđeno je da prve tiskovine budu: zbirka feljtona *Posavske teme* Ivana Tomca te tri zbirke pjesama (*Raskamenjena trajanja* Stanislava G. Milošića, *Ponoćne ruže* Valentina Benošića, *Mirte i maestrali* S. V. Letinića). Planirano je i zajedničko izdanje pjesnika brodskog kruga pod naslovom *Mi, ovdje*.

Prva dva planirana naslova nisu tiskana (autori su odgodili objavljivanje), Benošićeve *Ponoćne ruže*, kao i panorama brodske lirike *Mi, ovdje*, izlaze 1966., a Letinićeva zbirka *Mirte i maestrali* početkom 1967. Panoramom *Mi, ovdje* bilo je obuhvaćeno 13 autora, rođenih između 1925. i 1945. godine, koji su, kako je to istaknuto u predgovoru, rođenjem, službom, školovanjem ili prebivalištem vezani uz Brod i brodski kraj. Evo njihovih imena: Anđelko Barbić, Ivo Baričević, Valentin Benošić, Stjepan Godić, Dubravko Jelčić, Franjo Lacko, Stanislav G. Milošić, Slavko Mirković, Vladimir Rem, Petar M. Stojiljković, Duško Trifunović, Ivan Vargaš i Hinko Zlomislić.

U 1967. godini, koja je – prema periodizaciji A. Stamaća – međaš dvaju razdoblja suvremene hrvatske književnosti (trećeg, koje traje od početka pedesetih godina, i četvrtog, od 1968. do 1991.), osim Letinićeve (prve) zbirke *Mirte i maestrali* ugledat će svjetlo dana i Benošićeva (treća) zbirka *Odavde do smrti*.

Pododbor (sada već Ogranak) Matice hrvatske u 1968. godini izdavač je triju pjesničkih zbirki: dviju Stjepana V. Letinića – *Zaljubljeni vidici* i *Čempresi u rodnom selu* – i postumne zbirke Hinka Zlomislića *Zaustavljeni sat*. U pogovoru te knjige Valentin Benošić je zapisao: "Bilo je malo onih koji su imali razumijevanja i za stvaralaštvo i intimne nevolje Hinkove. Često je bio izložen poniženju, neimaštini, potpunoj osami. Posljednjih petnaestak godina nije navraćao u roditeljski dom. A par mjeseci pred smrt, kada je snaga gotovo sasvim iščezla, vratio se Hinko, odmetnuti sin, majci i ocu. I izdahnuo pod njihovim svjetlom, pod jednom žalosnom petrolejkom, u ponoć."

Godinu dana poslije Zlomislića umire i sam Benošić, pripremivši prije odlaska u Zagreb (u Vinogradsku bolnicu, gdje je poslije operacije tumora na mozgu umro) zbirku *U okovima* za tisak. Zbirka je izišla 1969. u Matičinu izdanju. Na Benošiću kao da su se obistinili njegovi vlastiti stihovi o pjesnicima (*žedni kraj česme i kraj života*).

Časopis "Posavski tokovi" objavio je u svojoj tzv. Maloj biblioteci, "kratkog daha", pet samostalnih autorskih zbirki (1968.) i jednu zajedničku (1969.): Ivan Vargaš, *Srce za sva srca*; Petar M. Stojiljković, *Kad svi vlakovi jednom godišnje odjure u nebo*; Anto Gardaš, *Na jednoj obali*; Božidar Javorović, *Kaplja krvi*; Pero Romanić, *Selo pod planinom*; *Troje*. Posebnu pažnju zaslužuje Vargaševa zbirka, koja će još iste godine doživjeti i prošireno (zagrebačko) izdanje pod naslovom *Lirika*. Zbirka je povoljno primljena od čitateljâ, pa i od kritike, koja je u pjesmama Ivana Vargaša prepoznala "tople doživljaje života" (S. G. Milošić) i "dio njegova intimnog dnevnika" (J. Ivaštinović).

U zajedničkoj zbirci *Troje* predstavljeni su (s pet pjesama) mladi brodski autori Toni Bartek, Božica Brljević i Toni Krajina, kojima su to bili prvi koraci u književnosti.

Pored knjiga sa zaštitnim znakom Matice hrvatske ili "Posavskih tokova" pojavljuju se tih šezdesetih godina i novele Antuna Benčeka iz Slavonskog Šamca *Obalama Slavonije* i putopisi Sofije Hirtz-Maraković *Obalama starog svijeta* (1960.). Franjo Lacko, Josip Prudeus i Zvonimir Čabraja svoje književne početke navješćuju zajedničkom zbirkom koja nosi naslov Lackove pjesme *Izmiren sa sobom* (1965.). Zbirka kozerija i karikatura četvorice brodskih autora (Vladislav Čagalj, Nikola Đuraković, Marko Singer, Nedjeljko Veselinović), pod zajedničkim naslovom *Cesta za Olimp*, sadrži u uvodniku i ovaj iskaz: "U prvom redu tvrdimo da smo čisti od larpurlartizma, a u drugom da smo čisti i od artizma."

Premda je nakon što je ugledni književni povjesničar B. Vodnik 1919. objelodanio njezinu zbirku *Pjesme* zanimanje za Mariju Agatu, tj. Jagodu Brlić (tako se potpisivala u književnosti) poraslo, ona je ipak ostala u obiteljskoj sjeni, pa se u književnopovijesnim pregledima i danas uglavnom spominje samo biografska činjenica da je bila sestra Andrije Torkvata, odnosno kći Ignjata Alojzija Brlića. A, s druge strane, prati je laskav Vodnikov sud kako njezine pjesme "ne zaostaju nimalo za pjesmama prosječnih ilirskih pjesnika". Ove kratke opaske držim važnima za potpunije i bolje uočavanje propusta što Jagode Brlić nema u ilirskoj antologiji, objavljenoj 1965., u biblioteci "Pet stoljeća hrvatske književnosti". Od onih koji pripadaju brodskom književnom krugu u dvotomnoj su antologiji (knjige br. 28 i 29, IV. kolo, s ukupno 45 hrvatskih preporodnih pisaca) predstavljeni: Ignjat Alojzije Brlić, Stjepan Marjanović, Mato Topalović, Stjepan Ilijašević, Ivan Filipović i Andrija Torkvat Brlić. Izostavljena je dakle Jagoda Brlić, iako svojim ostvarenjima opravdava Vodnikovu prosudbu i, zajedno s ostalim ovdašnjim piscima toga doba, kvalificira Brod kao važno mjesto hrvatskog narodnog preporoda.

Na izmaku književnog razdoblja o kojemu je riječ (1951. – 1967.) popularna djela Ivane Brlić-Mažuranić izlaze kako slijedi: *Priče iz davnine* 1963., 1964., 1965., 1967. i *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* 1964., 1966., 1967. A kada je 1968. otpočelo izlaziti novo, VI. kolo biblioteke "Pet stoljeća hrvatske književnosti", Ivana Brlić-Mažuranić uvrštena je (u knjizi br. 73, gdje su "udomljene" još Zdenka Marković i Adela Milčinović) s *Pričama iz davnine*, i to cjelovitima. Ta zbirka prema riječima priređivača Miroslava Šicela "predstavlja, kao cjelina, vrhunski umjetnički domet ne samo autoričina stvaralaštva već i hrvatske literature za djecu uopće". Uz *Priče iz davnine* objavljeni su i ulomci iz autoričina djela *Knjiga omladini*, koji ilustriraju poglede slavne spisateljice na umjetnički rad.

Dragutin Tadijanović, klasik modernog hrvatskog pjesništva, predstavljen je 1969. u VII. kolu biblioteke "Pet stoljeća hrvatske književnosti" zasebnom, 120., knjigom (a ne s još kojim autorom ili autorima). Prije njega čast da budu samostalno predstavljeni stekli su samo Josip Kozarac, J. E. Tomić, A. G. Matoš, Slavko Batušić i Dobriša Cesarić (a poslije Tadijanovića još samo Matko Peić). Objavljene su tri Tadijanovićeve zbirke u cijelosti (*Lirika* iz 1931., *Dani djetinjstva* iz 1937. i *Intimna izložba crteža iz Raba* iz 1954.), dok su ostale pjesme toga svojevrsnog "baštinika jezika i hrvatske pjesničke tradicije" izabrane iz drugih njegovih pjesničkih zbirki. Knjigu je priredio Jure Kaštelan i napisao joj predgovor u kojemu,

između ostalog, za Tadijanovića kaže: "Priroda, slike rodne Slavonije koje nosi na svim putovima, u Firenci, u Parizu, u prostorima duha, nisu tema nego mjera stvari."

Godinu dana nakon izdanja Tadijanovićeve knjige u biblioteci "Pet stoljeća hrvatske književnosti" pojavljuje se u biblioteci "Suvremeni hrvatski pisci" (izdavač Nakladni zavod Matice hrvatske, 1970.) knjiga Tome Matića pod naslovom *Iz hrvatske književne baštine*. Taj izbor Matićevih književnopovijesnih radova na preko 400 stranica opremljen je uobičajenim pratećim tekstovima što Matića osvjetljavaju u kontekstu njegova cjelokupnog znanstvenoistraživačkog opusa. Tomo Matić polazio je od načela da se povijest književnosti (citiram J. Pupačića, koji je priredio ovu knjigu) "ne može ispravno razumjeti bez poznavanja javnog i privatnog života onoga doba u kojemu su književnici živjeli", pa zato njegov rad ima i "posebnu važnost za upoznavanje, pored kulturnog i književnog, i društveno-političkog i ekonomsko-socijalnog života u našoj prošlosti".

Za razliku od šezdesetih godina, koje su protekle u znaku intenzivne i vrlo plodne izdavačke djelatnosti, u sedamdesetim godinama, osobito nakon sloma Hrvatskog proljeća, dolazi do zastoja u izdavaštvu. O tome najbolje svjedoči činjenica da su od 1960. do 1970. objavljena 43 naslova brodskih autora, dok je u idućem desetljeću broj autorskih izdanja gotovo upola manji.

Konkretno: od zbirke pjesama *Svjedok Bezimene*, koju je Geza Milošić objavio u proljeće 1970., do romana Josipa Jurjevića *Hrastovi zibaju ptice*, koji se pojavljuje potkraj 1980., bilježimo 27 naslova. Svrstamo li knjige po izdavačima, dobit ćemo podatak da je u Brodu tiskano 10 naslova, a 17 izvan Broda (12 u Zagrebu, 3 u Osijeku, te po jedan u Vinkovcima i Zadru).

S. G. Milošić, čijim "lirskim retrospektivama i poemama" započinje ovaj izdavački ciklus, i Josip Jurjević, koji svojom humoristično-satiričnom prozom taj ciklus zatvara, upućuju svojim djelovanjem na neke usporedbe. Jedan i drugi predstavljaju se svojim prvim samostalnim knjigama u dobi od 45 godina, samo što se Milošić 25 godina prije svoje prve samostalne knjige pojavio (sa sarajevskim pjesnikom Mladenom Petrinićem) u zajedničkoj zbirci pod naslovom *Lirika dvojice* (1943.). U godini izlaska Milošićeva sonetnog vijenca Jurjević postaje direktorom "Brodskog lista", u kojemu je Milošić novinar i tehnički urednik. Potkraj 1971. Geza Milošić, našavši se na udaru kao hrvatski nacionalist, odlazi u inozemstvo (Austrija, Njemačka), odakle se, bolestan, vraća u Brod one 1980. go-

dine u kojoj Jurjević objavljuje, u Osijeku, svoj prvi roman. A kada Josipu Jurjeviću bude izišao drugi roman (*Gozba u čast pokojnika*, 1990.), pojavit će se ponovljeno izdanje Milošićeve *Domovine Hrvata*.

U predgovoru *Svjedoka Bezimene* upozorio sam na neka obilježja Milošićeva umjetničkog postupka, primjerice: "I u svom najdubljem pesimizmu, tako očito iskazanom u 'Mementu krizantema', 'Dlanovima' i 'Triptihonu za Bezimenu', Geza Milošić sebi ne dopušta preobražaj u uvriježena tužitelja, već sasvim stoički svjedoči rane u duši, mireći se s fatumom rastajanja i nestajanja da bi istodobno objavio vjeru u dobru 'Krčmu nad Andromedom' ili 'Mati vučicu'. Štoviše, Milošić pronalazi i sasvim realan izlaz, uzimajući za 'Stanište srca' jedan crveni mak u polju kojeg je ugledao za spasonosnih pohoda voljenu klasju u zrenju, mirisu blaga, običnoj slavonskoj ženi, ovcama na povratku sa seoskih utvaja." A za *Domovinu Hrvata* Vlatko Pavletić je ustvrdio da je "raritet u hrvatskoj književnosti svojom rigoroznom strukturom sonetnog vijenca".

Te 1971. godine izlaze u Brodu zbirke pjesama Tonija Barteka (*Prvi dio srca*) i Vinka Brešića (*Srebrni dlan*), a u Zagrebu zbirka pripovijedaka *Čađave zgode*, koja će Dragutinu Horkiću utrti put među najpoznatije hrvatske dječje pisce.

Knjige S. G. Milošića te Bartekova i Brešićeva knjiga posljednja su brodska izdanja prije tzv. sječe u Karađorđevu. Te knjige, možemo kazati, bile su labuđi pjev i "Posavskih tokova" i Ogranka Matice hrvatske u Slavonskom Brodu.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Daniel Načinović: UVOJCI ZLATNOGA RUNA. Pjesmovni mozaik iz antičke Pule,** Pula, 2011.
2. **Đurda Petravić, Branka Hlevnjak i Željka Čorak: ŠIME VULAS. RETROSPEKTIVA 1954. – 2011.,** Moderna galerija, Zagreb, 2011.
3. **Irena Kraševac: ALMA ORLIĆ,** Matica hrvatska Zaprešić, 2011.
4. **Georges Passelecq i Bernard Suchecky: ZATAJENA ENCIKLIKA PAPE PIJA XI.,** ZORO, Zagreb, 2011.
5. **Anka Petričević: PJESME SRCA,** Symposion, Split, 2011.
6. **Anka Petričević: RIJEČ – IZVOR ŽIVOTA,** Symposion, Split, 2011.
7. **Danica Bartulović: PETA DIMENZIJA,** Ogranak Matice hrvatske Split, 2010.
8. **KRŠNI ZAVIČAJ, 44., godišnjak,** Franjevački samostan Humac, Humac, 2010.
9. **TKALČIĆ, 15, godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije,** Zagreb, 2011.
10. **FORUM, 10-12/2011., mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,** HAZU, Zagreb
11. **REPUBLIKA, 12/2011., mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo,** DHK i Školska knjiga d. d.
12. **MOGUĆNOSTI, 10-12/2011., književnost – umjetnost – kulturni problemi,** Književni krug Split
13. **NOVA ISTRA, 3-4/2011., časopis za književnost, kulturološke i društvene teme,** Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula
14. **ZADARSKA SMOTRA, 4/2011., časopis za kulturu, znanost i umjetnost,** Matica hrvatska, Ogranak u Zadru
15. **MOTRIŠTA, 62, časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja,** Mostar, 2011.
16. **PRILOZI ZA ISTRAŽIVANJE HRVATSKE FILOZOFSKE BAŠTINE 1-2/2011.,** Institut za filozofiju, Zagreb
17. **RAD Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 510, Razred za društvene znanosti,** Zagreb, 2011.
18. **SLOVO, 61, časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, Zagreb, 2011.**
19. **ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST 2/2011.,** Hrvatski institut za povijest, Zagreb
20. **ACTA IADERTINA, 7, časopis Odjela za filozofiju i Odjela za pedagogiju Sveučilišta u Zadru,** Sveučilište u Zadru, 2011.
21. **JEZIK, 5/2011., časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika,**Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
22. **OBNOVLJENI ŽIVOT, 1/2012, časopis za filozofiju i religijske znanosti,** Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb

23. **CRKVA U SVIJETU, 4/2011.,** Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
24. **RIJEČKI TEOLOŠKI ČASOPIS, 2/2011.,** Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Teologija u Rijeci
25. **BOGOSLOVSKA SMOTRA, 4/2011.,** Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
26. **SLUŽBA BOŽJA, 3-4/2011., liturgijsko-pastoralna revija,** Katolički bogoslovni fakultet, Split
27. **KATEHEZA, 4/2011., časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih,** Salesiana d. o. o., Zagreb
28. **BOSNA FRANCISCANA, 35, Franjevačka teologija Sarajevo,** 2011.
29. **VRHBOSNENSIA, 2/2011., časopis za teološka i međureligijska pitanja Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu**
30. **MATICA, 1-2/2012., mjesečna revija Hrvatske matice iseljenika**
31. **VJESNIK ĐAKOVAČKO-OSJEČKE NADBISKUPIJE I SRIJEMSKE BISKUPIJE, 12/2011.,** Nadbiskupski ordinarijat Đakovo
32. **SLUŽBENI VJESNIK ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE, 5/2011.,** Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb
33. **KANA, veljača 2012., kršćanska obiteljska revija,** Kršćanska sadašnjost d.o.o., Zagreb
34. **VERITAS, veljača 2012.,** Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb
35. **CRKVA NA KAMENU, veljača 2012., pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija,** Biskupski ordinarijat Mostar
36. **SVJETLO RIJEČI, veljača 2012.,** FMC Svjetlo riječi d.o.o., Sarajevo
37. **ZVONA, mjesečnik za kršćansku kulturu, veljača 2012.,** Riječka nadbiskupija i Gospićko-senjska biskupija, Rijeka
38. **ŽIVO VRELO, 2/2012., liturgijsko-pastoralni list,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji
39. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, veljača 2012.,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb
40. **MARIJA, veljača 2012.,** Provincijalat Franjevačke provincije presv. Otkupitelja, Split
41. **GLASNIK HRVATSKOGA KATOLIČKOGA LIJEČNIČKOG DRUŠTVA, 2/2011.**

HKR *Marulić*, 1-6, 2011. (XLIV.)

Bibliografija

ARMANDA, Ivan:
(1) S. Ignacija Bojanić OP – život u znaku vjere i ljubavi **1,** 137-154;
(2) Fr. Frano Baldić O. P. – čiovski pustinjak **3,** 114-131;

AUGUSTINOVIĆ, Augustin:
(3) Napasti aktivizma (sa španjolskog izvornika preveo: Jerko Grgec) **1,** 46-60;

BABIĆ, Ivan:
(4) Glasovi iz Srbije **4,** 170-172;

BABIĆ, Mario:
(5) Uspješan start mladoga pjesnika (Dražen Zetić, *Čudesni dani (o ljubavi)*, izd. Euroknjiga, Zagreb 2009.) **5,** 107-112;

BENČIĆ, Nikola:
(6) Gradišćanski Hrvati kao čuvari jezika i baštine **4,** 114-118;

BENEDIKT XVI.:
(7) Govor u HNK 4. lipnja 2011. **3,** 5-8;

BOKULIĆ, Ružica:
(8) *Zaborav na selo; Glas; Dolazi jesen; Pismo; Dječaku; Riječ, pjesma i tišina; Misli; Mjesec;* **5,** 159-163;

BOROVČAK, Damir:
(9) Gvozdansko – svjetski uzor hrvatskoga velejunaštva! **1,** 189-194;
(10) Komunistima opasan vjeronauk (Don Anto Baković, *Druže pope, u ime zakona – izlazi iz groba!*, izd. Martyrium Croatiae, Zagreb 2011.) **5,** 123-128;

BOZANIĆ, Josip:
(11) "Ne smijemo se olako prodavati i nikako – predati" **3,** 8-10;

BREZINŠČAK BAGOLA, Božidar:
(12) Pjesnik i svećenik (Drago Bosnar, *Dopustiš li životu da ti priđe* (svećeničko zrnje dobrih misli), izd. Glas Koncila, Zagreb 2010.) **4,** 145-146;
(13) Stranac među svojima (Ivan Šarolić, *Knjiga od sna i ljubavi*, izd. Naklada Bošković, Split i Naklada DHK HB, Mostar 2010.) **4,** 146-148;
(14) Hrvatski Europučanin – Roman o samopouzdanju **5,** 40-53;
(15) Pjesnik s nadom u očima (Miljenko Stojić, *Kapaju sjene*, Mostar 2010.) **5,** 105-107;

BUTURAC, Lojzo:
(16) Poštovano uredništvo! **1,** 186-188;

ČENAR, Jurica:
(17) Nove pjesme **5,** 12-36;

ČORKALO JEMRIĆ, Katica:
(18) Djelo Mare Švel Gamiršek i roman *Hrast* 3, 48-61;
DIJANOVIĆ, Davor:
(19) *Skrivena očitost* 3, 191-194;
DUGEČ, Malkica:
(20) Viđenja jedne suputnice 1, 181-185;
ĐURETIĆ, Nikola:
(20*) *Crtež vedrine* 5, 39;
FARKAŠ, Jelica:
(21) Šapat 1, 61;
FURSOV, Aleksandar:
(22) *Darovita je zemlja moja... (s ruskoga preveli:* Đuro i Branimir Vidmarović) 5, 71-77;
GABELICA, Ivan:
(23) Politička uloga Ivana Meštrovića i dr. Vladka Mačeka u hrvatskoj povijesti 3, 201-206;
GAŠPARIĆ, Božica:
(24) *Jesenji plodovi; Drhtaj svijeće; Svemir u sjemenkama; Gradska pietà* 5, 164-167;
GAVRAN, Zdravko:
(25) Golubovo ispravljanje slike o Bogu 4, 136-139;
GOGOLJ, Nikolaj Vasiljevič:
(26) Pismo Š...vu (*s ruskoga preveli:* Đuro Vidmarović i Jelena Zaričnaja) 4, 106-108;
GOLUB, Ivan:
(27) *Prvine I.* (Pjesme 1951. – 1971.) 3, 11-31;
(28) Prvine II. (1971.) 4, 46-87;
GRGEC, Jerko:
(29) "Isuse, ti znadeš" i izgubljeni psaltir narodnih molitava 1, 87-100;
GUIDACCI, Margherita:
(30) Bogataševa smrt (s talijanskog izvornika preveo: Tvrtko Klarić) 1, 13-28;
HIRNYK, Oleh:
(31) Teodiceja Pavla Florenskoga u kontekstu ruske filozofije 2, 145-199;
JAJČINOVIĆ, Milan:
(32) Estetički žandari o Araličinu *Nazoru* 4, 139-141;
JURČIĆ, Mladen:
(33) Skriveni tijek (*ulomak iz romana*) 1, 62-72;
(34) *Opadanje* 1, 72;
(35) Nezaobilazna razmišljanja pape Benedikta XVI. (Benedikt XVI.: *Svjetlo svijeta, Razgovor s Peterom Seewaldom*, izd. Verbum, Split 2010.) 1, 210-213;
(36) Odavno 2, 58-62;
(37) Pjesnička kontemplativna univerzalnost (Ivan Golub, *Svjetlo i sjena*, dvojezično izdanje hrvatski/esperanto, Hrvatski esperantski savez, Zagreb 2009.) 2, 210-212
(38) Svi bezimeni 3, 32-38;
(39) Pokvarenost pod krinkom slobode (David Kupelian, *Marketing zla*, izd. Harfa, Split 2010.) 3, 142-147;
(40) Vrijedan teološki časopis (Vrlo vrijedna obljetnica – stoljeće *Bogoslovske smotre*) 3, 172-173;
(41) In memoriam: Vladimir Rem (1927. – 2011.) 3, 200;
(42) Prorok 4, 37-41;
(43) Leptir 5, 54-65;
(44) Leptir (*nastavak*) 6, 90-99;
KANIŽAJ, Pajo:
(45) *Haiku* 5, 37-38;
KARAKAŠ, Jure:
(46) Minienciklopedija Like (Marko Čuljat, *Lika iz bloka jednog novinara*, izd. Lik@pres, Gospić 2010.) 1, 207-209;
(47) Kranjčevićeve drame (Milan Kranjčević, *Dojčland... Deutschland*, izd. Katedra čakavskog sabora pokrajine Gacke, Otočac 2010.) 6, 170-179;
KLARIĆ, Mato:
(48) *Soba br. 6; Tko si ti* 1, 31-32;
KLARIĆ, Tvrtko:
(49) Proročki ustrajno i monaški samozatajno 1, 29-30;
(50) Prije i poslije oprosta i zaborava 1, 33-35;
(51) HKR Marulić, 1-6, 2010. (XLIII.) – Bibliografija 1, 167-179;
KOLARIĆ, Juraj:
(52) Osvrt na "novu teologiju ekumenizma" Marka Đurića (Marko P. Đurić, *Rušiti zidove i graditi mostove u duhu*, izd. Islamska zajednica u Hrvatskoj, Islamski centar u Zagrebu, Zagreb 2010.) 2, 37-53;
(53) Doprinos skupine iz Stošinca na Plešivici stvaranju hrvatske demokracije 3, 73-84;
(54) Kršćanska kultura i proces globalizacije 4, 5-14;
(55) Samoća kao element kreativnosti 5, 129-133;
(56) Anđeli u kršćanskoj ikonografiji 6, 102-114;
KOLARIĆ-DUMIĆ, Ljubica:
(57) Rukovet pjesama (*Hodajući pored tebe; Još uvijek te čekam; U očima onih koji čekaju; Bez tebe; Znaš li što može ljubav; Povratak*) 2, 66-68;
KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir:
(58) *Mojsije* 2, 8-13;
KRASAN, Dominika:
(59) *Mi dijelimo isto nebo* 6, 100-101;
KREMER, Zdenko:
(60) Fantazije o onostranom ili Crtice *sub specie aeternitatis* 6, 71-89;

KRSTIĆ, Dubravko:
(61) *Dim; Nagovaranje* **1**, 155-156;
LENDIĆ, Ivo:
(62) *Pismo doma za Božić* **6**, 5-6;
LEVI, Primo:
(63) *Adolfu Eichmannu* (*s talijanskog izvornika preveo* Tvrtko Klarić) **1**, 3(
(64) Pamćenje uvrede (*s talijanskog izvornika preveo* Tvrtko Klarić) **1**, 37-44;
LISAC, Inga:
(65) *Priča o Daksi* (nastala pod dojmom čitanja knjige "Dubrovačke žrtve" Hrvoja Kačića) **4**, 173-177;
LONČAREVIĆ, Vladimir:
(66) Bog u korablji poezije (Ivan Golub, *Nasmijani Bog*, izd. DHK, Zagreb 2009.) **3**, 156-158;
LOVRIĆ, Fabijan:
(67) Ivo Andrić – Genijalnost i tragičnost u recepciji podvojenosti i istine. Pjesma ranog ciklusa "Ex Ponto" **6**, 134-142;
LUETIĆ, Ivica:
(68) Nagrade na 21. Marulićevim danima **2**, 24-34;
LUKOVIĆ, Siniša:
(69) Kajzerov *James Bond* u Boki kotorskoj **4**, 128-135;
LUPIS B., Vinicije:
(70) Hrvatska baština Boke kotorske (Željko Brguljan, *Pomorstvo Boke kotorske na slikama Bazija Ivankovića*) **5**, 119-123;
(71) *Volumen legis* **6**, 7-30;
MACAN, Trpimir:
(72) Nekoliki zapisci **1**, 113-125;
MARIJANOVIĆ, Dubravko:
(73) *Kada padaju pahulje* **1**, 45;
MARINOVIĆ, Ante:
(74) Antun Cvitanić (Spomendar uz prvu obljetnicu smrti) **4**, 178-180;
MATEŠIĆ, Ivica:
(75) *Križni put je sinonim za hrvatstvo* **4**, 162-166;
MIHANOVIĆ, Nedjeljko:
(76) Jeronim Korner **2**, 111-129;
(77) Šarolićev poetski neorealizam **5**, 133-139;
MIJOVIĆ KOČAN, Stijepo:
(78) *Karol Wojtyła* (1920.-2005.) **5**, 3;
MIKIĆ, Ljerka:
(79) *Otok; Stablo života; Tkanje; U početku; Nizbrdica* **1**, 101-104;
MIKOVIĆ, Milovan:
(80) Ante Jakšić – darovit, plodan, nepravedno zapostavljen **2**, 130-144;
MILAN, Vesna:
(81) *Gradska plaža* **1**, 112;

MILOHNIĆ ROJE, Višnja:
(82) *Pjesme* (*sa španjolskoga prevela* Željka Lovrenčić) **5**, 85-90;
MILOŠEVIĆ, Velimir:
(83) *Bako moja...* **1**, 83-84;
MILJKOVIĆ, Mirjana:
(84) *Put u središte Božjeg srca; Alzheimer; Igra; Dopuštanje; Ljepota prolaznosti; Magarica* **1**, 130-132;
MORALES MILOHNIĆ, Andrés:
(85) *Pjesme* (*sa španjolskoga prevela* Željka Lovrenčić) **5**, 91-96;
M. P.:
(86) Propovijedi bl. Johna Henryja Newmana **1**, 194-195;
MUFFS, Yochanan:
(87) Božja osobnost (*s engleskoga preveo* Mladen Jurčić) **3**, 147-155;
MUNJKO, Ignac:
(88) Neka obilježja Parka prirode Žumberak u Samoborskom gorju **3**, 196-199;
NAZANSKY, Boris:
(89) Haibun na kraju puta **1**, 133-135;
NEKIĆ, Nevenka:
(90) Smrt tovara Morića **4**, 31-36;
(91) Andrej Hlinka (1864. – 1938.) **5**, 140-149;
NEZIROVIĆ, Senahid:
(92) Zrcalo sjećanja (Žarko Milenić, *Igre i ocjene*, priče, izd. Književni klub, Brčko distrikt 2010.) **1**, 204-207;
N. N.:
(93) Pjesnički dvojac s napetim jedrima (Josip Palada, *Na vidiku repatica* & Fabijan Lovrić, *Poziv zemlje*) **5**, 113-119;
NOSIĆ, Vesna:
(94) Promatranje stvarnosti (Zoran Hrkač, "Kamen u zemlji", "Zbirka mojih pjesmica", "U sjeni misli", "Kad travke ožive", "Zagledan u nebo") **6**, 158-170;
PALADA, Josip:
(95) *Javke s križnih putova ili Majke su nas bile oplakale* (poema) **6**, 36-65;
PASARIĆ, Dragutin:
(96) *Jablani kraj Orljave* Dragutina Pavličevića (izd. Ogranak Matice hrvatske Kutina) **3**, 194-195;
PEJKOVIĆ, Stanislav:
(97) Nepravda **4**, 172-173;
PETRAČ, Božidar:
(98) Zdravko Gavran: *Svjetla i sjene slobode* **2**, 200-203;
(99) Književnoestetički nazori Ljubomira Marakovića **2**, 203-210;
(100) Fiamengove epifanije (Jakša Fiamengo, *Jeka*, izd. Književni krug Split, Split 2010.) **3**, 161-163;

(101) Otvorena duhu stvaranja (Uz knjigu Nevenke Nekić *Književni ogledi*) **3**, 163-165;
(102) Knjiga o svome vremenu (Novakove *Protimbe* od „izgubljena zavičaja" do nadene domovine) **3**, 165-169;
(103) Filozofske meditacije (Sanko Rabar, *Razgovor s Bogom*, Zagreb 2010.) **3**, 169-171;
(104) Filozof kao književnik (*Dvije drame* Ede Pivčevića, izd. Naklada Jurčić, Zagreb 2009.) **4**, 148-150;
(105) Prečesto ušutkivan – Prevodilački opus Joje Ricova (*crtica*) **4**, 150-152;

PIRANDELLO, Luigi:
(106) Noć (*s talijanskog izvornika preveo*: Josip Hećimović Nikšić) **1**, 105-111;

PLANINIĆ, Josip Jakov:
(107) *Pjesme nove* **1**, 85-86;

PODBOJ, Spomenka:
(108) Kako sam kupovala svilu **3**, 39-47;
(109) Branko Polić – svjedok burnog vremena (Četiri knjige autobiografske proze, izd. Naklada Durieux, Zagreb 2004. – 2010.) **5**, 97-104;
(110) Proljeće u Galileji **6**, 66-70;

PREVENDAR, Krešimir:
(111) Zadiranje u bitne probleme društva (Nevenka Nekić, *Gospodična i Drug* (Pripovijetke), izd. ITG. d.o.o. za izdavačku, nakladničku i tiskarsku djelatnost, Zagreb 2009.) **4**, 155-160;
(112) Stradanje svećenika Janeza Strašeka (Polona Jurinić, *Pater Janez Strašek, mučenik, 1906. –1947.*) **6**, 179-183;

PRODANOVIĆ, Živko:
(113) Kratke proze **1**, 127-129;

RABAR, Josip Sanko:
(114) Mario Bilić: *Izopćenici* (izd. IMOart, Imotski 2010.) **1**, 213-216;
(115) Pasatističke pjesme Zdravka Gavrana **3**, 173-179;

RADMAN, Dražen:
(116) Antonio, vjeverica i Veliki petak **2**, 62-65;

REM, Vladimir:
(117) Šokaštvo u slavonskom tekstu hrvatske književnosti **1**, 73-82;

ROZGAJ, Stanko:
(118) Razmišljanja o Vatroslavu Lisinskom **1**, 157-165;
(119) Razmišljanja o Vatroslavu Lisinskom (II.) **3**, 62-72;

SARKOTIĆ, Slavica:
(120) *Poslijepodne sa pticama* **1**, 126;

SOLJAČIĆ, Mario:
(121) Mons. Mate Garković zadarski nadbiskup **3**, 102-114;

STOJIĆ, Miljenko:
(122) Pogled u dušu (Ivica Đ. Matešić – Jeremija, *Mi smo Zadar*, izd. RTD, Zadar 2009.) **3**, 179-180;
(123) Dubrovačke žrtve (Hrvoje Kačić, *Dubrovačke žrtve*, izd. Naklada Gea, Zagreb 2010.) **4**, 153-154;

SVEDROVIĆ, Stjepan:
(124) Kušnja **2**, 54-58;

ŠARIĆ-ROSANDIĆ, Neda:
(125) Diplomatska sjećanja veleposlanice iz emigracije **3**, 131-137;

ŠIPIĆ, Igor:
(126) *Koljnofski susreti* **2**, 69-75;
(127) Svi Tomislavljevi križevi (T. M. Bilosnić, *Križni put*, izd. Naklada Bošković, Split 2011.) **3**, 181-186;
(128) Neviđena interdisciplinarnost pjeva (T. M. Bilosnić, *Hrvatska ogrlica*, izd. Udruga 3000 godina Za dar, Zadar 2010.) **3**, 187-190;
(129) Hrvatska šutnja **4**, 166-168;
(130) Ližnjansko zvono iz 1411. **5**, 78-84;

ŠOMLO, Ana:
(131) Sljedeće godine u Jeruzalemu (*pohrvatio* Đuro Vidmarović) **5**, 66-70;

TARLE, Tuga:
(132) Žrtva u procijepu između osvete i oprosta **1**, 2-12;

T. M.:
(133) Prosinačke bilješke **1**, 196-204;

TOMAC, Zdravko:
(134) Isusova žrtva daje smisao patnji i daje odgovor na misterij patnje nevinih **4**, 168-170;

TURZA, Dejan:
(135) Ekumenski doprinos teologa Franje Ksavera Pejačevića **3**, 95-102;
(136) Luka Žiljar **5**, 150-158;
(137) Herman Dalmatin – *spiritus movens* europske misli XII. stoljeća **6**, 143-153;

UŠIĆ (ČIFLIĆ), Mijo Miće:
(138) *Još ni vrime pasalo* **1**, 166;

VASILJ, Ljiljana:
(139) *Proljeće zaustavljeno snijegom; Sjećanje* **1**, 136;

VEGH, Željko:
(140) Žeđam (*Mali ogled o blaženoj Ozani Kotorskoj*) **2**, 79-82;

VIDA, Viktor:
(141) Boka i Bokelji **2**, 82-90;
(142) *Mrtvi gradovi na moru* **2**, 90-91;

VIDMAROVIĆ, Đuro:
(143) Riječ glavnog urednika **2**, 3-7;
(144) Papa Ivan Pavao II. proglašen blaženim **2**, 14-16;
(145) Zrinski, Frankopani i ban Jelačić **2**, 17-19;

(146) Blaženi Alojzije kardinal Stepinac **2**, 19-23;
(147) Predane nagrade Udruge Pasionska baština i DHK **2**, 35-36;
(148) Hrvati u Boki kotorskoj (Ivan Bona-Bolica: *Opis zaljeva i grada Kotora*, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik 2010.) **2**, 76-79;
(149) Hrvati u Boki kotorskoj između slavne prošlosti i neizvjesne budućnosti (Milenko M. Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori* s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća, izd. Adamić, Kotor, Rijeka 2005.) **2**, 97-110;
(150) Vučemil i kršćanska mistika (Andrija Vučemil, *Čitajući Eckharta. Knjiga Božanske utjehe*, izd. Riječki nakladni zavod, Rijeka 2008.) **2**, 212-215;
(151) Roman bez odjeka koji zaslužuje (Anđelko Vuletić: *Poraz osvetnika* (roman), izd. Alfa, Zagreb 2009.) **2**, 215-217;
(152) Riječ glavnog urednika **3**, 3-4;
(153) Albanski pjesnik na hrvatskome jeziku (Visar Zhiti, *Izabrane pjesme*, izd. Gradska knjižnica, Velika Gorica 2010.; izbor tekstova i prijevod s albanskoga Smajl Smaka) **3**, 139-142;
(154) Dobrota kao pedagoški aksiom (Jagoda Truhelka, *U carstvu duše*, izd. Naklada sv. Antuna i Nova Stvarnost, Zagreb 2010.) **3**, 158-161;
(155) Velikosrpska agresija na hrvatsku književnost – nastavlja li se to rat drugim sredstvima? **3**, 207-216;
(157) Riječ glavnog urednika **4**, 3-4;
(158) Sveta zemlja **4**, 23;
(159) Otkriće koje upućuje na doseljenje Hrvata i na njihovu vjeru **4**, 24-30;
(160) Prilog proučavanju povijesti jezika i pisma zapadnougarskih Hrvata (Katharina Tyran, *Klimpuški rukopisni fragment (analiza najstarijega poznatoga pisanoga i jezičnoga spomenika Gradišćanskih Hrvata)*, izd. Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov / Wissenschaftliches Institut der Burgenländischen Kroaten, Trajštof/Trausdorf 2010.) **4**, 118-128;
(161) Golootočka tragedija (Andrija Vučemil, *Put u nedogled* (poema), izd. Riječki nakladni zavod, Rijeka 2010.) **4**, 141-144;
(162) Haška pravda ulazi u hrvatsku književnost **4**, 161-162;

VIDOVIĆ, Mirko:
(163) Vjera i razum u francuskoj književnosti i kulturi kroz prošlost do našeg doba **4**, 88-106;

VITKOVIĆ, Stanislav:
(164) In memoriam: Mons. Slavomir Miklovš, umirovljeni vladika križevački (1934. – 2011.) **4**, 180-182;

VLADIĆ, Vlado:
(165) Zašto i kako govoriti o katoličkom pjesništvu? **6**, 115-133;
(166) Uspjela pjesnička provokacija (Frano Vlatković, *Noćna prerušavanja*, izd. Altagama, Zagreb 2010.) **6**, 154-156;
(167) Pjesničke varijacije (Miljenko Buljac, *Njihove navezanosti tebi ne trebaju*, izd. Ogranak Matice Hrvatske, Sinj 2011.) **6**, 156-158;

VUKASOVIĆ, Ante:
(168) Mukotrpna hrvatska povijest – nadahnuće domoljubna odgajanja **4**, 14-22;

VUKSANOVIĆ, Adrijan:
(169) *Srce te sluti* **2**, 92-96;

ZETIĆ, Dražen:
(170) Paorski sin **4**, 41-45;
(171) *Pjesme* **6**, 31-35;

Kazalo autorâ

ARMANDA, Ivan: 1 – 2
AUGUSTINOVIĆ, Augustin: 3
BABIĆ, Ivan: 4
BABIĆ, Mario: 5
BENČIĆ, Nikola: 6
BENEDIKT XVI.: 7
BOKULIĆ, Ružica: 8
BOROVČAK, Damir: 9 – 10
BOZANIĆ, Josip: 11
BREZINŠČAK BAGOLA, Božidar: 12 – 15
BUTURAC, Lojzo: 16
ČENAR, Jurica: 17
ČORKALO JEMRIĆ, Katica: 18
DIJANOVIĆ, Davor: 19
DUGEČ, Malkica: 20
ĐURETIĆ, Nikola: 20*
FARKAŠ, Jelica: 21
FURSOV, Aleksandar: 22
GABELICA, Ivan: 23
GAŠPARIĆ, Božica: 24
GAVRAN, Zdravko: 25
GOGOLJ, Nikolaj Vasiljevič: 26
GOLUB, Ivan: 27 – 28
GRGEC, Jerko: 29
GUIDACCI, Margherita: 30
HIRNYK, Oleh: 31
JAJČINOVIĆ, Milan: 32
JURČIĆ, Mladen: 33 – 44
KANIŽAJ, Pajo: 45
KARAKAŠ, Jure: 46 – 47
KLARIĆ, Mato: 48
KLARIĆ, Tvrtko: 49 – 51
KOLARIĆ, Juraj: 52 – 56
KOLARIĆ-DUMIĆ, Ljubica: 57
KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir: 58
KRASAN, Dominika: 59
KREMER, Zdenko: 60
KRSTIĆ, Dubravko: 61
LENDIĆ, Ivo: 62
LEVI, Primo: 63 – 64
LISAC, Inga: 65
LONČAREVIĆ, Vladimir: 66
LOVRIĆ, Fabijan: 67
LUETIĆ, Ivica: 68
LUKOVIĆ, Siniša: 69
LUPIS B., Vinicije: 70 – 71
MACAN, Trpimir: 72
MARIJANOVIĆ, Dubravko: 73
MARINOVIĆ, Ante: 74
MATEŠIĆ, Ivica: 75
MIHANOVIĆ, Nedjeljko: 76 – 77
MIJOVIĆ KOČAN, Stijepo: 78
MIKIĆ, Ljerka: 79
MIKOVIĆ, Milovan: 80
MILAN, Vesna: 81
MILOHNIĆ ROJE, Višnja: 82

MILOŠEVIĆ, Velimir: 83
MILJKOVIĆ, Mirjana: 84
MORALES MILOHNIĆ, Andrés: 85
M. P.: 86
MUFFS, Yochanan: 87
MUNJKO, Ignac: 88
NAZANSKY, Boris: 89
NEKIĆ, Nevenka: 90 – 91
NEZIROVIĆ, Senahid: 92
N. N.: 93
NOSIĆ, Vesna: 94
PALADA, Josip: 95
PASARIĆ, Dragutin: 96
PEJKOVIĆ, Stanislav: 97
PETRAČ, Božidar: 98 – 105
PIRANDELLO, Luigi: 106
PLANINIĆ, Josip Jakov: 107
PODBOJ, Spomenka: 108 – 110
PREVENDAR, Krešimir: 111 –112
PRODANOVIĆ, Živko: 113
RABAR, Josip Sanko: 114 – 115
RADMAN, Dražen: 116
REM, Vladimir: 117
ROZGAJ, Stanko: 118 – 119
SARKOTIĆ, Slavica: 120
SOLJAČIĆ, Mario: 121
STOJIĆ, Miljenko: 122 – 123
SVEDROVIĆ, Stjepan: 124
ŠARIĆ-ROSANDIĆ, Neda: 125
ŠIPIĆ, Igor: 126 – 130
ŠOMLO, Ana: 131
TARLE, Tuga: 132
T. M. (MACAN, Trpimir): 133
TOMAC, Zdravko: 134
TURZA, Dejan: 135 – 137
UŠIĆ (ČIFLIĆ), Mijo Miće: 138
VASILJ, Ljiljana: 139
VEGH, Željko: 140
VIDA, Viktor: 141 – 142
VIDMAROVIĆ, Đuro: 143 – 162
VIDOVIĆ, Mirko: 163
VITKOVIĆ, Stanislav: 164
VLADIĆ, Vlado: 165 – 167
VUKASOVIĆ, Ante: 168
VUKSANOVIĆ, Adrijan: 169
ZETIĆ, Dražen: 170 – 171

Kazalo prevoditeljâ

GRGEC, Jerko: 3
HEĆIMOVIĆ NIKŠIĆ, Josip: 106
JURČIĆ, Mladen: 87
KLARIĆ, Tvrtko: 30, 63, 64
LOVRENČIĆ, Željka: 82, 85
VIDMAROVIĆ, Branimir: 22
VIDMAROVIĆ, Đuro: 22, 26
ZARIČNAJA, Jelena: 26

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici izražavaju osobne stavove s kojima se uredništvo može i ne mora slagati.

Otvoreno pismo

Gospodo hrvatski državni zastupnici!

Babilonci su gradili viseće vrtove da bi maksimalno iskoristili ono što im okoliš pruža za ugodan životni opstanak. Kulturom i zakonodavstvom bili su superiorni ratnički superiornim i surovijim Asircima. Pisani zakonik bio je čvrsto uklesan. Mojsije je s pomoću Božjom izveo židovski narod iz egipatskog ropstva, pa zatim priopćivši Deset zapovijedi Božjih pohlepom oporočenom narodu uspostavio obvezan red ponašanja koji je jamčio opstanak naroda i međusobnu snošljivost. Krist je istjerao trgovce iz hrama Božjeg. Grci su davno spoznali da je opravdano prokopati korintsku prevlaku radi skraćenja plovidbenog puta. Kasnije su učinjeni mnogo zamašniji pothvati svjetskih razmjera prokapanjem Sueskog i Panamskog kanala. Smiona je bila i izgradnja podvodnog tunela kanala La Manche, iako dosta nakon što su Njemci frekventno rabili tunel ispod Labe u Hamburgu. Ništa od izgrađenog nije bilo jeftino, ali su ljudi poslušali mudre i odlučne, pa je sve to postalo vrlo isplativo i opravdano.

Ignoriranje mudrog Laokoontova savjeta dovelo je Trojance do tragičnog poraza. Hrabrost i odlučnost Spartanaca spriječila je Filipa Makedonskog da sa svojom vojskom ustraje u opsjedanju Sparte. Nakon što je Filip uputio zahtjev Spartancima da se predaju, s prijetnjom: "... jer ako ja uđem, sve ću vas...", Spartanci su lakonski odgovorili: Ako? Povijesna je činjenica da Filip nije svladao Spartance niti je ušao u grad Spartu. Niz je hrvatskih viteških vođa koji hrabro i časno na bojnom polju poginuše braneći svoj narod. Neke tuđinci podlo pogubiše, a neki časno i hrabro kao nevine žrtve planiranog divljačkog atentata u parlamentu poginuše. Povijesno su poznati i primjeri prevrtljivaca. Grk Alkibijad bijaše vrstan ratnički vođa boreći se čas na atenskoj, čas na spartanskoj strani, da bi na kraju poginuo kao pripadnik Grcima neprijateljske strane.

Venecija je izgrađena na niskim otočićima (lidima) i stalno se bori s poplavama, Nizozemci su dosta zemlje oteli moru, a Izraelci su uza svu oskudicu vode mnogo pustinjskog tla pretvorili u kultivirano i plodonosno. Hrvatska je zemlja božanske prikladnosti. Mnogo je tla izvrsne kakvoće, cjelinski nema oskudice vode, klima je najbolja u Europi, ali nas pogađaju i suše

i poplave jer manjka mudrosti, odlučnosti i dobro organizirane angažiranosti. Osvjedočeno dobri gospodarstveni potezi ne nailaze na isticanje. Ma, zar treba sumnjati u opravdanost izgradnje Paškog, Krčkog i Masleničkog mosta, hidroelektrana?!

Dubrovnik, tradicijski dragulj hrvatskoga kulturnog naslijeđa, državne trajnosti i diplomatske vještine, jedna od kolijevki sveeuropske kulture i znanosti, grad-država prepoznatljiva ugleda svoje flote i pomoraca, neprekidna hrvatstva, turistički dragulj svjetskih razmjera, grad-heroj domovinskog rata, zaslužuje iznimnu skrb hrvatskog naroda i hrvatske države. Njegovo kulturno naslijeđe i tradicijske vrednote ne smiju biti devastirane i pretvarane u hedonistička uživališta lišena duhovnosti, kamuflirani oblik novinski citirana Vučurevićeva obećanja, izrečena nakon što su njegovi teroristički bojovnici u više navrata granatirali Dubrovnik, da će "izgraditi novi, bolji, ljepši i još stariji Dubrovnik, jer je sadašnji samo gomila kamenja". Na žalost, svjedoci smo da neki hrvatski političari, ispravnije kazano neki hrvatski kvazipolitičari, svojim postupanjem ostavljaju dojam da su im namjere suprotive interesima Dubrovčana i cijelog hrvatskog naroda, poglavito njegova još uvijek zdravog tkiva, pa prema tome hrvatske države. Za trajanja Dubrovačke Republike njezina se vrhovnika biralo mjesečno, da bi se izbjeglo loše posljedice lošeg upravljanja državom. U suvremenoj Hrvatskoj izbor vršnih državnih tijela obavlja se svake četiri, odnosno pet godina, koje razdoblje dopušta da se zbog nedostatka mudrosti i pouzdana domoljublja, a radi osobnih interesa, uspije prodati tuđemu dio zajedničkog bogatstva, izručiti svoje junačke pravednike sudstvu koje pogoduje amnestiranju agresorovih zločinaca i izricanju drastičnih nepravednih osuda hrvatskih branitelja. Očito je dakle da bi dosta toga iz upravljačke prakse Dubrovačke Republike trebalo presaditi u upravljačku praksu Republike Hrvatske. To bi sigurno bilo bolje od onog što se najavljuje glede interesa Dubrovčana i cijelog hrvatskog naroda. Začuđuje i zbunjuje nespoznavanje optimalnih strateških i gospodarstvenih interesa hrvatskog naroda i hrvatske države. Poglavito kad je riječ o osobama kojima je povjereno zastupanje tih interesa. No ljudski je griješiti, pa neka mi zato bude dopušteno podsjetiti na neke važne činjenice i događaje iz povijesti Dubrovačke Republike.

Nije bilo ni jednostavno ni lako gradu Dubrovniku i Dubrovačkoj Republici opstati i trajati u izravnom susjedstvu vojno moćnijih, čak prijetećih država, nekad moćnog Otomanskog Carstva i pomorski nekad snažne flote Mletačke Republike, poglavito u doba njezina gospodarenja Dalmacijom, koju im prodade jedan Anžuvinac, hrvatsko-ugarski kralj koji se tim činom

nečasno i nezahvalno ponio prema Hrvatima. Postupajući diplomatski mudro Dubrovčani su uspijevali sačuvati svoju slobodu i nezavisnost, pri čemu su imali i svoje diplomatske stradalnike. Da izbjegnu mogući nasrtaj mletačke vojske preko svojega kopnenog područja, ugovorno su ustupili mali dio svojeg područja zapadno od Stona Turcima, tj. Otomanskom Carstvu (radi podrobnijih pouzdanih usmenih i pisanih informacija o tome preporučljivo je obratiti se prof. dr. Hrvoju Kačiću, nekadašnjem vrlom dubrovačkom vaterpolistu). Ugovorom je utanačeno da Otomansko Carstvo ne će razvijati maritimne aktivnosti na tom području. Time su se Dubrovčani osigurali od mletačkog napada kopnenim putom, jer bi mletački upad na turski teritorij nedvojbeno doveo do vojnog odgovora tada moćnijeg Otomanskog Carstva. Sve do pojave Napoleonove vojske na hrvatskom prostoru Dubrovčani su uspijevali odolijevati pokušajima ulaska tuđih vojski unutar gradskih zidina.

U skladu s ugovorom, područje Neuma ostalo je zastalno pod nadzorom sljednika nekadašnje turske vlasti na tom prostoru. Nakon uspostave vladavine austrijskog carstva na cjelokupnom bosanskohercegovačkom i dalmatinskom prostoru nestali su i granični problemi prometovanja. Slično je bilo i tijekom Kraljevine Jugoslavije, NDH, ali i tijekom FNRJ pa SFRJ. Uspostavom Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine kao suverenih država na neumskom su prostoru uspostavljeni granični prijelazi. Ta činjenica sama po sebi ne znači ni veliku ni nesvladivu poteškoću. Iskustva stečena u prošlosti, poglavito ona nedavna, nameću potrebu davanja prioriteta optimalnim hrvatskim interesima, što podrazumijeva i optimalnu izravnu prometnicu između Dubrovnika i cjelokupna neprekidna hrvatskog kopnenog prostora. Taj uvjet može biti ispunjen na dva načina: a) ustupanjem suvereniteta nad prostorom Neuma Hrvatskoj (neprihvatljivo Republici Bosni i Hercegovini) i/ili b) izgradnjom mosta kojim se povezuje cjelinsko hrvatsko kopno s kopnom poluotoka Pelješca (optimalna mogućnost). Inačica pod b) strateški je i gospodarstveno neupitna, pa je svako njezino osporavanje nedomoljubno i suprotivo zdravoj gospodarstvenoj logici. Odstupanje ili odgađanje izgradnje tog mosta pogodovanje je tuđim interesima, koji mogu biti i štetni. Na to upućuju mnoga događanja iz prošlosti, ali i neka sadašnja, sofisticirano prijeteća.

Pripadam generaciji ljudi koja se prisjeća golemih poteškoća što su pratile putovanja na otoke. Uspostavljene trajektne veze nisu tada nudile mogućnost laka i brza dolaska na otočno odredište, napose kad se to ticalo putovanja iz Zagreba na otok Korčulu. Nerijetko se moralo prevaliti dug put do Stona pa potom makadamski put od Stona do Orebića radi ukrcaja na trajekt za prijevoz na otok Korčulu. Lakše je i jednostavnije bilo putnicima iz Bosne i Her-

cegovine dospjeti do istog odredišta. Jasno, i onima koji su s istoka putovali preko Dubrovnika. Sada je stanje mnogo povoljnije, jer je cesta kroz Pelješac asfaltirana, ali je ipak neupitno da bi se izgradnjom mosta strateški i gospodarstveno višestruko poboljšalo.

U jednom tekstu objavljenom krajem prošlog stoljeća u jednom svesku *Enciclopediae Britanicae* ističe se kako je Dubrovnik povezan s Beogradom željezničkom prugom preko Sarajeva, a povezanost sa Zagrebom se i ne spominje. Zar je bezazleno nedavno pisano objavljeno srpsko svojatanje hrvatskih dubrovačkih književnika, zar se zaboravlja moralno-politička razornost apolonijevaca tijekom obrane Dubrovnika?! Nije grijeh osuvremeniti cestu kroz Hercegovinu, čak je i poželjno da dio hodočasnika nakon Međugorja posjeti i svetište blaženice Marije Propetog Isusa Petković u Blatu na Korčuli, ali je neupitno da prednost treba dati izravnu nezavisnu putu kroz suvereni hrvatski teritorij.

Nije međutim grad Dubrovnik jedini radi kojeg treba premostiti Neretvanski kanal. Treba se voditi računa i o gospodarstvenim interesima peljeških žitelja, ali i odužiti se zaslužnim Pelješčanima zbog njihova doprinosa hrvatskoj kulturi i opstojnosti hrvatskog naroda. Pri tome se ne smije zanemariti udjel uglednih vrlih drugih u različitim područjima djelovanja, a poglavito ne ljudske žrtve koje su pelješki žitelji podnijeli boreći se za slobodu i opstojnost hrvatskog naroda, ali i za opstanak svojih obitelji. O tome svjedoči i knjižica *Dubrava Dubrovnika* (P. Digović, autor). Ovom je tekstu primjereno napose istaknuti i dvije knjige objavljene u inozemstvu za Drugog svjetskog rata. Riječ je o knjigama Dr. Petra Digovića, a naslovi su im: *La Dalmatie et les problèmes de l'Adriatiques* i *La Haute Adriatique et les problèmes politiques actuels: Fiume, Istrie, Gorizia, Trieste*. U njima su podastrti čvrsti argumenti uvažavanje kojih je pogodovalo odluci predstavnika pobjedničke strane u Drugom svjetskom ratu da se Istru i Dalmaciju uključi u teritorijalnu cjelinu Hrvatske.

Gospodo političari i kvazipolitičari, ako vam je promaklo to spoznati, dobro bi bilo da pročitate te knjige. Ako tako postupite, vjerojatno ćete se nekolebljivo založiti za neodgodivo brzo premošćenje Neretvanskoga kanala. U tome ćete imati punu potporu žitelja otoka Korčule, vjerojatno i otoka Lastova, što je nesporiva prevaga pred drugim opcijama. Da je sada u ovosvjetnom životu, i Marco Polo bi zagovarao neodgodivu izgradnju Pelješkog mosta! A kad ga se izgradi, vjerojatno će se tragom slavnog pelješkog i hrvatskog slikara Mate Celestina Medovića pojaviti i slikari koji će most umjetničkim slikama svijetu predstaviti pa njima hrvatsko kulturno naslijeđe obogatiti.

Marijan Bošnjak

ŠKOLSKI SPOMENAR, FOTOALBUM--SLIKOVNICA ILI TELEFONSKI IMENIK*?

Na četvrtoj stranici je Ivančanov haiku iz kojega proizlazi naslov antologije, a na petoj citat Devidéova pjesmotvora o procvatu haiku-poljupca života, preuzet iz njegove *Antologije hrvatskoga haiku pjesništva* (izd. Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb 1996., format 10 x 14,5 cm).

Tu je *Antologiju* Boris Vrga u svojem prikazu, naslovljenom *Reprezentativni haiku florilegij*, objavljenom u *Maruliću* br. 6, 1996., nazvao panoramom hrvatskoga haiku-pjesništva, a ona doista sadržava najbolje haiku-pjesme 80 pjesnika. U ovom *Školskom spomenaru* na samo 12 godina razredne nastave objavljene su pjesme dvostruko više autora--učenika (166 ukupno, od toga 94 pjesnika i 72 pjesnikinje). Dvaput je više autora u antologiji koja se odnosi na tri puta manje vremena. Četiri puta je veće površine, broj stranica je podjednak (400 : 390). Zanimljiv je naslov *Nepokošeno nebo*, odnosno *An unmown sky*. Antologija je dvojezična, na hrvatskom i engleskom jeziku u istim koricama – i doista uredno uzgojena, u nebo dignuta i nepokošena.

Svi autori pišu štokavski, a dvadesetak i na kajkavskom te desetak na čakavskom narječju. Haiku na ovim drugim dvama narječjima nisu odvojeni od ostalih. Posebne su zanimljivosti, što se može vidjeti iz biografskih podataka, a ponegdje i iz izbora objavljenih haiku – cakavstina, esekerski izričaj, gerovski govor, goranska kajkavština, komiški govor, novljanska beseda, splitska čakavština, staromiholjački izričaj, sušačka čakavica, šokački izričaj. Dvoje autora objavljuju i na esperantu. Naravno, velik broj prevodi svoje uratke na engleski jezik. Poneki na njemački, francuski, japanski, talijanski i/ili još poneki jezik.

Glavna urednica i prevoditeljica Đurđa Vukelić-Rožić u kratkom i jasnom pogovoru *Nepokošenom nebu*, Antologiji hrvatskoga haiku pjesništva 1996.-2007. kaže:

"... te pojavom interneta, hrvatski je haiku jedan od najprisutnijih na svjetskoj haiku-sceni. I po broju nagrada, i po suradnji s inozemnim časopisima, i napokon, sa svojih pet godišnjih susreta u Hrvatskoj te ne malim brojem tiskanih zbornika i zbirka haiku-poezije. Od oko 400 haiku-pjesnika, koliko ih – istraživanjem je utvrđeno – djeluje u Hrvatskoj, u ovu je antologiju uvršteno 166. Za većinu haiku naveden je prvi izvor objavljivanja... "

* Đurđa Vukelić-Rožić: NEPOKOŠENO NEBO, Antologija hrvatskoga haiku pjesništva 1996.-2007. AN UNMOWN SKY, An Anthology of Croatian Haiku Poetry 1996-2007, Ivanić-Grad, 2011. *Format* 21 x 29 cm, 390 stranica, tvrdi uvez, cijena 230 kuna. *Nakladnik*: Udruga Tri rijeke, Haiku pjesnici Otoka Ivanića, Ivanić-Grad. *Glavna i odgovorna urednica i prevoditeljica*: Đurđa Vukelić-Rožić. *Urednici*: Boris Nazansky, Dubravko Korbus, Duško Matas, Stjepan Rožić, Vera Primorac, Vida Pust-Škrgulja, Željka Vučinić-Jambrešić. *Dizajn naslovnice*: Vanja Štebih.

Ne zaboravimo, haiku-pjesništvo je u Hrvata postalo najnagrađivanija književnost, a prema riječima pokojnoga akademika Vladimira Devidéa "...Hrvatska je haiku velesila".

Tko su, što su, što rade naši ponajbolji hrvatski, to jest svjetski haiku-majstori i majstorice? Vrlo je šarena paleta zvanja i zanimanja. Tu su, prema vlastitim iskazima: 10 diplomiranih što ekonomistica što ekonomista, 8-9 diplomiranih što pravnica što pravnika, 9 književnika, 2 knjižničara, 3 knjižničarke, 4 novinara, apsolventica kemije, bankarska djelatnica, bibliotekarka u miru, brodograditeljski stručnjak, diplomirana novinarka, doktor egzaktnoga prirodoslovlja, doktor filologije i filozofije, doktor filozofije, doktor filozofije i teologije, doktor filozofskih znanosti, dramski umjetnik, duhovni učitelj zena i tantre, dva doktora matematičkih znanosti, dva obavještajca, dva pedagoga, dva slikara i pjesnika, dva sudska vještaka, dva učitelja, dvije medicinske sestre, dvije obavještajke, dvije povjesničarke umjetnosti, dvije profesorice likovne kulture, dvije učiteljice, dvije umirovljene ekonomistice, dvije umirovljene učiteljice razredne nastave, energetičar, financijska direktorica, folklorist, fotograf i prevoditelj s engleskoga, geolog, glazbeni urednik na radiju, grafičar, inženjer kemije, inženjer kemijske tehnologije, inženjer šumarstva, inženjerka elektrotehnike, kemijski tehničar u mirovini, kipar, kipar i grafičar, knjigovođa, književnik i pjesnik, kralj češnjaka, kroatist i filozof, liječnica neuropsihijatrica, liječnik ginekolog, liječnik infektolog, liječnik obiteljske medicine, liječnik otorinolaringolog, liječnik pulmolog, likovni umjetnik, logoped, magistar organizacije i informatike, magistra društvenih znanosti, majstor stolar, medicinska tehničarka, medicinsko-laboratorijska inženjerka, nastavnica, nastavnica ruskoga i hrvatskog u mirovini, neurolog i psihijatar, novinar i fotograf, odgojiteljica u dječjem vrtiću, odvjetnik, ordinarijus, pedagoginja, petnaestak što profesora što profesorica hrvatskoga jezika i književnosti, pisac, pjesnik i književni kritičar, pjesnik i slikar, profesionalni pisac, profesor engleskoga jezika, profesor filozofije, profesor hrvatskoga jezika i filozofije, profesor likovne kulture, profesor tjelesnog odgoja i francuskog jezika, profesor u srednjoj školi, profesorica fizike, profesorica francuskoga i ruskog, profesorica geografije, profesorica hrvatskoga i engleskog jezika, profesorica latinskoga, profesorica psihologije, prosvjetna djelatnica u mirovini, psihologinja, radionovinar, slobodni prevoditelj, službenica u mirovini, službenik, službenik u financijskoj agenciji, strojarski inženjer, stručni prevoditelj za engleski, talijanski i francuski jezik u mirovini, studentica prava, sudac za prekršaje, sudska vještakinja, sveučilišni profesor, tapetar i dekorater, tehničarka-arhitektica u mirovini, tri profesorice engleskoga jezika, turistički radnik, učiteljica hrvatskoga jezika, ugostiteljica, umirovljena modna dizajnerica, umirovljena novinarka, umirovljena profesorica matematike, umirovljena službenica, umirovljena strojarska tehničarka, umirovljeni električar, umirovljeni novinar, umirovljenica, urednik na radiju, viši arhitektonski tehničar u mirovini, viši knjižničar i zubni tehničar.

Jedan je književnik, pjesnik, feljtonist, putopisac, kritičar, novinar, slikar i fotograf – sve to u jednoj osobi. Jedna je anglistica, prevoditeljica, pjesnikinja, urednica, umjetnička fotografkinja, svjetska putnica, izumiteljica, poduzetnica, zelena aktivistica i nezavisna politička djelatnica i ništa više – sve u jednoj osobi.

Gdje žive sve te doktorice i doktori, magistrice i magistri, profesorice i profesori, književnici, pjesnici, slikari, kipari, pravnici, ekonomisti, liječnici, umirovljenici i ostali? Gdje proučavaju sitnopjesni?

Zagreb je mjesto stanovanja 44 autora, Split 15, Samobor 9, Varaždin 9, Rijeka 7, Ivanić Grad 6, Osijek 6, Čakovec 5, Novska 3, Zadar 3, Biograd, Đakovo, Ivanec, Oprtalj, Podstrana, Solin 2. Prebivalište jednog pjesnika ili pjesnikinje su: Banfa, Beč (Austrija), Brčko (Bosna i Hercegovina), Cestica, Čabar, Dubrovnik, Dugo Selo, Düsseldorf (Njemačka), Grohote, Grubišno Polje, Jurdani, Krapina, Kutina, Labin, Landau (Njemačka), Lastovo, Ludbreg, Maruševec, Metković, Novi Vinodolski, Opatija, Orebić, Oroslavje, Pag, Petrinja, Poličnik, Praputnjak, Pula, Satrić kod Sinja, Semeljci, Senj, Sesvete, Severin na Kupi, Sevnica (Slovenija), Varaždinske Toplice, Velika Gorica, Veprinac, Viganj, Vinkovci, Viškovo, Vrboska i Zaprešić.

Samo 106 sretnika i sretnica, izabranika i izabranica – otkrilo je svoj datum rođenja, pa vidimo da imamo prema horoskopskom znaku: 8 ovnova, od toga 4 žene; 11 bikova, od toga 3 žene; 9 blizanaca, od toga 4 žene; 7 rakova, od toga 3 žene; 10 lavova, od toga 2 žene; 13 djevica, od toga 3 žene; 6 vaga, od toga 2 žene; 6 škorpiona, od toga 1 žena; 6 strijelaca, od toga 4 žene; 11 jaraca, od toga 3 žene; 8 vodenjaka, od toga 4 žene; 11 riba, od toga 5 žena. I iz tog izbora se vidi kako ljudi svih horoskopskih znakova pišu haiku antologijske vrijednosti, i za Rvate, i za Japanere, Amere i sve ostale.

Od 166 autora preminulo je 13 muškaraca i 3 žene. Pokoj im duši. Najmlađa pjesnikinja Sanja Varga ima 22 godine, a najstariji, nažalost preminuli, Dragutin Tadijanović 102.

Od onih koji su nam u životopisu otkrili svoje godine rođenja, ukupno 151 autor – 127 su stariji od pedeset godina (78 pjesnika i 49 pjesnikinja) a samo 24 mlađa (107 i 146). Tko želi neka usporedi s Devidéovom *Antologijom*. Napredniji mogu brojiti brojalice i u *Otvoren put / Free Road*, Antologija hrvatske haiku-poezije / Croatian Haiku anthology, HHD Samobor 1999 by Marijan Čekolj and Marinko Španović i u Marijan Čekolj: *Vrabac/Sparrow*, Antologija hrvatske haiku poezije / Croatian Haiku anthology 1990-2005.

Oko 90 autora je, sudeći prema dobi, umirovljeno. Očekivali bismo vrlo mudru, staloženu, smirenu, zrelu, odležalu, filigransku antologiju. A što imamo? *Fotoalbum-slikovnicu s telefonskim imenikom*. Više je fotografija, crno-bijelih portreta pjesnika i pjesnikinja nego telefonskih brojeva i adresa. Ponetko je zabilježio i svoj e-mail. Zapravo je taj imenički dio najkorisniji, a možda i najvredniji u ovoj opsežnoj i podebeloj knjizi tvr-

dih korica i lijepe naslovnice. Doći ćemo i do sadržaja zbog kojega je antologija, na kraju, sastavljena, dakle do poezije, i to kakve – antologijske hrvatske haiku-poezije – što znači izbora ponajboljih svjetskih haiku – jer znamo iz pogovora i drugih tekstova: *Hrvatska je haiku-velesila!*

Najspominjanija imena su Dubravko Ivančan (167 puta), Marijan Čekolj (76), Višnja McMaster (60), Vladimir Devidé (47), Marinko Španović (36), Zlatko Juras (31), Marijan Bilosnić (20), Duško Matas (19), Jadran Zalokar (13) i Zvonko Petrović (11). Razlozi su prozaični, ali vezani uz povijest hrvatskoga haiku-pjesništva.

Top-lista 12 za kalendare, karte, zbornike i slične tiskovine glasi u otiscima:

1. Haiku No 200
2. Zbornik samoborskih haiku susreta 154
3. Vrabac 149
4. Calendar/Rokovnik 120
5. Haiku-zbornik Ludbreg 102
6. Kloštranski haiku zbornik 70
7. Haiku karte gospođe McMaster 65
8. Ito-En, International Haiku Contest, Tokyo, Japan 64
9. Letni časi 37
10. Mainichi haiku Contest 37
11. Blithe Spirit 35
12. Otvoren put, Antologija hrvatske haiku poezije, Hrvatsko haiku društvo, Samobor, 1999. 34

Abecedni popis flore zastupljene u izabranim haiku (broj iza imena biljke označava koliko se puta pojavljuje u antologiji, bez broja znači jedanput!). TOP-125 biljaka:

Akacija 3, azaleja, badem 3, banana, bazga 2, bažul, bažulek, behar, bokvica, bonsai, bor 26, božur 4, breskva 3, breza 10, bršljan 2, bukva, bundeva i tikva ukupno 4, cedar, ciklama, cvijeće 35, čaj 6, čempres 6, češnjak 2 , čičak 3, čuvarkuća 2, dinja 2, djetelina, drijemovac, dunja 5, đurđica, glicinija, gljiva, grah, grašak, hrast 8, imela 2, iris, iva, ivančica 6, jablan 13, jabuka 8, jaglac 8, jagoda 2, jasen 2, jasmin 3, javor 3, jela 5, jorgovan 5, kaktus 2, kamelija, kamilica, kesten 15, konoplja, kopriva 2, krasuljak, krizantema 4, krumpir, kruška 4, kukuruz 13, kupina 2, kupus i zelje 7, lan, lavanda 3, lipa 10, lopoč 5, luk, ljiljan 2, ljubičica 6, maćuhica 5, magnolija, mahovina 3, mak 8, malina 2, marelica, maslačak 8, maslina 6, mendula, mimoza 2, mirta, mogranj, murva, naranča 3, narcis , narcisa 2, oleander, orah 2, palma, perunika 3, platana, pšenica 4, puzavac, rajčica 2, različak, riža, rogač 3, ruža 27, salata 4, sikavac, slak 8, smilje, smokva 6, smrča, smreka 4, stolisnik, suncokret 7, sunovrat, šafran, šaš 3, šipak 4, šljiva 8, topola, tratinčica 12, trava 44, trešnja 38, trska, tulipan 3, vinova loza i grožđe ukupno 10, visibaba 4, višnja 6, vrba 20, vrganj, vrijes 2, zumbul i žito 18.

Uredno su popisane prevoditeljice i prevoditelji. Ima ih 52, ako se nisam zabunio. Molim, ako tko prebroji tu ili druge brojčane stavke, neka mi javi moguće netočnosti. Nažalost ili na sreću, nije navedeno tko je što preveo, iako se zasigurno (trebalo ne trebalo) iznimno trudilo otkriti i navesti gdje je pojedini haiku prvi put objavljen. Poneki navodi su netočni.

U bibliografiju su uvršteni:

1. časopisi i njihova posebna izdanja (ukupno 25, od toga 17 inozemnih i 8 tuzemnih)
2. godišnja izdanja, zbornici (20)
3. individualne zbirke haiku poezije (100)
4. tridesetak antologija: 8 na hrvatskom jeziku, 9 na engleskom, po 2 na rumunjskom, na srpskom i na talijanskom, a po 1 na francuskom, poljskom i slovenskom
5. četiri zajedničke zbirke haiku (a zašto izdvojeno?)
6. devet web-stranica s interneta.

U bibliografiju nisu uvršteni, a spominju se u životopisima autora ove antologije i drugdje sljedeći vrlo šaroliki i raznoliki časopisi, novine i zbornici:

AKO (?), Albatros (Rumunjska), Asahi Shimbun (Japan), Banjalučki žubori (Bosna i Hercegovina), Cetinska vrila, Čvor, Dialog der Kulturen (Njemačka), Domača rič, Dor de dor (Rumunjska), Feasta (Irska), Forum, Frogpond (SAD), Glasnik, Haiku Harvest (SAD), Haiku headlines (USA), Hobo (Australija), Hrvatska obzorja, Hrvatski vjesnik, Hrvatskozagorski književni zbornik, Jezik naših materih, Jutro poezije, Književna reč (Srbija), Male novine (Srbija), Modern haiku (SAD), Modra lasta, Mogućnosti, Monato (esperanto), More, Naša riječ, Nova Istra, Pannonai (Poljska), Panonska lirika (Austrija), Paper Wasp (Australija), Paun (Jugoslavija), Polylog (Austrija), Primorsko-goranski dnevnik, Radost, Republika, Revija Đakovačkih vezova, Revirska lastavica, Rival, SC književni klub, Smib, Studentski list, Susret riječi, Školske novine, Tempo (?), Topos (Poljska), Usponi, Vidik, Vikend i Zbornik samoborskih haiku-susreta. Ukupno 52.

Osobito su zanimljive i pomalo čudnovate ove "antologije":

1. *Hvatanje sjenke vjetra / Catturare l'ombra del vento / Grassping the Shadow of Wind*, Trilingual Anthology of Haiku Poetry from Primorsko-goranska County, dr. Mile Stamenković, Rijeka, 1998.
2. *100 hrvatskih haiku*, antologija za igru *Haiku karte / 100 Croatian Haiku*, An Anthology for the *Haiku Cards Game*, DHHP, Višnja McMaster, Zagreb, 2000.
3. *Haiku u Dalmaciji*, izbor – eseji, Zbornik Haiku susreta Milna – Podstrana – Zvjezdano selo Mosor, Matica hrvatska – povjereništvo Podstrana, Biblioteka "Perun", 2001. Priređivač Zlatko I. Juras, uredila Danica Bartulović.

Polemiku o elitizmu i demokratizaciji haiku-poezije vodili su preko časopisa *Vrabac 15-18, 96./97.* i *Haiku br. 9* i *br. 10, 1998.* gospoda Marinko Španović i Franko Bušić. Treba li biti zen-majstor ili barem učenik, ili haiku može pisati svatko? Naravno, ništa novo – znamo iz života i povijesti da ga piše tko god želi – što je sasvim ispravno i prirodno. Svatko tko hoće može pisati pjesme, pa i haiku, to je slobodna odluka svakog pojedinca, no nije potrebno u antologiju uvrščivati bilo što pod svaku cijenu. Vrijedi li tu poslovica: I ćorava koka pronađe zrno? Ili: Vidjela žaba da konje potkivaju, pa i ona digla nogu. Odgovor zna svatko za sebe. Ipak: Zrno je zrno, potkova je potkova. Ali: Treba znati što je zrno i treba biti potkovan.

Nisu li udruge i društva pjesnika, slikara, glazbenika, šahista, redovnika – zapravo udruge za psihološku pomoć i potporu? Primjerice, HHD Samobor 1999 by Marijan Čekolj ili DHHP, Zagreb, 2000 by Višnja McMaster. Ako nisu, treba ih ukinuti, a ne svakom članu, uključujući doživotne predsjednike, objavljivati suvisle ili nesuvisle doživljaje prirode, osobito cvijeća.

Upravo sam se izložio velikoj opasnosti da mi netko javi kako je meni potrebna psihološka pomoć ili, još bolje, psihijatrijsko liječenje u zatvorenoj ustanovi. Sličan postupak primijenjen je u nekoliko navrata prema raznim ljudima – nisu išli niz dlaku tumačeći i prikazujući umjetnička djela vještaka i stručnjaka za psihijatrijski pritvor. No, dobro, nisam paranoičan, sve je ostalo na riječima, ali i to je teško prihvatiti. Čuvaj se struke i stručnjaka, osobito vještaka i, svakako, cvjećara i cvjećarka. Osobito su opasni učitelji jer sve znaju i ništa ih se ne može naučiti.

Primjećujem u izabranim haiku vrlo čestu uporabu perfekta umjesto preporučivanog prezenta – riječ je o više od 300 haiku!?

Sudeći prema mnogobrojnim haiku bez odredbe godišnjega doba, sasvim neujednačenom slogovnom metru, prebrojnim primjerima personifikacije, antropomorfizma, metafore, refleksije, apstrakcije, pa ponekad i temama obično neprihvatljivim za haiku – uredništvo se odlučilo i za modernistički obilježen smjer. Kako se u pogovoru nije odredio *"pravi" put u haiku*, ove primjedbe vrijede samo za tradicionalan pristup. Ipak je to blago skretanje prema modernim zapadnim smjerovima jer je, grubo procijenjeno, među izabranih 2328 haiku barem 1800 u osnovi unutar tradicionalističkih okvira, iako je opet velika razlika između japanskih i zapadnih tradicionalističkih okvira.

Senryu se javlja pokatkad, ničim nije izdvojen, prepoznaš ga kad se počneš smijati ili se zamisliš. Odlično! Da su izdvojeni, bilo bi ih previše na jednome mjestu, a manje bismo se smijali i zamišljali.

Pedesetak haiku pripada skupini *haiku iz rata* i također su rasuti unutar knjige.

Interpunkcija! Velika slova, mala slova, točke, dvotočke, trotočke, crtice, rastavnice, zarezi, upitnici, usklični – rabljeni su raznoliko, suvislo i nesuvislo, potrebno i nepotrebno – ovisno o načinu pisanja pojedinog autora. Tako i valja! Autori moraju sami doći do svojega pristupa koji tim malim putokazima treba najjednostavnije usmjeriti zbilju da se zbiva, a ne uz pomoć GPS-a odvesti čitatelja preko graba u ponor nerazumijevanja, ili ga zaobilaznicom zamalo dovesti do cilja. Primjerice:

Bura. O kako 5	O kako bura 5
je raščešljala	raščešljava
guste 7 *perfekt*	guste 6 *prezent*
krošnje naranče. 5	krošnje naranče. 5

Čestitam gospođi Nedjeljki Lupis na ovom i svim u ovu antologiju izabranim haiku. Tim se primjerom služim samo kako bih ukazao na važnost i vrijednost svakoga znaka i detalja u sitnopjesni, minijaturi, haiku. Tražim sitne zamjerke velikim djelima.

Previše je primjera sličnih potankosti, pa i nekom možda nevažnih ili nevidljivih propusta – a imamo toliko društava, časopisa, zbornika i antologija. Možda su svi prerasli osnovna pravila (primjerice savjete Jamesa W. Hacketta za pisanje haiku koji se u nas nalaze u svim izdanjima Devidéove *Japanske haiku poezije* te u *Haiku* br. 5, 1997., str. 11), pa sada namjerno preskaču potok, a imaju most.

Što je to antologija sitnopjesni? Sitnopjesan – tako znameniti haiku-teoretičar i praktičar, Tomislav Maretić tepa haiku. Nakon tridesetak godina bavljenja sitnopjesnima objavio je svoju prvu zbirku, više od 500 haiku – među njima podosta dobrih, izvrsnih, odličnih – čak i antologijskih. Koliko dugo i na koji način se vi, gospođo, vi, gospodine, bavite ovim pjesništvom? Vi, gospodična, a vi, mladiću? Odlično! A već ste u bjelosvjetskom vrhu ove vjerojatno najzahtjevnije, iako naizgled najjednostavnije forme poezije. I sve to zahvaljujući nekim kalendarima, i zbornicima, i časopisima u koje šaljete gotovo sve što zapišete. Super! Supika!

Bashô je napisao tek oko dvije tisuće haiku. R. H. Blyth na jednom mjestu kaže da ih je od toga "stotinjak zaista dobrih" – što je sigurno preoštar sud – piše Vladimir Devidé u svojoj *Japanskoj haiku poeziji*.

Nekako mi se čini kako bi svatko za sebe trebao razmisliti i odlučiti: Želim li sudjelovati u navedenoj zabavi, tomboli, sportu, lakrdiji i/ili pisati, kad to već činim – dobru, vrijednu, majstorsku poeziju u haiku-formi? Ne čini mi se da se pojavljuju novi majstori s velemajstorskim haiku-pjesmama poput Roberta Bebeka, Smiljke Bilankov, Nediljka Bobana, Jadranke Brnčić, Ljubomira Dragovića, Dubravka Ivančana, Zlatka Jurasa, Ivana Kovačevića, Jasenke Kovačević, Rujane Matuke, Darka Plažanina, Marinka Španovića, Nade Zidar Bogadi, Dragana Vučetića.

Antologija je ponajprije kakvoća, a ne količina, ni autora ni pjesama. Ona je izbor, a ne prikaz. Urednici, izbornici, antologičari nisu politički komesari, oni biraju ono što vrijedi, a ne trude se ispuniti normu, omasoviti pokret, ukloniti neposlušne i nepodobne. U nas se haiku stvara i uzgaja kao hibridno cvijeće za cvjećarnice, koje traje jedan dan i noć, a ni ne miriše. Trebaju mu posebni uvjeti, toplina, vlaga, voda, vitamini i minerali. A onda ga se izloži, kao ono cvijeće na Cvjetnom trgu, u nekoliko kioska, i proda ga se onima koji vole uzgojene orhideje, a ne poznaju livadno, močvarno, šumsko, divlje, samoniklo bilje, ni korove, ni kukolje koji se sami suše i mirišu godinama. Nije to ni problem vezan uz haiku, nego uopće uz poeziju i antologije. Ipak, želimo li sa sitnopjesnima stupiti pred suce stručne i naobražene, profesionalce i znalce – mogli bismo im pokazati dobru i vjerodostojnu tvar – korov kojega ima, a miri i traje. Ako u *Antologiji hrvatskoga haiku pjesništva* 1996.-2007. moram uporno tražiti antologijske pjesme od tri stiha koji nisu stihovi, s otprilike po pet-sedam-pet slogova koji nisu slogovi, koje su zadimljene dimom iz zen-samostana i koje su patinirane stvarnošću i životom, a jedva

ih pronalazim – zaključujem: Uzalud vam trud, svirači!

Bez obzira na sve moje bezobrazluke napisane u ovom tekstu, vjerujem kako će se pojaviti deseci kandidata, majstora i velemajstora sitnopjesni – jer dugogodišnje djelovanje svih izabranih i spominjanih u ovoj knjizi ostavilo je rasuto divlje sjeme samoniklih korova i kukolja, a i perunike rastu same. TOP-lista majstorskih kandidata u sljedećem nastavku.

Poslije kiša
polja izlaze iz magle –
magla iz polja.

(Milan Žegarac Peharnik)

Mokar gavran
na putokazu za Nigdje.
Još jedna jesen.

(Nediljko Boban)

Kratak dogovor:
skitnica i strašilo
trampe šešire.

(Ivan Kovačević)

A tko ti je kriv
češljugaru kad pjevaš
i u krletki?

(Tomislav Maretić)

Dubravko Marijanović

GOVOR PREŠUĆENE POVIJESTI

(Uz 20. naslov biblioteke "Hrvatska katolička baština XX. stoljeća")

Opće je poznato (a ipak se o tome premalo zna) da je katolička kultura u nas nakon II. svjetskog rata zbog ideologijom komunizma nadahnuta aktivnog potiskivanja ili ignorancije ostala u dubokoj recepcijskoj sjeni. Ne samo što je vjera bila izgnana iz javnog života u krajnju sferu privatnosti, nego je i prinos što ga je hrvatska katolička kultura dala tijekom naše povijesti bio proskribiran odnosno ideološki interpretiran, to više što je bio bliže političkoj prijelomnici 1945. Tako su i mnogi ljudi koji su svojim javnim radom dali velik doprinos razvoju i živo(tno)sti hrvatske kulture bili izbačeni iz nacionalne memorije, a velik dio događaja koji su bili obilježili hrvatski kulturni, socijalni i politički život postao je "prešućena povijest" (J. Krišto), ili, što je još gore, iskrivljena povijest.

Sasvim je stoga vjerojatno da bi, primjerice, u kratkoj anketi među našim maturantima ili studentima humanističkih i društvenih studija, pa i kod mnogih intelektualaca katolika, imena kao što su Šandor Bresztineszky, Kosta Vojnović, Antun Mahnić, Đuro Arnold, Urban Talija, Ton Smerdel, Drago Ćepulić, Hijacint Bošković, Milan Ivšić, Juraj Šćetinec, Josip Andrić, Luka Brajnović, Pavao Tijan, Kruno Krstić, Hijacint Eterović, pa i nešto poznatiji Ljubomir Maraković, Mate Ujević ili Ivo Lendić uglavnom izazvala upitne poglede ili nejasne odgovore. Nije čudno ako znamo da za njih i mnoge druge ljude, događaje, publikacije... nije bilo mjesta u enciklopedijama, leksikonima, udžbenicima, priručnicima... (Tko ne vjeruje, neka zaviri u ondašnja izdanja.) Jednako bi se ponovilo i kada je riječ o katoličkim društvima toga vremena ili događajima koji su obilježili ondašnji društveni život. Mnogi naraštaji humanističke i društvene inteligencije završili su školovanje, a da ni za koga od njih i ni za što od toga nisu čuli, osim za one i ono što bijaše ideološki negativno etiketirano. Posvud ignoriranje ili nametanje zabluda! Crkva pak, u tim godinama zarobljena borbom da održi gorućim stijenj vjere u narodu, nije imala vremena, motivacije ni snage ispravljati posljedice takve antikulturne kampanje, baviti se onim što joj u tome smislu nije bilo prioritetno.

Nastup demokracije nije bitno promijenio stvari. Rat i borba za neovisnost odniješe velik dio energije. Katolička inteligencija bila je zaokupljena nacionalnim i domovinskim pitanjima, ujedno angažirana temama "tranzicije" Crkve u demokratskom društvu ili se pak opustila i zapustila – svakako, "prekapati" po prošlosti mnogima se činilo nerazboritim gubljenjem snaga. Tako mnogi naši zaslužni *manifestatores Dei* ni više godina od državnog osamostaljenja nisu imali ni natuknicu u leksikografskim izdanjima naših kulturnih ustanova (a katoličkih izdanja toga tipa, osim franjevačkog, /još/ nemamo!), kamoli

monografiju, knjigu svojih kritičkih osvrta, eseja i rasprava, dakle promišljanja u "duhu vremena" ili o njihovu vremenu duha.

Taj se nedostatak s godinama sve više osjećao; s vremenom sve se više pokazivalo da nam na našoj "memorijskoj kartici" nedostaju neki bitni podatci i da nam taj nedostatak prije ći uspostavljanje cjeline potrebnih znanja o baštini Crkve u jednom od najvažnijih razdoblja njezina razvoja – prvoj polovici XX. stoljeća, što nas u stanovitoj mjeri hendikepira i u sposobnosti da cjelovito sagledavamo suvremena pitanja, teme i probleme. Istina je, poduzimani su hvale vrijedni pojedinačni napori – posebice u tome smislu valja istaknuti nastojanje HKD-a sv. Jeronima i *Marulića* da otrgnu zaboravu mnoge ljude i događaje iz toga razdoblja – ali je taj dio hrvatske kulture unatoč ne malu broju raznih znanstvenih ustanova koje se bave kulturnom i društvenom poviješću ostao postrance od *sustavnog istraživanja*, pa mnogi njegovi bitni dijelovi nisu pročitani, kamoli protumačeni i vrednovani.

Proučiti, vrednovati, popularizirati...

Zbog svega toga prije nešto više od šest godina skupina katoličkih intelektualaca predložila je renomiranom katoličkom izdavaču Glasu Koncila da pokrene biblioteku koja će izaći ususret potrebi da se sustavnim radom u odgovarajućem bibliotečnom nizu istraži i monografski prikaže doprinos osoba koje su kao katolici društveno djelovale i utjecale na razvoj svekolike hrvatske kulture XX. stoljeća. Tako je pod vodstvom tadašnjeg direktora Glasa Koncila vlč. Nedjeljka Pintarića (čiju je ulogu sada preuzeo gosp. Stjepan Pogačić) i pod uredništvom mr. sc. Božidara Petrača godine 2006. ustanovljena biblioteka "Hrvatska katolička baština XX. stoljeća", u kojoj je do sada objavljeno dvadeset knjiga, među čijim su autorima i neki od spomenutih hrvatskih književnika, filozofa, socijalnih i kulturnih radnika, a kao dvadeseta u nizu izašla je nedavno knjiga *Kršćanski idealizam i društveni angažman* dr. Mate Ujevića, kojemu se prošle godina bila navršila 110. obljetnica rođenja, a 7. siječnja ove godine 45. obljetnica smrti.

Cilj je dakle biblioteke u bitnim crtama osvijetliti niz naših zaslužnih imena, da se pokažu *ciljevi i dometi hrvatske katoličke misli XX. stoljeća*, započevši od prvih desetljeća; da se u *sustavnom proučavanju, valorizaciji i popularizaciji autora* koji su obilježili svoje doba i ostavili iza sebe trajne tragove osvijetle njihova uloga i mjesto u duhovnoj tradiciji našega naroda i Crkve XX. stoljeća *radi vrjednovanja cjeline hrvatske katoličke duhovne baštine u sklopu hrvatske kulture* te *radi približavanja njezinih prošlostoljetnih vrijednosti suvremenim naraštajima i aktualiziranja trajnih dosega njihove misli i rada.*

Spomenut cilj uključuje odgovarajući okvirni postupak: monografski prikazati pojedine osobe u cjelini njihova života pružajući presjek njihova literarnog opusa i javnoga rada, uz isticanje osobitih i originalnih crta cjeline njihova kulturnog prinosa. Stoga sve knjige sadrže izabrane izvorne tekstove, primjeren predgovor, životopis i bibliografiju te izabranu uporabljenu literaturu.

Neposredan povod pokretanju biblioteke bila je 70. obljetnica izlaska Ankete o hrvatskoj katoličkoj književnosti *Na Goru Gospodnju*, što ju je godine 1935. u *Katoličkom listu* potaknuo zaslužni katolički laik Petar Grgec, nastojeći unaprijediti i organizirati katoličku književnost. Ta je knjiga, prva u nizu, tiskana početkom 2006. Nakon nje objavljene su knjige: dr. Antun Mahnić (1850. – 1920.) *O lijepoj umjetnosti* (prir. dr. sc. Vlado Vladić), dr. Drago Ćepulić (1893. – 1976.) *Život i duh* (V. Lončarević); godine 2007. izlaze: dr. Ton Smerdel (1904. – 1970.) *Duh umjetnosti* (V. Vladić), dr. Rajmund Kupareo (1914. – 1996.) *Um i umjetnost* (prir. Zdravko Gavran), Petar Grgec (1890. – 1962.) *Katolicizam, kultura i politika* (V. Lončarević) te dr. Đuro Arnold (1853. – 1941.) *Vjera, filozofija i umjetnost* (prir. dr. sc. Daniel Miščin); godine 2008. izlaze knjige Ivo Lendić (1908. – 1982.) *Katolicizam i kultura* (prir. B. Petrač), dr. Ilija Jakovljević (1898. – 1948.) *Izazov kršćanskog humanizma* (V. Lončarević), dr. fra Bonifacije Perović (1900. – 1979.) *Društveno-socijalne misli* (prir. Ivan Čulo) te dr. Ivan Evanđelist Šarić (1871. – 1960.) *Spasonosne misli* (V. Vladić); 2009. izlaze knjige dr. Ljubomir Marković (1887. – 1959.) *Katolički idealizam i realizam* (V. Lončarević) i prof. dr. Milan Ivšić *Socijalni duh i narodna kultura* (I. Čulo), a 2010. izlazi knjiga o. Tomislava Stjepana Poglajena (1906. – 1990.) *Kršćanski personalizam* (dr. sc. Ivan Šestak). Godine 2011. izlaze *Katolicizam i solidarizam* don Nedjeljka Subotića (1882. – 1951., prir. Z. Gavran), *Putokazi hrvatske kulture* dr. Ferde Rožića (1877. – 1949., V. Lončarević), *Kršćanstvo i društveni razvoj* prof. dr. Jurja Šćetinca (1898. – 1939., prir. dr. sc. Domagoj Račić), *Hrvatstvo i katolička kulturna obnova* dr. Josipa Andrića (1896. – 1967., V. Lončarević), dr. Hijacinta Boškovića (1900. – 1947.) *Suvremenost tomističke misli* (D. Miščin) te naposljetku spomenuta Ujevićeva knjiga, koju je priredio Božidar Petrač.

Život, vjera, kultura...

Može se reći da je dosadašnji napor urednika i priređivača već ponudio niz zanimljivih činjenica i zaključaka. Prije svega, očito je da je većina tih ljudi imala vrhunsku izobrazbu i širok spektar interesa, pri čemu im njihov katolicitet, vidljiv i nerijetko javno istican, ni u kojem smislu nije ograničavao intelektualni razvoj ni slobodu mišljenja, nego im je dapače omogućio najšire misaone obzore i plodno vezanje katoličke tradicije i kulturne modernosti, usmjeravao ih je na najšire nacionalne kulturne projekte i upućivao na europska kulturna vrela. Kao istaknut primjer može se podsjetiti na to da se, uz ostalo, u tom intelektualnom krugu rodila zamisao o katoličkoj enciklopediji – zamisao koju su 1908. izložili i započeli ostvarivati utemeljitelji "Leonova društva" Fran Binički i Antun Mahnić, ali je taj plan nažalost zbog početka I. svjetskog rata ugasnuo, da bi se pod vodstvom Mate Ujevića 1938/39. razvio nov, cjelovit projekt razvoja naše suvremene leksikografije i enciklopedistike osnutkom HIBZ-a i pokretanjem *Hrvatske enciklopedije*. Ako se spomene da su od prononsiranih katolika u Uredničkom vijeću bili Filip Lukas, Mate Malinar, Stjepan Zimmermann

i Andrija Živković, a u Središnjem uredništvu još Petar Grgec, Ivo Horvat i Pavao Tijan, dok su urednička mjesta zauzimali Ljubomir Maraković kao urednik za film, usporednu literaturu i teoriju književnosti, Hijacint Bošković za dominikanski red te Stanko Petrov za franjevački, a u rad su bili uključeni i ekonomist Milan Ivšić, filozof i lingvist Kruno Krstić, povjesničar i arhivist Emil Laszowski, povjesničar Dominik Mandić, književnik Antun Matasović, bivši urednik "Luči" i novinar Tijas Mortigijja, bibličar Janko Oberški, povjesničar i polonist Ante Šimčik, muzikolog Božidar Širola, liturgičar i ekleziolog Dragutin Kniewald, teolog Josip Vrbanek, bibliotekar i publicist Dušan Žanko te niz svećenika sveučilišnih profesora i duhovnika: Franjo Šanc, Karlo Grimm, Miroslav Vanino, Josip Predragović, Kamilo Zabeo, Aleksandar Gahs, Karlo Balić, Oton Knezović, Bonifacije Perović, Teofil Harapin, Krsto Stošić, Kamilo Dočkal, Vilim Keilbach, Stjepan Bakšić, Dragutin Nežić i dr., onda je jasno da je, uza sve druge sudionike, udjel katolika u tome bio ne samo zamjetan nego i presudan. Taj ogroman intelektualni kapital rasut je nažalost nakon rata – dekapitiran, bačen na robiju ili samoosuđen na egzil – ali je ipak i kao "ostatak ostataka" imao svoje odjeke, i u međunarodnim razmjerima (L. Brajnović, P. Tijan, K. Spalatin) i u novom političkom okviru rada Zavoda nakon 1945., idejno bitno promijenjenom i ideološki veoma ograničenom, ali brojem izdanja uspješnom u velikoj mjeri zahvaljujući Ujeviću i "njegovim ljudima" (I. Horvat, C. Škarpa, K. Krstić, F. Sentinella i dr.).

To je, dakako, samo primjer, segment. Mnogi su od njih na razne načine sudjelovali u društvenom životu, posebice kulturnom i znanstvenom, kako kroz institucije i društva (Sveučilište, Akademija, Matica hrvatska, Pučko sveučilište, Družba Braća hrvatskoga zmaja) tako i kroz tadašnje medije (tisak, radio), pa i u međunarodnim okvirima u raznim projektima. Sudjelovali su i u političkom životu, stranački i nestranački. Dakako, mnogovrsno su i intenzivno djelovali u crkvenom odnosno vjerskom životu (HKAD "Domagoj", Hrvatski orlovski savez / poslije Veliko križarsko bratstvo/, Hrvatski katolički kasino i dr., euharistijski kongresi, nacionalna hodačašća u Lurd i Svetu zemlju, zadružni život, Socijalni tjedan itd.), a kada je o svetojeronimskom društvu riječ, koje je katolička kulturna ustanova nacionalnog značenja, dvojica su od do sada predstavljenih imala u njemu ključnu ulogu u najplodnijem razdoblju rada – Ferdo Rožić kao predsjednik i Josip Andrić kao urednik – dok je znatan broj drugih na razne načine sudjelovao u aktivnostima Društva.

Idejno gledajući, ti su ljudi uspješno parirali vjerskom i socijalnom liberalizmu i totalitarnim idejama, uspijevajući katoličku socijalnu i moralnu misao i praksu ukorjenjivati u široke slojeve naroda, ujedno mijenjajući duhovnu klimu unutar hrvatskog intelektualnog miljea. Iako je izostao željen učinak proboja u institucije radi njihove rekristijanizacije, postiglo se ipak da se glas katolika uvažava i u ustanovama koje su početkom stoljeća došle pod pretežit utjecaj ideja iz konglomerata modernizma, kao što bijahu Matica i Akademija, ili se pak s uspjehom poduzimalo osnivanje paralelnih ustanova, primjerice Kola hrvatskih književnika "suprotiva" Društvu hrvatskih književnika.

Uza sve to, osobitost spomenute baštine uvećava činjenica da je ona nastala u vrijeme najvećih ekonomskih kriza i svjetskih ratova, divljanja revolucija i kontrarevolucija, kompromitacije demokracije te širenja i jačanja političkih radikalizama i totalitarizama. Kada se danas čitaju njihovi članci i knjige, onda se vrlo dobro vidi da su neki od njih (primjerice, H. Bošković, D. Ćepulić, P. Grgec, Lj. Maraković, I. Jakovljević, A. Juretić, T. Poglajen, J. Šćetinec...) rano i točno uvidjeli antikršćansku narav svih triju totalitarizama – komunističkog, fašističkog i nacističkog – upozoravajući na to što će se dogoditi kada tako pogubne ideje zavladaju velikim narodima. Mnoge će dok budu iščitavali pojedine tekstove iznenaditi i to koliko je anticipacijskoga naboja u njihovim stajalištima o ujedinjenoj Europi, koja su neki od njih zastupali ne samo uoči nego i u vrijeme Drugoga svjetskoga rata! Osim toga, njihova djelatnost bila je i crkveno važna i anticipativna za kasnije doba, pa neke od njih možemo smatrati pretečama Koncila, posebice kada je riječ o apostolatu laika (osobito domagojsko krilo Hrvatskoga katoličkog pokreta), pri čemu se uočava da njihova misao u nekim vidicima svježe korespondira sa suvremenim dosezima katoličke misli na kulturnom, političkom i socijalnom planu. Ukratko, odlikujući se prokušanom vjerom i zdravim domoljubljem, većina je od njih ostavila fascinantnu baštinu djela i riječi, koja se istraživanjem tek načima, a njezina zamašnost i dubina tek nazrijeva.

Prema novim zadaćama...

Može se dakle reći da se biblioteka dosadašnjim i planiranim naslovima predstavlja kao originalan i zahtjevan izdavački pothvat kada je riječ o ekscerpiranju bitnoga iz sadržaja goleme baštine kulturne, političke, socijalne i druge misli hrvatske katoličke inteligencije u općem hrvatskom narodnom životu prošloga stoljeća.

Je li sve to preuzetno? Je li preuzetno očekivati da i od mjerodavnih crkvenih struktura, ali i svakog vjerski i kulturno svjesnoga katolika ovaj projekt dobije osjetniju podršku, i u recepciji i, od onih koji su kvalificirani, priključenjem u krug suradnika? Svakako, sama opstojnost biblioteke implicitna je kritika dosadašnjeg odnosa tzv. oficijelnih znanstvenoistraživačkih ustanova prema *potrebi cjelovitog i ideološki nepristranog odnosa prema onome što je katolički udjel u cjelini prošlostoljetne baštine hrvatske kulture*. A taj je odnos do sada bio površan, pa i diskriminatoran. No jednako tako izlaženje biblioteke trebalo bi da bude poticaj da se propita i odnos crkvenih ustanova prema potrebi da se *katolička kulturna baština sustavno istražuje, a kulturni rad strategijski osmisli i sustavno podupire*. A tu se, generalno gledano, učinilo premalo – ostalo se uglavnom na manjeviše individualnim nastojanjima da se "nešto učini". Tako je nažalost i ono što imamo kao kulturnu baštinu – kojoj nedvojbeno pripada i Hrvatsko

književno društvo sv. Jeronima – već dugo na rubu zanimanja. Nažalost, jer kultura je katolicima jedna od posljednjih oaza njihove društvovne javnosti.

Kontinuitet biblioteke za sada je počivao na relativno malom broju ljudi i na krajnje skromnim sredstvima, uspijevajući prevladati mnoge teškoće i ograničenja zahvaljujući prije svega entuzijazmu izdavača, urednika i suradnika. Uz Božju pomoć, i uz blagoslov crkveno odgovornih, taj entuzijazam počiva prije svega na svijesti da kao ljudi, a onda i kao domoljubi i katolici imamo golem dug prema ljudima koji su, slijedeći evanđeoske i narodne ideale, istinski zadužili hrvatsku kulturu i osvjetlali kulturno lice Crkve hrvatskoga jezika u najširem smislu riječi, vodeći se pri tome spoznajom da je bio možda posljednji čas da se vrijednosti te baštine makar skromno obnove. Mimo ikakve nakane i potrebe da se doprinos katolika (u) hrvatskoj kulturi getoizira ili ekskluzivira nauštrb svih drugih prinosa, ovaj projekt, bez ogorčenja i okrivljavanja bilo koga, nedvojbeno ispravlja nepravdu nanesenu mnogim zaslužnicima, pružajući našoj javnosti prigodu podsjećati se uloge, opsega, naglasaka, vitalnosti i anticipacijskog potencijala katoličke misli i duhovnosti tijekom prošloga kulturnog vijeka u Hrvata.

Skriveno i rasuto otkriva se dakle i sabire. Izlaženjem ove biblioteke razbija se magla neznanja i ignorancije – njezinim izlaženjem ujedno se udara temelj novim istraživanjima hrvatske kulture XX. stoljeća i markiraju novi putevi njezinim interpretacijama i vrednovanjima. Izdavač, urednik i priređivači svjesni su pri tome svojih ograničenja kao i ograničenja koja proizlaze iz objektivne naravi ovoga pothvata, koji nažalost neće obuhvatiti sve (poglavito se misli na veliku baštinu katoličkih likovnih umjetnika i glazbenika te na beletrističku literaturu). Prigoda je stoga da se i u *Marulića* podsjeti na više puta izrečenu potrebu za okupljanjem oko projekta koji se sve više nameće nužnim: *Leksikona hrvatske katoličke kulture XX. stoljeća*, koji bi obuhvatio sve ono što silom prilika izmiče biblioteci poput ove.

Budući dani pokazat će jesmo li za to zreli.

Vladimir Lončarević

Kaj 2011.

U smrt su Miroslava Šicela (1926. – 2011.) članci Jože Skoka (br. 6, 3 – 8) i B. Pažur (9 – 17), njegova bibliografija radova objavljenih u časopisu *Kaj* i u bibliotekama Kajkavskoga spravišča (18 – 20) što ju je sastavila Marija Roščić i riječ s predstavljanja njegove knjige *Hrvatski književni retrovizor* Krešimira Nemeca (21 – 24).

Saša Potočnjak, *Anonimna kajkavska adaptacija Poszlenovich y njegovi szini* (br. 1-2, 21 – 33), piše o kajkavskoj drami. Kako kaže, kajkavske su adaptacije njemačkih djela "'progovarale' živom hrvatskom riječju", na njoj se odgajala sjevernohrvatska kazališna publika, što "potvrđuje da je i kajkavski izričaj dovoljno 'razvijen' i primjeren za stvaranje dopreporodnoga dramskoga opusa".

Ivan Zvonar, *Tragom kajkavskih pretisaka. Obavljen prvi pretisak Nestrančnog vezdašnjeg tabora ispisivanja Gregura Kapucina.* Zagreb 2011. (br. 6, 63 – 77). Riječ je o stihovanoj kronici kapucina (građansko ime Juraj Maljevec, 1734. – 1812.) o austrijsko--turskom ratu 1788. – 1791. što ju je priredio Alojz Jembrih.

O osobinama mjesnih govora nastavak (prvi dio 2006., br. 4) piše Đurđica Asić-Klobučar, *Kupljački govor* (br. 1-2, 59 – 90), o govoru sela Kupljaka između Skrada, Ravne Gore i Delnica, i Anita Cetinić, *Govor Gornje Bistre i bistranskoga kraja* (br. 5, 29 – 44), o govoru toga podmedvedničkoga kraja (br. 5, 29 – 44).

Povijesni su sastavci Marka Bedića, *Grana plemićke obitelji Erdődy u Slovačkoj* (br. 1-2, 101 – 118), s pogledom na seobe Hrvata u Slovačku i tamošnje hrvatsko plemstvo, Željka Karaule, *Eugen Kvaternik – tri pisma* (br. 1-2, 119 – 130), koji donosi njegova pisma Ivanu Mažuraniću 1861., austrijskom ministru vanjskih poslova Johannu Rechbergu 1862. te pravaško pismo njemu iz Hrvatskoga zagorja, prigodni Franje Pajura, *O zrinsko-frankopanskoj uroti* (br. 5, 57 – 68), uz 340. obljetnicu.

Branimir Brgles, *Franjevački samostan i crkva Blažene Djevice Marije od Pohođenja u Mariji Gorici* (br. 5, 45 – 56), piše o crkvi što su je podignuli franjevci, izbjegli iz pounjskoga kraja pred turskom najezdom, i njihovu samostanu, prvom što su ga izgradili zapadno od Medvednice.

S predajnoga područja prinosi su Slavice Moslavec, *Tradicijsko graditeljstvo Moslavine* (br. 1-2, 91 – 99) i Suzane Jagić, *Škrinjarstvo u ivanečkom kraju* (br. 6, 79 – 90).

Među književnim prinosima su pjesme Milana Frčka, Ivana Godine (br. 1-2), obljetnički izbor Božice Jelušić (br. 5, 3 – 13) s popratnim tekstovima o njoj i njezinu djelu, Emilije Kovač (14 – 15) i Božice Pažur (16 – 18), Stjepana Kralja i izbor iz zbirke *Senca belog jorgovaneka* s recitala kajkavskoga pjesništva u Svetom Ivanu Zelini 2011. te Ljerke Matutinović u rubrici *kaj & ča.*

Prozni su sastavci Zdravka Seleša (br. 1-2), B. Jelušić (br. 5) te putopisi Joze Vrkića, Ivana Kutnjaka, Zdenke Maltar, Tomislava Ribića (br. 1-2), E. Kovač i Đure Vidmarovića (br. 6).

Valentine Šinjori je slovo s otvaranja izložbe iz privatnih zbirka Ivana Rabuzina, fotografija i dokumentarnoga gradiva u povodu 90. obljetnice umjetnikova rođenja (br. 6, 91 – 95).

Od nekrologa su tu još Ivici Trišljaru (1926. – 2011.), fotografu i skupljaču narodnoga blaga (br. 1-2), i B. Pažur Vladimiru Poljanecu (1953. – 2011.), književniku (br. 5).

Na kraju valja istaknuti dvobroj 3-4 s *Bibliografijom časopisa Kaj 1968. – 2010.* što ju je priredila Marija Roščić s podatcima o Kajkavskom spravišču, samom časopisu i dosadašnjim bibliografijama. To je uvijek koristan posao, upotrebljiv istraživaču, ikojem čitatelju pa i namjerniku.

T. M.

MOLITVE SVETE GERTRUDE I MATILDE NA HRVATSKOM JEZIKU 1712. I 2006. GODINE

Godine 2006. samostan sv. Klare u Splitu, kao 93. knjigu u nizu u svojoj poznatoj biblioteci *Symposion – biblioteka asketsko-mističnih djela,* objavio

je "Molitve svete Gertrude i Matilde". Gertrudine i Matildine molitve s njemačkog je jezika preveo o. Vatroslav Frkin, poznat ne samo znanstvenoj već i široj hrvatskoj kulturnoj javnosti kao stručnjak za stare knjige – popisivao je s pokojnim Šimom Juričem inkunabule u crkvenim knjižnicama u Hrvatskoj te je uređivao knjižnice u Franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda. Urednica je knjige s. Marija od Presvetog Srca, časna sestra, poznata i kao pjesnikinja Anka Petričević.

Tko su bile svete Gertruda i Matilda? Urednica Anka Petričević u kratkom pogovoru knjizi bilježi da su Gertruda i Matilda velike svetice Njemice iz 13. stoljeća, Božje odabranice i mistične duše, koje su tek dvjestotinjak godina poslije svoje smrti, nakon što su njihovi spisi tiskani, zadivile svijet. Gertruda je rođena u Eislebenu, u pokrajini Tiringiji. U petoj su je godini roditelji smjestili u samostan cistercitkinja, u Helfi, na odgoj i školovanje. Međutim svojevoljno je ostala u samostanu i postala je redovnica. Voljela je pjesništvo, bila je majstor književnog pera. Matilda je bila sestra Gertrudina, u cistercitski samostan ušla je u sedmoj godini života te je također ostala u samostanu. Anka Petričević piše kako je Matilda bila velika pokornica, ponizna i blaga. Pomagala je sestri u upravljanju samostanom, vodila je samostansku školu, predvodila pjevanje.

Spomendan je svete Gertrude 16. studenoga, a svete Matilde 19. studenoga.

Kao i većina izvora o sveticama Gertudi i Matildi, bilo tiskanih ili internetskih, i Anka Petričević piše da se sveta Gertruda rodila 1256. godine, umrla 1301. (neki izvori spominju 1302.), a sveta Matilda rodila se 1241., a umrla 1299. Zbunjuje to što Anka Petričević piše da je Matilda *mlađa* sestra Gertrudina, što je vjerojatno preuzela iz knjige Josipa Antolovića *Duhovni velikani sveci Katoličke crkve* (Zagreb, 1998.) – Antolović također piše da je Gertruda rođena 1256., Matilda 1241., i također tvrdi da je Matilda *mlađa* sestra Getrudina. Antolović zatim o sv. Matildi piše: "Jednog je dana s majkom posjetila samostan Rodersdorf, u biskupiji Halberstadt, gdje je Gertruda bila već redovnica. Matilda, premda joj je bilo tek 7 godina, bila je tako zahvaćena svetim samostanskim mjestom da se iz njega više nije htjela udaljiti." (str. 504., 2. sv.) Ako je Matilda sa sedam godina ušla u samostan, bilo je to 1248. godine. Kako je onda 1248. mogla sv. Gertruda, koja se rodila 1256., biti redovnica u samostanu?

Njemački internetski biografsko-bibliografski leksikon *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (http://www.bautz.de/bbkl) kaže za svetu Gertrudu (Gertrud von Hackeborn), opaticu iz Helfta, da je rođena 1232., a umrla 13. 4. 1291.[1] U istom leksikonu za svetu Matildu (Mechtild von Hackeborn) nalazimo podatak da je rođena 1241./42., a umrla 19. 11. 1299. u samostanu Helfta kod Eislebena.[2] Ako je istina da je sveta Gertruda rođena 1232., a sveta Matilda 1241., onda možemo tvrditi da je Matilda mlađa sestra Gertrudina. Zanimljivo je da i u prvom hrvatskom izdanju Gertrudinih i Matildinih molitava,

1 http://www.bautz.de/bbkl/g/gertrud_v_h.shtml, 16. 11. 2011.

2 http://www.bautz.de/bbkl/m/mechtild_v_h.shtml, 16. 11. 2011.

tiskanom u Zagrebu u tiskari Jacoba Wenceslava Heywela 1712., nalazimo podatak da je sveta Gertruda rođena 1232. U uvodu knjige *Molitve svete Gertrude i Matilde* o. Vatroslav Frkin bilježi da se pri prevođenju služio i izdanjem iz 1712., koje nosi naslov *Philomela illiti Szlavichek vu puschine. To ie to knige pravo szladkih y zasganih Molitvih od dveh Szveteh Szesztar Gertrude y Methilde*. Riječ je o vrlo rijetkoj knjizi, jednoj od prvih tiskanih u zagrebačkoj Kraljevinskoj tiskari nakon razdoblja Pavla Rittera Vitezovića – Heywel je naslijedio Vitezovića kao tiskar Kraljevinske tiskare te je bio tiskar u Zagrebu od 1712. do smrti 1721. Nije sačuvano mnogo knjiga koja je tiskao Heywel – njih desetak, a koliko su sačuvani primjerci *Philomele illiti Szlavicheka vu puschine* rijetki, dovoljno govori podatak da ne nalazimo ni jedan primjerak te knjige u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, kao ni u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. O. Vatroslav Frkin u *Bibliografiji hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495.-1850.* (Zagreb, 2008.) spominje dva sačuvana primjerka (knjižnice franjevačkih samostana u Osijeku i Zagrebu). Treći sačuvan primjerak postoji u zagrebačkoj Gradskoj knjižnici, u Zbirci rijetkih knjiga i rukopisa. Međutim primjerak iz Gradske knjižnice znatno je oštećen: nedostaju sve stranice koje prethode 65. stranici, kao i sve stranice koje slijede nakon 312. stranice. Kolika je bila ljubav nekadašnjeg posjednika molitvenika Gertrudina i Matildina prema molitveniku srednjovjekovnih svetica, koji je sada u posjedu Gradske knjižnice, govori to da je taj nepoznati vlasnik sve stranice koje nedostaju pažljivo, s nekog cjelovitog primjerka, prepisao, rukopisom iznimno čitkim, i listove prijepisa uvezao s ostalim, sačuvanim stranicama. Ima još nekoliko takvih primjera, primjera prepisivanja stranica koje nedostaju, u Zbirci rijetkih knjiga i rukopisa, ali ipak su rijetki.

Nepoznati franjevac, redovnik tadašnje franjevačke provincije sv. Ladislava, prevoditelj s njemačkog na hrvatski jezik, napisao je u uvodnom dijelu molitvenika prikaze života njemačkih svetica, opširnije svete Gertrude. Naslov Gertrudina životopisa glasi (za ovaj sam članak sve tekstove hrvatskog prijevoda iz 1712., koje u članku citiram, transkribirao): "Kratko popisanje žitka svete Gertrudis abatise vu Helpede". Prevoditelj dakle prvo ustvrđuje da je sveta Gertruda rođena 1232. godine te da je umrla 1291. "vu 60. starosti". Nepoznati hrvatski franjevac bilježi primjere Gertrudine svetosti, pa tako piše da je sveta Gertruda tako "bila ponizna da veruvati ni mogla, da bi gdo goršeka od nje bil žitka, i to je deržala da vsaki človek več z-dobrum mišljum naima dobiva, nego ona svojim pokornim življenjem". Prema siromasima je bila tako milosrdna da im bez suza nije mogla pomagati. U 26. godini života prvi joj se put ukazao Isus, i od onda je s Isusom često "kako priatel z priatelom" razgovarala. Često ju je pohađala Blažena Djevica Marija i mnogi drugi sveci. Mnogo puta je u Duhu uzeta u Nebo, gdje je "vnoge skrovnosti Božje razmela, i angelsko spevanje poslušala. Jeden put na Božić dala je njoj Majka Božja Detece Jezuša, kojega čuvala je do Svečnice, i njemu z-velikem serca veseljem kako drago-

mu Detecu dvorila". Jednom je bila bolesna, pa nije mogla poći na svetu Misu u crkvu, "onda sam Kristuš vu nje komorici je mašuval, koteromu vnožina angelov i svetcov je dvorila".

Kada je došlo vrijeme da sveta Gertruda umre, "dojde Kristuš z Majkum svojum, i s Janušem Evangelistum, i z velikum vnožinum blaženih naj veče pak device, postavi se poleg nje postelje, objelju je, i zevsema milo kušnul vu koteroj nasladnosti Dušu je spustila, koju Kristuš vu Svoje Serce, i z velikum procesium vu Diku nebesku odnesel". U isti su čas mnoge duše iz Čistilišta oslobođene da bi povećale slavu svete Gertrude, u isti čas mnogi su grješnici počeli živjeti pokornički, i sve su molitve uslišane.

U hrvatskom izdanju molitava svete Gertrude i Matilde iz 1712. kratko je opisana i svetost života Gertrudine sestre Matilde. Sveta Matilda voljela je raditi teške i jednostavne poslove. Ljubila je siromaštvo tako da je mnoge potrebe odbacila, a nosila je staru pokrpanu haljinu, a zbog ljudskih je grijeha svoje tijelo mučila. Kada je u vrijeme fašnika čula kako se pjevaju tričave, malovrijedne pjesme, "grehe na se je vzela, i da bi dostojnu za nje pokoru včinila, čeprinja, i poter te steklenine je obilno vu postelju svoju postavila, i tak dugo po nje se valjala, doklam vsa ranjena nit ležati ne mogla".

Iako je bila često bolesna, s veseljem je podnosila boli. Prema bolesnicima je bila tako milosrdna da je uvijek imala za njih vremena, bez obzira na sve svoje poslove koje je obavljala. I kada je i sama bila bolesna, posjećivala je bolesnike. Tako je voljela Boga da, osim Boga, ništa drugo nije trebala. Svatko tko je klonuo duhom, i došao svetoj Matildi po pomoć, otišao je od nje ohrabren. Razgovarala je s Isusom, Blaženom Djevicom Marijom i mnogim svecima. Dok je bila bolesna, mnogo puta joj se ukazao Isus, "i s njum razgovarjal, kada je moliti hotela pitala je Kristuša koja bi mu naj poveljnejša molitva bila, od kuda i vuslišil ju je, takve molitve navčil, koje samo Serdce Božje odprti bi mogle, i tak vnoge lepe navuke dal, kak nigdar ni jeden redovnik svojem vučenikom".

Najbolje se vidi sveti život Gertrude i Matilde u njihovim molitvama. Stoga sam za primjer svetosti njihovih života izabrao jednu molitvu, koja je, kao i druge molitve ovih dviju svetica, nastala iz njihova razgovora s Isusom. Napisana je nakon što se sveta Matilda požalila Isusu da je uzalud živjela, da je potratila vrijeme svoga života, da je njezin život bio besmislen. Stoga će molitva biti vrijedna za mnoge, jer je gotovo svakog čovjeka u životu posjetila takva napasna misao. Tekst navodim u dvije verzije, iz hrvatskog izdanja iz 2006. i iz izdanja iz 1712., i to ne zato da bi se vidjela razlika između hrvatskog jezika nekada i danas, nego zato da bismo razmislili o tome kakva je naša vjera danas.

U izdanju iz 2006. naslov je molitve "Pozdravna molitva Srcu Isusovu" (str. 121. u knjizi *Molitve svete Gertrude i Matilde*), a u izdanju iz 1712. naslov je "Zlata serčena molitva za nadomeščenje zamodkov hasnovita" (str. 88. u molitveniku *Philomela illiti Szlavichek vu puschine*).

Pozdravna molitva Srcu Isusovu

Jednom se potužila Sv. Matilda (K.3.G.8) da je uzalud iskoristila sve vrijeme svoga života. Tada joj reče Krist: "Da bi nadoknadila sve što si propustila, pozdravi moje Srce." Isto je Krist više puta otkrio svetoj Gertrudi. Odatle možeš razumjeti kako je drago Kristu Gospodinu kada se pozdravlja njegovo presveto Srce.

Budi pozdravljeno preslatko Srce Isusa Krista! Ti slatko odzvanjajući glasu Presvetoga Trojstva. Budi pozdravljeno, o najodličnije od svih Srce Isusa Krista! Ti živi izvore sve dobrote. Budi pozdravljeno, o najčasnije od svih, Srce Isusa Krista! Ti zlatno riznico svih Božjih bogatstava. Tisuću i tisuću puta tebe častim i pozdravljam te u jedinstvu sa svim stvorenjima, vapijem tebi i zaključaj se u moje srce tako da se nikada više ne možeš rastaviti od mene.

O Srce Isusovo, ti preslatko Srce! O Srce Isusovo, ti blago Srce! O Srce Isusovo ti zlatno Srce! U Tebe se sakrivam, u Tebe se zaključavam, Tebi se preporučam posve i sasvim. Tebi predajem sve svoje križeve i trpljenje, Tebi posvećujem sav svoj napor i posao, Tebi prikazujem sav svoj rad i muku, Tebi preporučam svoj život i smrt.

Blagoslovljeno budi, o plemenito Srce Isusovo, u onoj ljubavi u kojoj si najplemenitije sazdano od Duha Svetoga iz Marijine nevine krvi. Blagoslovljeno budi preslatko Srce Isusovo u onoj ljubavi s kojom si ukrašeno sa svim nebeskim darovima pred Presvetim Trojstvom. Blagoslovljeno budi premilo Srce Isusovo u onoj ljubavi s kojom si uvijek gorjelo za spas ljudi. Blagoslovljeno budi, o predobrostivo Srce Isusovo, u istoj ljubavi s kojom si slomljeno na križu u pregorkoj smrti. Blagoslovljeno budi, o najvjernije Srce Isusovo, u istoj ljubavi u kojoj si htjelo biti probodeno sa sulicom.

Zato, o Presveto Trojstvo, Tebe hvalim i blagoslivljam tisuću i tisuću puta i ponadasve blagoslovljenom Srcu Isusa Krista, i u ime svih stvorenja izričem Ti vječnu hvalu što si podijelilo ovom plemenitom Srcu tolike darove i milosti. S najvećim poštovanjem prikazujem Tvome najvećem veličanstvu isto božansko Srce sa svom srećom koju u sebi obuhvaća a Tebi na vječnu hvalu, čast i radost, moleći Te ponizno da mi poradi njega oprostiš sve moje grijehe, te popraviš i nadoknadiš sve moje nemarnosti i propuste. Amen.

Zlata serčena molitva za nadomeščenje zamodkov hasnovita

Jenkrat pritužila se je sv. Mehtil. lib. 3. cap. 8. da je vse vreme svoga živlenja ničemurno potrošila. Onda rekel je Kristuš, za vse kaj si zamudila, ako je hočeš nadomestiti tak pozdravi moje serce vu njegvoj Božanskoj dobrote (kak vu molitve nasleduje) i tak ravno je sv. Gertrud vnogo krat očituval. Odtud videla budeš, kak je Kristušu vugodno, kada mu serce njegovo pozdravljaš.

Zdravo budi preslatko serce Jezuša Kristuša, ti zlato zvoneče orgule presvetoga Trojstva, zdravo budi najplemeniteše serce Jezuša Kristuša, ti živi zdenec vse dobrote, zdravo budi preljubljeno serce Jezuša Kristuša, ti zlata komorica kinčev Božanskeh, jezero i jezero krat pozdravljam i blagoslaljam te, vu Božanske dobrote, pokeh dob jesi jeden zdenec izvirališče, iz kojega vse

dobro i miloserdnosti izhađaju! O plemenito vse precembe vredno serce Jezuša Kristuša, iz nuternje glubine presvetoga Trojstva molim Te, i zevsem hotenjem vseh stvarih pozdravljam Te i poštujem, vu obilnosti vseh milošč koje su gda vleane vu vse svete i blažene Duše, koje si tak vnogo puti obleal i napoil, s potokom tvojih Božanskih nasladnostih.

O Serce Jezuša, ti serce preslatko, o serce Jezuša, ti serce premilo: o serce Jezuša, ti jezero krat zlato serce vu te skrivam se, vu te zapiram se, vu te preporučam mene vsu zevsema tebi predajem, vse moje križe i terplenja tebe prikazujem, vse moje delo i trud tebe aldujem, vse moje činjenje tebe preporučam, moju Dušu i telo, moju smert i življenje, o serčeni kinč Ljubečih Duš, ja te obimljem i kušujem jezero krat, i iz prave Ljubavi postavljam te vu moje serce, da se nigdar od mene razlučilo ne buš.

Blagoslovljeno budi o plemenito serce Jezuša, vu onoj ljubavi s kojum si po Duhu svetom tak plemenito z prečiste kervi Marianske, včinjeno. Blagoslovljeno budi preslatko serce Jezuša vu onoj Ljubavi z kojum si pred licem presvetoga Trojstva, vsemi nebeskemi miloščami nakinčeno. Blagoslovljeno budi o naj ufaneše serce Jezuša vu onoj Ljubavi z kojum si se hotelo z dardum prebosti vučiniti. Tebe zato o preodičeno sveto Trojstvo hvalim i blagoslavljam, jezero i jezero puti, i po onom preblaženom sercu, mesto vseh stvarih hvalim ti vekovečnem zakonom, da si znalo, moglo i hotelo ovomu tak plemenitomu sercu, tulike dari i milošče podeliti i z dušnum poniznostjum tvojoj svetosti aldujem ono isto serce zevsem kaj vu sebe zdržava, na tvoju hvalu, Diku i poštenje, ponizno proseći, da za volju njega mene vse moje grehe oprostiš, i vse moje zamudke i nemarnosti nadomestiš, Amen.

*

Odgovor Isusov na tužbu svete Matilde da je uzalud živjela jednostavan je: pozdravi moje Srce u svoj Njegovoj Božanskoj dobroti i nadoknadit ćeš sve što si propustila, sve ono što nije imalo smisla u tvome životu dobit će smisao. Kako veličanstven odgovor, kako prekrasan odgovor, kako utješan odgovor! I pouka: nikakvi pothvati koje činimo u životu nisu vrjedniji od jednoga pozdrava Srcu Isusovu! Jer Srce je Isusovo trajnije od bilo kojeg čovjekova pothvata, Srce je Isusovo vječno: "Nebo i zemlja proći će ali moje riječi neće proći." (Mk 13,31)

Usporedimo tekstove molitve iz oba hrvatska izdanja na primjeru nekoliko riječi. U drugoj rečenici izdanja iz 2006. Srce Isusovo naziva se "slatko odzvanjajućim glasom Presvetoga Trojstva", u izdanju iz 1712. Srce Isusovo zlatni je zvon orgulja Presvetoga Trojstva. Odmah uočavamo razliku: u prvom hrvatskom prijevodu gotovo svaka riječ upućuje na vjeru – riječ "zvoneče" podsjeća na crkveno zvono u sprezi sa riječju "orgule", koje je tadašnji hrvatski vjernik mogao čuti samo u crkvi. Orgulje podrazumijevaju sviranje i pjevanje crkvenih pjesama i pogotovo je zato prikladno reći u knjizi molitava svete Gertrude i Matilde da je Srce Isusovo "zlato zvoneče orgule Presvetoga Trojstva", jer u molitveniku u oba izdanja poglavlju u kojem se

nalazi molitva Srcu Isusova prethodi poglavlje o Presvetom Trojstvu, s pet pjevanja, ili "spevanja", u hvalu Presvetoga Trojstva. Tako zlatno zvoneće orgulje ujedno vraćaju čitatelja na prethodno poglavlje, na pet pjesama u hvalu Presvetoga Trojstva. U drugom izdanju u metafori Srca Isusova kao "slatko odzvanjajućeg glasa Presvetoga Trojstva" ne nalazimo snažne slike prožete vjerom, jer izraz "slatko odzvanjajući glas" prije svega upućuje na svjetovno: zaljubljenom paru može se činiti da, u šetnji prirodom, glas drage (dragoga) "slatko odzvanja".

U izdanju iz 1712. Srce je Isusovo živi zdenac sve dobrote i zlatna *komorica* ukrasa Božjih. Nema dvojbe da je metafora Srca Isusova kao živog zdenca u vjerskom pogledu mnogo snažnija od metafore Srca Isusova kao živog izvora: riječ *izvor* može označavati danas i nešto apstraktno i negativno (nešto može biti izvor zla, izvor nevolja), dok riječ *zdenac* i te kako asocira na kršćanstvo (krstionicu). Riječ *komorica* ima razna značenja, u ovoj molitvi označava kutiju u kojoj se drži nakit, u ovom slučaju Božji nakit, odnosno Božji uresi. Riječ *komorica* podsjeća čitatelja molitvenika s početka 18. stoljeća i na kratki životopis svete Gertrude na početku molitvenika, životopis u kojemu je Isus, kada je sveta Gertruda bila bolesna pa nije mogla ići na Misu, došao svetoj Gertrudi u njezinu *komoricu*, odnosno samostansku sobicu, te održao Misu s anđelima i svecima. Tako *komorica kinčev Božanskeh* postaje soba puna Božjih darova: anđela, svetaca, a prije svega soba puna Božjeg milosrđa. Riječ *riznica* u izdanju iz 2006. ponajviše ima danas svjetovna značenja (poslovanje banaka, ekonomija), a mnogo manje crkveno.

Molitva u izdanju iz 1712. prava je goruća ljubav prema Isusu: moliteljica (molitelj) kliče Srcu Isusovom: *ja te obimljem i kušujem jezero krat* – ja te grlim s obje svoje ruke i tisuću Ti poljubaca dajem! Kao da molitva iz 2006. drži u sebi neku distancu prema Isusu: u njoj molitelj (moliteljica) hvali, blagoslivlja, poštuje, iskazuje čast Srcu Isusovo, ali svojim rukama ne grli Srce Isusovo i ne daje mu tisuću poljubaca. Kao da je molitva iz 2006. ohlađena u odnosu na onu iz 1712., kao da je postala obrazac koji se popunjava određenim riječima, predviđenima za popunjavanje obrasca molitve. Potvrdu za takvu tvrdnju nalazimo i u različitim naslovima molitava: naslov je molitve u izdanju iz 1712., rekli bismo danas, unikatan: Zlatna srčana molitva korisna za nadomjestak propusta učinjenih u životu – naslov precizno opisuje molitvu, dok je naslov molitve u izdanju iz 2006. općenit i ne govori preciznije o molitvi. Može biti mnogo pozdravnih molitava Srcu Isusovu! Zaista, molitva iz 1712. srčana je, izrečena srcem, a molitva iz 2006. obrazac je ispunjen apstraktnim riječima.

Takva razmišljanja ne nose kritički naboj prema suvremenom prevoditelju molitava svete Gertrude i svete Matilde, jer se prijevodi koje dijeli 300 godina ne mogu tako razmatrati. Više je to razmišljanje o pomacima u kulturi, o jezičnom izrazu nekada i danas, o današnjoj civilizaciji koja je označena uskim specijalizacijama u znanostima i stručnim znanjima, pa tako kao da se i jezik molitava "specijalizirao" za molitve,

postao pomalo apstraktan i udaljio se od svakodnevnog izraza, udaljio se od riječi kojima se označava stvarni život, stvarni čovjek u stvarnom prostoru života. Kao što današnja znanost, rascjepkana na stotine i stotine uskih specijalizacija, ne može obuhvatiti cjelovito svijet i cjelovito čovjeka, tako ni današnja molitva ne može zagrliti objema rukama Isusa, ne može izreći prisni odnos između čovjeka i Boga. Možda će ubuduće i molitve pisati za to kvalificirani znanstvenici, specijalizirani za molitve?

Željko Vegh

SVETI OTAC O HRVATSKOJ I U HRVATSKOJ

(Benedikt XVI: *Ljubljena Crkvo u Hrvata*, izd. Tonimir, Varaždinske Toplice, 2011.)

U nevelikoj knjižici – 64 stranice džepnoga opsega – prikupljeno je 12 tekstova Svetoga Oca Benedikta XVI. Svi su u povodu njegova posjeta Hrvatskoj 2011. Prikupio ih je, a neke i preveo s talijanskoga ili s francuskog, Petar Marija Radelj. Deblje otisnutim pismenima označio je one riječi koje je Sveti Otac izgovorio na hrvatskom jeziku ili im je Papin izvornik hrvatski.

Radost zbog skoroga dolaska u Hrvatsku naslov je prvoga od tih govora, a izrečen je prigodom primanja vjerodajnica Filipa Vučka, hrvatskoga veleposlanika pri Svetoj stolici, 11. travnja 2011. U inače uobičajeno prigodnome slovu Papa ističe: "... iskreno se radujem što ću za nekoliko dana moći posjetiti vašu zemlju." Nije zaboravio ni Hrvate u Bosni i Hercegovini, pa hvali napore Hrvatske da tamo "Hrvati mogu ostvariti položaj koji im pripada kao jednome od triju konstitutivnih naroda."

Na općoj audijenciji na Trgu sv. Petra u Rimu 1. lipnja iste godine Sveti Otac obratio se hrvatskim vjernicima na hrvatskome jeziku izrekavši *Poticaj na molitvu za uspjeh putovanja* u nadi da će njegov neposredni posjet Zagrebu donijeti "obilje duhovnih plodova".

O Šeperu, Europskoj uniji, Stepincu i N.D.H. – o tome su odgovori na novinarska pitanja tijekom leta za Hrvatsku, 4. listopada, u zrakoplovu; Papa ističe Stepinca kao istinskoga humanista nadahnuta vjerom, "koji je morao živjeti u dvjema oprečnim diktaturama".

Četvrti govor održat će istoga toga dana na Plesu, u zračnoj luci, netom nakon slijetanja, naglasivši da "u ljubljenu hrvatsku zemlju" dolazi kao nasljednik apostola Petra grleći "sve njezine stanovnike", posebno uputivši na *Ljudske i kršćanske vrijednosti u europskim korijenima*, kako je priređivač i naslovio riječi Svetoga Oca.

Savjest – ključno načelo za izgradnju zajedničkoga dobra – to je Sveti Otac s tisuću razloga posebno naglasio, a prireditelj odlično izabrao kao naslov ovoga govora, jer nesavjesnih je, na žalost, u nas na tisuće i tisuće, mnogo više nego to jedna mala i od vlastitih nesavjesnika opljačkana zemlja može podnijeti. Bio je to govor prigodom susreta s predstavnicima građanskoga društva, političkoga, akademskog, kulturnog i poduzetničkoga svijeta, s diplomatskim zborom i vjerskim čelnicima u Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu, istoga dana, 4. lipnja.

Svjetlo dragocjene uljanice prireditelj je naslovio šesti Papin govor, na molitvenom bdijenju s mladima, istoga dana, na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu. "Ukorijenjeni u Kristu, moći ćete u punini živjeti ono što jeste", poručio je Benedikt XVI., pozvavši mlade da "ne popuštaju kušnjama" i da se ne pouzdaju "samo u posjedovanje, u materijalne stvari"; svjetlo prosvjećenja otkriva smisao postojanja.

Propovijed na misi u prigodi Prvoga nacionalnog dana hrvatskih katoličkih obitelji na zagrebačkom Hipodromu, 5. lipnja, naslovljena je *Životu otvorena obitelj izvor je budućnosti;* "u današnjemu je društvu više no ikad žurno potrebna nazočnost uzornih kršćanskih obitelji", poručuje Papa.

Na istome mjestu i istoga dana te o istoj temi Sveti Otac je govorio i uz molitvu Kraljice neba dodatno napominjući *Dar vjere življene u obitelji.* Pritom se na više jezika (slovenskom, srpskom, makedonskom, mađarskom, albanskom i njemačkom) obratio nazočnima, najavivši skorašnji Sedmi susret obitelji u Milanu.

Kleru i redovništvu u zagrebačkoj prvostolnici propovijedao je istoga dana rekavši im: *Budite moralna svijest društva,* a mladima je naveo Matejeve riječi "Slijedite me" kao "sol zemlje" i "svjetlo svijeta" (Mt 5,13–14).

Nosim ove dane u pameti i u srcu naslov je desetomu govoru Svetoga Oca, izrečenu prigodom odlaska iz Hrvatske, u zagrebačkoj zračnoj luci, kojom je prigodom poželio da "u ovo vrijeme kada se čini da nedostaju čvrsta i sigurna uporišta" kršćani ujedinjeni u Kristu "mognu, poput duše naroda,nastaviti izgrađivati državu pomažući joj u razvoju i napretku".

Jedanaesto (kratko) poglavlje je brzojav koji je Sveti Otac iz odlazećega zrakoplova "Dubrovnik" uputio Ivi Josipoviću kao predsjedniku Hrvatske jamčeći mu "svoju molitvu da bi nacija napredovala".

Zadnji je Osvrt na apostolsko putovanje u Hrvatsku, ponovno na "općoj audijenciji", 8. lipnja, vrlo opsežan a završava ovim riječima: "...molimo Njega, po zagovoru Djevice Marije, Kraljice Hrvata, da ono što sam mogao posijati donese obilne plodove za hrvatske obitelji, za čitav narod i za cijelu Europu."

Petar Marija Radelj, izvanredno dobro obrazovan i upućen u ono čime se bavi, u svojemu *Pogovoru* također ističe očito zagubljenu savjest, pa naslovljuje: *Savjest kao prostor slušanja istine i dobra.* On se osvrće i na ranije neke govore Benedikta XVI., vrlo ih pronicljivo raščlanjuje i tumači (Sveti Otac u svojim govorima u Hrvatskoj, i u ovoj knjižici, 30 puta spominje Boga, a 46 puta obitelj, 43 puta život, 38 puta narod te ljubav 34 puta, nalazi Radelj). "U naravnomu zakonu, kao svjetlo razuma kojim spoznajemo što moramo činiti", u prirodnim zakonima i u božanskom zakonu sadržanu u Svetom Pismu "Papa Benedikt XVI. osobito savjesno obavlja svoju učiteljsku službu u Crkvi", piše Radelj o Papi kao učitelju.

Stijepo Mijović Kočan

U časopisu "Filologija" HAZU-ova Razreda za filološke znanosti, knjizi 55, *Josip Silić* piše o knjizi *Stjepana Krasića* "Počelo je u Rimu", koju je 2009. objavio dubrovački ogranak Matice hrvatske. Smatra ju jednom "od najsvestranijih, najtemeljitijih i najkvalitetnijih informacija o vanjskoj povijesti hrvatskoga jezika". U njoj autor pokazuje kako su u 17. stoljeću zahvaljujući Katoličkoj crkvi položeni temelji hrvatskom jezičnom, pa i nacionalnom jedinstvu te standardizaciji hrvatskoga jezika, kojemu su tadašnji pape kao nasljedniku staroslavenskoga bili namijenili ulogu mosta između kršćanskoga Zapada i Istoka.

* * *

Temat časopisa "Forum" 10-12/2011. posvećen je nobelovcima starim i novim – *Tomasu Tranströmeru, Ivi Andriću* i *Czesławu Miłoszu*. *Ivan Aralica* piše o sličnostima i razlikama između svojega književnog opusa i političke sudbine te opusa i političke sudbine Ive Andrića, zaključujući da su njih dvojica pričali slične književne priče, a sudjelovali u istoj političkoj priči – ali u suprotstavljenim ulogama. Među pjesmama je pak Czesława Miłosza objavljenim u tom trobroju "Foruma" i "Štakoraševa svirala", koja govori o oslobođenim, ali neprosvijetljenim sužnjima pretvorenim u krdo njuškala za plijenom "kojima se približava / štakoraš sa svojom svirala lom i vodi ih / kamo poželi", svirajući im lijepe melodije koje obećavaju "globalno kino i ugodne večeri / s limenkom piva ispred televizijskog ekrana".

* * *

U istom "Forumu" *Slobodan Novak* piše o ulasku Hrvatske u Europsku uniju, o ljudski neprirodnima homoseksualnosti i heteroseksualnosti i o svojih nekoliko, kratkih i neugodnih, susreta s pjesnikom nobelovcem *Salvatoreom Quasimodom*. Kaže da će nam nakon srljanja u maglu, ovaj put eurounijskog, zajedništva preostati i opet samo "duhovne i materijalne *reliquiae reliquiarum*". Parade homoseksualnih aktivista besmislene su mu, ali i homoseksualnost i isključivo na užitak usmjerenu, abortivnu heteroseksualnost smatra prihvatljivima, prirodno neprirodnima, a protivljenje Katoličke crkve takvom poimanju ljudske spolnosti proglašava zadrtim antihumanim čistunstvom. Prisjećajući se pak kako se, uz još nekoliko hrvatskih pisaca, našao 1960. ili 1961. u podrumu zagrebačke Gradske kavane na večeri s Quasimodom i Quasimodu u čast, prisjeća se i *Joje Ricova*, njegova "tumača i popularizatora, gdje strpljivo i samozatajno šetkajući očekuje maestrov izlazak" jer mu, "prononsiranom hrvatskom rodoljubu i zbog toga bivšem svetogrgurskom zatočeniku, premda pjesnikovu osobnom prijatelju i dobrom znalcu talijanskog jezika, nije bilo dopušteno zasluženo sjesti za stol s nama ili umjesto nas".

* * *

Stipe Kljaić u "Časopisu za suvremenu povijest" 2/2011. prikazuje intelektualni i društveni angažman hrvatskoga neoskolastičkog filozofa *Stjepana Zimmermanna* između dva svjetska rata: njegovo idejno sučeljavanje sa zastupnicima liberalizma i marksizma, kao i prelazak, nakon atentata na *Stjepana Radića* 1928., s jugoslavenskog hrvatstva na isticanje hrvatske narodne individualnosti.

U tom broju *Ivan Amanda* piše o odnosu s. *Amadeje Pavlović*, poglavarice Hrvatske provincije Milosrdnih sestara svetoga Križa, prema komunističkim vlastima u Jugoslaviji, od kojih je branila zakonito stečenu imovinu svoje provincije i pravo sestara iz te provincije na nošenje redovničkog odijela u državnim službama.

* * *

U časopisu "Mogućnosti" 10-12/2011. *Cvijeta Pavlović* piše o knjizi "Na tragu *Milana Begovića*: knjige i odjeci" književnog povjesničara *Šimuna Jurišića* (1942. – 2010.), koji je bio i čest suradnik časopisa "Marulić". Kaže da se čitava knjiga, iako se sastoji od znanstvenih i stručnih članaka, može čitati kao književno djelo, odnosno da pripada novom književnom fenomenu unutar autobiografskih i dnevničkih zapisa – znanstveničkom dnevniku čitanja.

U istome broju *Hrvoje Čulić* objavljuje izbor iz svojega dopisivanja sa srpskim prevoditeljem *Petrom Vujičićem* (1924. – 1993.), kojega u uvodnoj napomeni opisuje ovim riječima: mravlji marljiv; izdržljiv; darežljiv; skromnih zahtjeva, osamljenik željan iskrenog prijateljstva; spava danju, radi i vodi duge razgovore noću; putuje isključivo po svojoj sobi; stalno sluša muziku; ne podnosi teror-televiziju; alergičan na sluge režima (posebno izdavače); odbija priznanja, nagrade, odličja.

* * *

Časopis "Zadarska smotra" 2-3/2011. objavio je pripovijest *Dubravke Dorotić Sesar* "Stupnjevi istine", napisanu 2007. povodom skupa posvećenog *Zdravku Maliću* o 10. godišnjici njegove smrti, a ispripovjeđenu iz perspektive jeruzalemskoga farizeja koji je prisustvovao kamenovanju sv. *Stjepana*.

U istome broju *Pavao Galić* piše o knjizi *Ante Dellavije* "Od prvog balona do Zračne luke Zadar, Povijest letenja u zadarskom kraju", objavljenoj 2010.

* * *

U 60. svesku časopisa "Slovo" (izd. Staroslavenski institut u Zagrebu), posvećenu, povodom 70. obljetnice života, akademkinji *Ivanki Petrović* (r. 1939.) kao proučavateljici hrvatske i europske književnosti srednjega vijeka te istraživačici hrvatske latinske i vernakularne hagiografske književnosti, *Josip Bratulić* u članku "Hagiografske teme u hrvatskoj književnosti u 19. i 20. stoljeću" piše i o knjigama HKD-a sv. Jeronima "Život svetaca i svetica Božjih" (12 svezaka, 1873. – 1888.) *Franje Ivekovića*, "Život sv. *Pavla*" (1907.) *Rudolfa Vimera*, "Život *Blažene Djevice Marije*" (prvi svezak 1898., drugi 1899.) i "Život svetog *Josipa*" (1900. i 2010.) *Josipa Pazmana*, "Doživljaji sv. *Jeronima*" (1918.) *Kerubina Šegvića*, "Božji vitez" (1925.) i "Božji sirotan" (1926.) *Ise Kršnjavoga* (o sv. *Franji Asiškome*), "Mandaljena Pobjednica" (1926., o *Mandaljeni Vuksanović* iz 17.

st.) *Velimira Deželića* st., "Sedam puta udarani" (1928., o sv. Jeronimu) *Velimira Deželića* ml., "Iz ljubavi" (1931., o sv. *Stanislavu Kostki*) *Zofje Kossak-Szczucke*, "Bijeli svetac" (1933., o sv. *Dominiku*) *Marka Soljačića*, "Bl. Nikola Tavilić i njegovo doba" (1939.) *Bernardina Polonija*, "Životi svetaca" (5 svezaka, 1940. – 1944.) *Maksimilijana Lacha* i dr.

* * *

Tema je prosinačkoga prošlogodišnjeg broja časopisa "Republika" *Mate Ujević*, leksikograf, književnik, književni kritičar i književni povjesničar. Uz članak *Božidara Petrača* o njemu ("Kršćanski idealizam i društveni angažman") tu su i tekstovi samog Ujevića "Hrvatska enciklopedija" (predavanje na zagrebačkoj radiostanici 9. IV. 1940.), "Istrgnuti listovi iz dnevnika" (8. i 9. XII. 1958., poglavito o memoarskom djelu "Jučerašnji svijet" *Stefana Zweiga*, pripadnika, kaže Ujević, "gornjih deset tisuća koji su cijelu austro-ugarsku monarhiju upotrebljavali za svoje užitke, materijalne ili duhovne") i "Analiza samoga sebe" (1945., pošto ga je Časni sud Društva književnika Hrvatske zbog sudjelovanja u kulturnom životu Nezavisne Države Hrvatske osudio na godinu dana šutnje).

* * *

U časopisu "Acta Iadertina" 7/2010. *Mirela Tolić*, *Valentina Grbić* i *Zlatko Miliša* s pedagogijskoga motrišta analiziraju reklame u tiskanim medijima. Utvrđuju da se tim reklamama fetišizira roba i pretpostavlja imanje biću, u čemu da kod nas prednjači list "24 sata". Ističu potrebu medijskog odgoja, tj. odgoja za medijsku kompetenciju, odn. za sposobnost kritičke analize medijskih ponuda.

U istome broju *Borislav Dadić* i *Maja Poljak* pišu o tome kako je problem odnosa vjere i razuma, u svojoj filozofiji spoznaje i filozofiji religije, rješavao, polazeći od komplementarnosti razuma i vjere, veliki engleski mislilac kard. *John Henry Newman* (kojemu je HKD sv. Jeronima 2011. u prijevodu na hrvatski objavilo četrnaest propovijedi kao knjigu naslovljenu "Iščekivanje Krista").

* * *

U "Svjetlu riječi" 1/2012. *Zoran Grozdanov* razgovara sa židovskom povjesničarkom i teologinjom *Susannom Heschel*, kćerkom *Abrahama Joshue Heschela*, jednog od vodećih židovskih mislilaca u 20. st. U svojem zadnjem odgovoru u tom razgovoru ona kaže da istinsko oproštenje smatra nemogućim te da je pobornica zadovoljštine, a ne opraštanja.

* * *

U "Obnovljenom životu" 1/2012. *Dobrila Zvonarek* piše o pjesništvu *Hrvoja Juke*, citirajući nekoliko njegovih pjesama, od kojih su neke objavljene i u časopisu "Marulić", br. 6/2010. U istome broju *Pero Vidović* piše o tome hoće li, u skladu s majanskim proročanstvom, 21. 12. 2012. biti kraj svijeta. Odgovara da neće, ali i da bi zajednica pozemljara trebala živjeti u perspektivi i iz perspektive svršetka svih oblika ljudske bijede i razrušenoga ljudskog dostojanstva.

* * *

Na poruku hrvatskih biskupa 17. I. 2012. godine hrvatskim građanima neka se na referendumu 22. I. opredijele za ulazak Hrvatske u Europsku uniju *Stjepan Razum*, arhivist Zagrebačke nadbiskupije, sutradan se u e-pismu upućenu svima možebitno zainteresiranima za njegov stav izjasnio protiv ulaska Hrvatske u EU, ocijenivši da je poruka hrvatskih biskupa cezaropapistički doprinos nastavku za Hrvatsku ukletoga niza slovâ "b": Budimpešta, Beč, Beograd, *Bauer*, *Broz*, Bruxelles...

* * *

Francuski mjesečnik "Études-revue de culture contemporain", prosinac 2011., donosi esej *Juana Asensija* o argentinskome književniku *Ernestu Sábatu*, naslovljen "Ernesto Sábato, le dernier écrivain?". Autor ističe da nije neosnovano pomisliti da smo smrću argentinskoga književnika, krajem travnja 2011., izgubili posljednjega velikog pisca u međunarodnim razmjerima. Pisca sposobna podariti književnosti metafizički dašak i zadubljenost koja je isto toliko duhovne koliko i egzistencijalne naravi.

* * *

U rubrici "Facciamoci un'idea" talijanski tjednik "Famiglia cristiana" 4/2012. objavljuje kratak tekst *Enza Bianchija* "L'Unità dei cristiani, per riparare lo scandalo" (Jedinstvo kršćana, da se ispravi sablazan) u povodu 50. godišnjice početka II. vatikanskoga koncila. Bianchi govori o ovogodišnjemu Tjednu molitve (18. – 25. siječnja), koji se kao i svaka godišnjica može svesti na gotovo prisilan obred, ali njegovo koincidiranje sa živim sjećanjem na koncilske događaje nudi nam jedinstvenu priliku da izmjerimo prijeđen polustoljetni put u odnosima sa svima onima koje smo u to vrijeme još nazivali svojom "odvojenom braćom".

* * *

U "Svjetlu riječi" 2/2012. *Boris Beck* piše o eutanaziji, odnosno o "doktoru s kopitom", kako naziva njezina izvršitelja. Na početku članka osvrće se na dobrovoljnu smrt Drinskih mučenica, napominjući da je još sv. *Augustin* dokazivao nedužnost žrtava silovanja. Upozorava i na tautologičnost i besmislenost izjave kozmologa *Stephena Hawkinga* da teologija i filozofija nemaju nikakve veze s istraživanjem svemira.

U istom broju *Anna Maria Gruenfelder* piše o tzv. pravu na roditeljstvo i pita se otkuda tolika želja za potomstvom. Prisjeća se knjige "Dresirani muž" (1971.) u kojoj je autorica, *Esther Vilar*, onima koji toliko čeznu za djecom poručila da socijalne službe vape za ljudima spremnima uzdržavati siročad.

"Svjetlo riječi" 2/2012. završava člankom *Ante Vučkovića* o postu, nadahnutim mišlju *Simone Weil*: "Besmrtni dio duše hrani se glađu." Nijedna religija, kaže Vučković, ne smatra da se može spasiti tko ima hrane a bližnjega ostavlja gladnim.

Sadržaj

Tvrtko Klarić: Revija otvorena svima na širokoj humanoj osnovi.....1
* **Wisława Szymborska:** Mali oglasi;
Recenzija nenapisane pjesme; Mržnja.....4
Tvrtko Klarić: O stogodišnjoj nazočnosti
svetojeronimske *Danice* u Usori.....9
Petar Grgec: Autori iz Usore u svetojeronimskim publikacijama.....12
* **Lynette Arden & Tomislav Maretić:** Savršen dan; Jutarnja utiha;
Pretraživanje žala; Krajolik.....15
Tomislav Macan: Susret s o. Anđelom Marijom Miškovom
na stranicama njegova zapisanoga.....17
* **Slavica Sarkotić:** U smiraj dana s poludjelim violinama
i restlovima od vremena; U praznoj sobi kuca sat;
Oblaci od paperja i sjete.....27
Jerko Grgec: Zašto je poludio gospodin Normalni?.....30
* **Marko Grba:** Kamenje što povijest govori; Zrcalo;
Prijatelju iz davno prošlog vremena.....46
Tuga Tarle: Bila sam trinaesta.....49
* **Senada Zatagić:** Diptih o promrzloj duši.....52
Josip Hećimović Nikšić: Život i djelo Dina Buzzatija.....54
Dino Buzzati: Obzirnost.....58
* **Živko Prodanović:** agramerski susret u Agramu.....62
Ivan Armanda: Češlav Novak – nestali propovjednik.....64
* **Dražen Stojanović:** Darovi; Čudno je.....79
Lidija Pavlović-Grgić: Žensko prezime.....80
* **Ljerka Mikić:** Vjetrometina; Vrijeme; Razlivena tinta;
Omeđeni koraci; Jutro; Druga strana.....84

Josip Matota: Makančevo promišljanje hrvatskog seljačkog pokreta,
hrvatskog pitanja i demokracije 1923. – 1940.....88
* **Marko Malić:** Andele.....121
Vladimir Rem: Brodski književni krug u hrvatskom izdavaštvu.....122
Nove publikacije.....131
HKR Marulić, 1-6, 2011. (XLIV.) Bibliografija.....133

Mišljenja i reagiranja

Marijan Bošnjak: Gospodo hrvatski državni zastupnici!
(Otvoreno pismo).....143

Mozaik

Dubravko Marijanović: Školski spomenar, fotoalbum-slikovnica
ili telefonski imenik?.....147

Knjige

Vladimir Lončarević: Govor prešućene povijesti
(Uz 20. naslov biblioteke "Hrvatska katolička
baština XX. stoljeća").....155
T.M. *Kaj* 2011.....160
Željko Vegh: Molitve svete Gertrude i Matilde
na hrvatskom jeziku 1712. i 2006. godine.....161
Stijepo Mijović Kočan: Sveti Otac o Hrvatskoj i u Hrvatskoj
(Benedikt XVI: *Ljubljena Crkvo u Hrvata,*
izd. Tonimir, Varaždinske Toplice, 2011.).....168

Vijesti

Iz domovine i svijeta.....170

Ako još niste, krenite i kupite – ili naručite – neka od svetojeronimskih izdanja!

Vašu cijenjenu narudžbu možete uputiti na jednu od ovih adresa:

Zagreb, Trg kralja Tomislava 21;
tel.: (01) 4829 375; tel./fax:4922 300

Zagreb, Kaptol 29; tel.: (01) 4814 709

KALENDARI

DANICA 2012., knjiga, cijena 35 kn;

džepni kalendar DANICA, cijena 5 kn;

12-lisni kalendar Danica, cijena 12 kn

KNJIGE

Edith Stein: *Iz života jedne židovske obitelji*; cijena 65 kn

John Henry Newman: *Iščekivanje Krista (izbor propovijedi)*; cijena 70 kn

Evelyn Underhill: *Mistični put;* cijena 45 kn

Gracijan Biršić: *Marija – početak boljega svijeta;* cijena 55 kn

MOLITVENICI

KRUH NEBESKI cijena 45 kn

IZVOR UTJEHE cijena 40 kn

MALI MOLITVENIK cijena 20 kn

MARULIĆ – hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje redakcijski kolegij.

Autori u ovom broju:

Lynette Arden
Ivan Armanda
Marijan Bošnjak
Dino Buzzati
Marko Grba
Jerko Grgec
Petar Grgec
Tvrtko Klarić
Vladimir Lončarević
Tomislav Macan
Trpimir Macan
Marko Malić
Zdravko Malić
Tomislav Maretić
Dubravko Marijanović
Josip Matota
Stijepo Mijović Kočan
Ljerka Mikić
Josip H. Nikšić
Lidija Pavlović-Grgić
Živko Prodanović
Vladimir Rem
Slavica Sarkotić
Dražen Stojanović
Wisława Szymborska
Tuga Tarle
Željko Vegh
Senada Zatagić

ISSN 0350-4220
9 770350 422005
Cijena 35 kuna